ประชุมโอวาท

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายสถิตย์ สีทธิกูล

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

895.915
ป248ส
ล่ม

วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

มอบให้ห้องสมุด
อภินันทนาการ จาก
น.ส. กานดา ทิทักษ์ไพรวัน

หอสมุดแห่งชาติ
๑๒ ก.พ. ๒๕๒๔
กรมศิลปากร

ประชุมโอวาท

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายสถิตย์ สีทธิกุล

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ประชุมโอวาท

พิมพ์ครั้งแรก	งานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ (อุ่ ไกรฤกษ์)	พ.ศ. ๒๔๖๙
พิมพ์ครั้งที่สอง	งานฌาปนกิจศพ นายเปี๊ยะ บีย์ะสุวรรณ	พ.ศ. ๒๔๖๙
พิมพ์ครั้งที่สาม	งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงอังศุมาล เกษมสันต์	พ.ศ. ๒๕๐๙
พิมพ์ครั้งที่สี่	งานฌาปนกิจศพ นายเกษม บั่ณฑรางกูร	พ.ศ. ๒๕๑๒
พิมพ์ครั้งที่ห้า (๕๐๐ เล่ม)	งานฌาปนกิจศพ นายสถิตย์ สิทธิกูล	พ.ศ. ๒๕๑๒

เลขห้อง ๒๘

เลขหมู่ 895.915
ป ๒๔๘๕

เลขทะเบียน ม.ร ๕๑๐๐๓๓ ๒๘

พิมพ์ที่ อมรการพิมพ์ ๙๐๐/๑๕—๑๖ ถนนเจริญรัถ คลองสาน ธนบุรี
นายอมร เจียระสุพัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๒

คำนำ

ในงานฌาปนกิจศพ นายสถิตย์ สิทธิกูล ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กำหนดงานวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ พันเอกประสิทธิ์ สิทธิกูล ผู้เป็นบุตร ได้มาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ประชุมโอวาท เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนั้น กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามความประสงค์

หนังสือเรื่องประชุมโอวาทนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอสมุดวชิรญาณ ได้โปรดให้พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เปรียญ เลขานุการในหอพระสมุดฯ รวบรวมขึ้นจากพระบรมราโชวาท พระโอวาทของเจ้านายและจากโอวาทของท่านผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่นับถือของคนทั้งหลาย เพื่อนำออกตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ (อู๋ ไกรฤกษ์) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมาได้มีผู้มาติดต่อขออนุญาตกรมศิลปากรเพื่อจัดพิมพ์ออกเผยแพร่อีก ๓ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ในงานฌาปนกิจศพ นายเปียะ บียะสุวรรณ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงอังศุมาล เกษมสันต์ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ในงานฌาปนกิจศพ นายเกษม บัณฑรางกูร การจัดพิมพ์ครั้งนับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ห้า

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นายสถิตย์ สิทธิกูล ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่ง พันเอก ประสิทธิ์ สิทธิกูล ได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายสถิตย์ สิทธิกูล เป็นบีตุบัฏฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทาน ขอกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ นายสถิตย์ สิทธิกูล ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

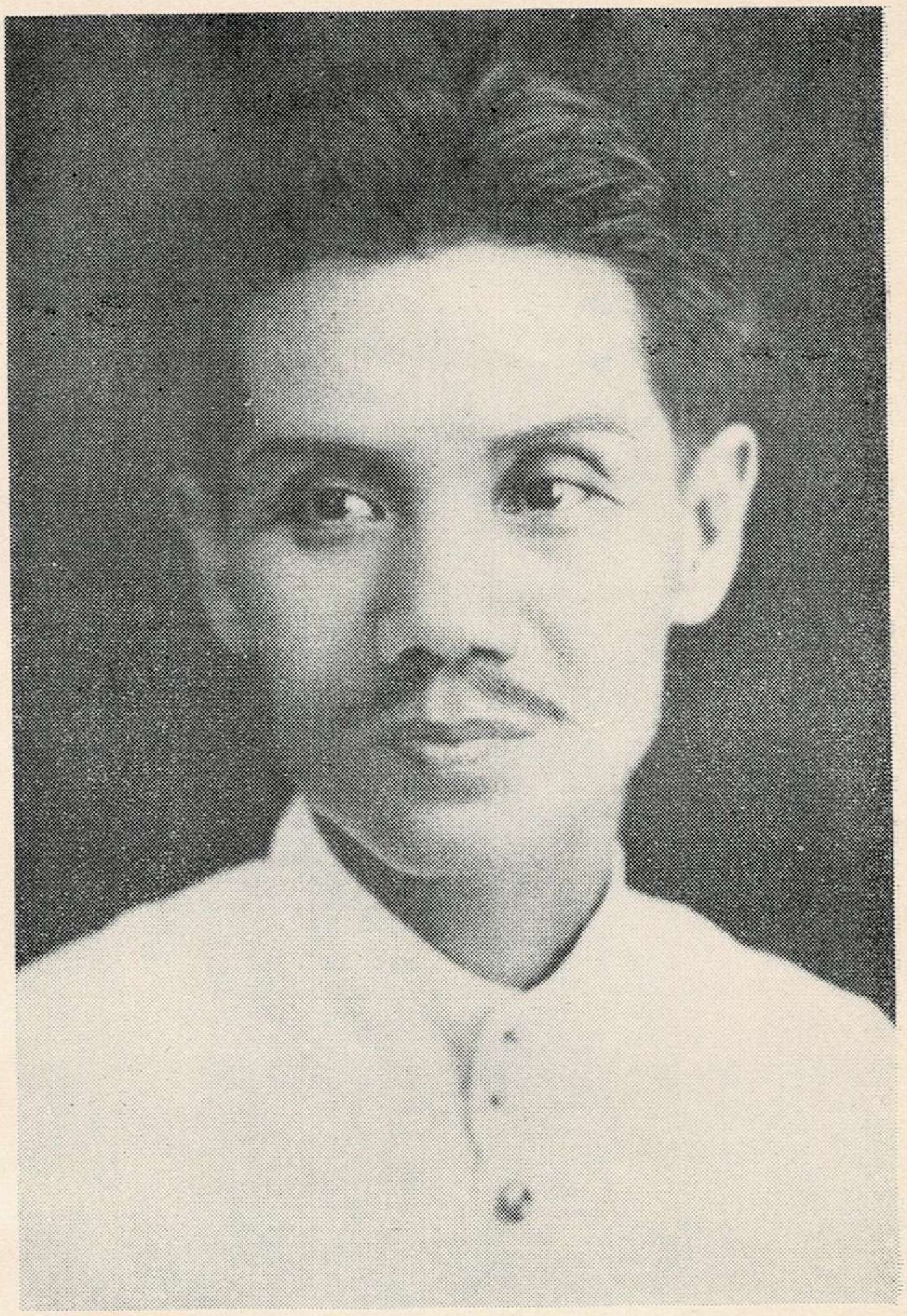

นายสถิตย์ สิทธิกล

ชาตะ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๓๒

มตะ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๑

ประวัติ

นายสถิตย์ สิทธิกูล

นายสถิตย์ สิทธิกูล เป็นบุตร นายอยู่ นางอ่วม สิทธิกูล เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ณ ที่บ้านตำบลบางเล่า อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

เมื่อเยาว์วัย ได้รับการศึกษาจากครูสอนพิเศษที่บ้านญาติผู้ใหญ่ ซึ่งมีพี่น้องเรียนรวมกันหลายคน หลังจากนั้น ต่อมาจึงได้เข้าศึกษาต่อ ณ โรงเรียนวัดใหม่บางคล้า ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากบ้านมากนัก หลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดของโรงเรียนแล้ว จึงได้ลาออกมาช่วยบิดามารดาประกอบการอาชีพค้าขายต่อไป

ครั้นอายุครบอุปสมบท จึงได้เข้ารับการอุปสมบท ณ วัดใหม่บางคล้า เนื่องจากในขณะนั้น กระทรวงศึกษาธิการขาดแคลนครู ท่านจึงได้สมัครเป็นครูช่วยสอนหนังสือให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนวัดใหม่บางคล้า ปรากฏว่าท่านอุปสมบทอยู่ ๒ พรรษา จึงลาสิกขาบท แล้วกลับไปช่วยบิดามารดาประกอบการค้าขายอีกเช่นเคย

ต่อมาเมื่อท่านมีอายุครบ ๒๕ ปี ได้ทำการสมรสกับคุณแม่เทียม ด้วยความเห็นดีเห็นชอบของบิดามารดา หลังจากที่ทำการสมรสแล้ว บิดามารดาจึงได้มอบกิจการค้าให้ดำเนินการต่อไป ปรากฏว่ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นขึ้นตามลำดับ ท่านได้ใช้เงินที่ได้รับเมื่อสมรสนั้นขยายกิจการค้าหลายอย่าง เช่น การผูกภาษีฝิ่นและสุราเป็นต้น

ท่านและคุณแม่เทียม มีบุตรธิดารวม ๕ คน คือ

๑. น.ส. บุญถม สิทธิกูล

๒. นางสมศรี ทิมอรุณ

๓. พ.อ. ประสิทธิ์ สิทธิกูล

๔. น.ส. นิภา สิทธิกูล

เนื่องจากทางราชการได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมและสามารถทำประโยชน์ให้กับราชการได้ จึงได้แต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเมื่อกำนันประจำตำบลถึงแก่กรรมลง ทางราชการจึงติดต่อขอให้ท่านรับตำแหน่งแทน ท่านได้ตอบปฏิเสธ เพราะเกรงว่าจะปฏิบัติหน้าที่ราชการไม่ได้เต็มที่ เนื่องจากมีธุระกิจการค้าอยู่มาก

ต่อมาเมื่อท่านเห็นว่ามีหลักฐานมั่นคงดี ประกอบกับมีอายุมากแล้ว สมควรจะได้พักผ่อนร่างกายบ้างและจะได้มีเวลาดูแลลูก ๆ ท่านจึงได้ตัดสินใจเลิกกิจการค้าและย้ายมาอยู่ที่สวนริมน้ำตรงข้ามวัดใหม่บางคล้า ท่านได้ใช้ชีวิตระหว่างนี้ดูแลการศึกษาของลูก ๆ และบริจาคเงินในด้านการบุญกุศล เช่นบริจาคเงินก้อนสมทบทุนสร้างโบสถ์ ศาลาการเปรียญ กุฏิพระ และร่วมในการกุศลต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ

ลูก ๆ เห็นว่าท่านมีอายุมากแล้ว ทั้งอยู่ห่างไกลหมอจะลำบาก จึงได้ขอร้องให้ย้ายเข้ามาอยู่เสียในกรุงเทพ ฯ ท่านได้เริ่มป่วยเป็นโรคเริ่มเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๑ และต้องเข้ารักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลถึง ๒ เดือน แพทย์จึงได้อนุญาตให้ออกจากโรงพยาบาลกลับมาอยู่บ้านได้ หลังจากออกจากโรงพยาบาลแล้วปรากฏว่าท่านมีอาการดีขึ้นเรื่อยมา

กลางคืนวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๑๑ ท่านมีอาการปวดท้องอย่างรุนแรง เช้าวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๑ ลูก ๆ จึงได้นำท่านไปให้นายแพทย์โรงพยาบาลตำรวจตรวจ และต้องเข้ารับการผ่าตัดในวันนั้น เนื่องจากนายแพทย์ตรวจพบว่าเป็นโรคลำไส้ทะลุ รุ่งขึ้นวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๑ หลังจากการผ่าตัดแล้ว อาการของท่านทรุดลงเรื่อย สุดความสามารถที่นายแพทย์จะช่วยได้ ท่านได้จากไปด้วยอาการอันสงบเมื่อเวลา ๑๗.๕๕ น. รวมอายุของท่านได้ ๘๐ ปี.

แด่คุณพ่อ

เมื่อคุณพ่ออายุได้ ๗๙ ปีแล้ว ยังแข็งแรงไม่มีท่าว่าจะเจ็บไข้ได้ป่วยเลย คุณพ่อสามารถเดินทางไปยังต่างจังหวัดเพื่อดูแลสวนซึ่งให้เขาเช่าทำ คุณพ่อชอบไปดูสวนเพราะเป็นการพักผ่อนและเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศแออัดในกรุงเทพ ฯ ซึ่งคุณพ่อเคยอยู่บ้านนอกมานานจึงยังตัดไม่ขาดอยากไปอยู่เรื่อย ๆ ลูก ๆ ดีใจเห็นว่าคุณพ่อยังไปไหนมาไหนได้อย่างสบาย และตลอดชีวิตคุณพ่อไม่เคยเจ็บไข้ป่วยเข้าโรงพยาบาลเลย ลูก ๆ จึงหวังว่าคุณพ่อคงจะมีอายุยืนยาวอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก ๆ หลาน ๆ ไปได้อีกนาน

แต่อนิจจาเป็นของไม่เที่ยง หลังจากออกมาจากโรงพยาบาลแล้ว โรคเดิมยังไม่หายขาด ลูก ๆ ได้พยายามพาไปหาหมออยู่เป็นประจำ อาการก็มีแต่เพียงทุเลาลงบ้างเล็กน้อย ลูก ๆ ก็หวังว่าคุณพ่อคงจะไม่เป็นอะไรมากและก็หวังว่าคงจะหายขาด ในที่สุดตามที่หมอชี้แจงว่า อาการปวดคงจะเป็นไปอีกระยะหนึ่ง

ลูก ๆ ไม่ได้คาดคิดว่าการป่วยของคุณพ่อครั้งนี้จะเป็นสัญญาณเตือนให้ลูกรู้ว่าคุณพ่อจะไม่ได้อยู่กับลูก ๆ อีกนานนัก วันที่ ๑๒ กันวาคม ๒๕๑๒ คุณพ่อเริ่มมีอาการไม่สบาย บ่นว่ารู้สึกปวดท้องและไม่ถ่าย ลูก ๆ จึงพาคุณพ่อไปหาหมอ หมอได้สวนและให้ยามากินที่บ้าน อาการปวดก็ยังไม่หาย รุ่งขึ้นลูก ๆ จึงพาคุณพ่อไปส่งโรงพยาบาล คุณพ่อดูเหมือนจะรู้สึกตัวดีว่าอาการป่วยคราวนี้หนักว่าครั้งก่อนมาก จึงได้พูดก่อนจะออกจากบ้านว่า *ถ้าไม่หายคราวนี้ก็คงตาย* แต่ลูก ๆ ก็ยังหวังว่าคุณพ่อคงจะไม่เป็นอะไรมาก

หมอได้รีบตรวจคุณพ่อและลงความเห็นว่า คุณพ่อจะต้องรับการผ่าตัด พอลูก ๆ ได้ยินประโยคนี้ก็ได้แต่สะอื้นอยู่ในลำคอ คุณพ่ออายุ ๗๙ กับการผ่าตัดทุกคน

ย่อมทราบดีว่ามีโอกาสน้อยมาก แต่หมอได้ยืนยันว่าไม่มีทางอื่น เนื่องจากลำไส้ทะลุ ลูก ๆ ก็ได้แต่ภาวนาขอให้คุณพระช่วยคุ้มครองคุณพ่อ ให้มีชีวิตยืนยาวอยู่กับลูก ๆ ต่อไป

คุณพ่อฟื้นจากการผ่าตัดลูก ๆ รู้สึกดีใจ แต่หลังจากนั้นไม่กี่ชั่วโมง คุณพ่อเริ่มมีอาการเหนื่อยหอบ หมอได้ให้ออกซิเจนช่วย วันรุ่งขึ้นคุณพ่อหลับไปตั้งแต่ ๑๑ โมงเช้า พยาบาลได้ปลุกคุณพ่อ เวลา ๕ โมงเย็น เพื่อจะทำความสะอาดร่างกาย แต่ชีพจรคุณพ่อเริ่มอ่อนลง ลูก ๆ ได้วิ่งตามหมอ หมอได้ช่วยฉีดยาเพื่อกระตุ้นให้หัวใจทำงาน ด้วยสัญชาตญาณลูก ๆ ทราบดีว่า คุณพ่อกำลังจะจากลูกไป ลูก ๆ ได้แต่ภาวนาว่า ขออย่าให้เป็นอย่างนั้นเลย คุณพ่ออย่าเพิ่งจากลูกไปเลย ลูก ๆ รู้สึกตัวชา สมองมึนงง หูอื้อ ได้ยินเสียงหมอพูดแว่ว ๆ ว่า *ท่านสิ้นลมเสียแล้ว*

คุณพ่อเป็นตัวอย่างที่ดีของลูก ๆ ทุกคน ท่านเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ประพฤติตนเป็นผู้ที่อยู่ในสัมมาอาชีวะ ประกอบการงานทุกอย่างด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ท่านได้สร้างฐานะไว้อย่างมั่นคงจนลูก ๆ ได้รับความสบายจนทุกวันนี้ ท่านเป็นผู้มีความมัธยัสถ์ แต่สำหรับการใช้จ่ายเพื่อความเป็นอยู่และการศึกษาของลูก ๆ แล้วท่านไม่เคยขัดข้องเลย ท่านเคยมีชีวิตเป็นครูมาก่อน จึงพยายามส่งเสริมให้ลูกได้รับการส่งเสริมให้ลูกได้รับการศึกษา และเอาใจใส่ต่อการศึกษาของลูก ๆ เป็นอย่างดี

ในสมัยนั้นท่านได้ส่งลูก ๆ ไปเรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัด ท่านเห็นว่าลูกยังเล็กนักจึงได้โดยสารเรือไปส่งรับลูกเป็นประจำอยู่หลายปี จนกระทั่งลูก ๆ สามารถช่วยตัวเองได้ และท่านก็ทำให้กับลูก ๆ ทุกคนเช่นกันไม่มีละเว้น เมื่อลูก ๆ จบการศึกษาจากโรงเรียนประจำจังหวัดแล้ว ก็ได้พยายามส่งเสียให้ไปเรียนต่อที่กรุงเทพ ฯ โดยเอาไปฝากไว้กับญาติ ๆ คุณพ่อเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ลูก ๆ ได้มีหลักฐานความเป็นอยู่อย่างสบายจนทุกวันนี้

คุณพ่อจากไปเมื่ออายุ ๘๐ ปี จัดได้ว่าอายุยืนมาก แต่ลูก ๆ ก็สุดที่จะหักห้ามความเศร้าโศกได้ เพราะการจากไปของท่านครั้งนี้ ลูก ๆ ไม่มีเวลาเตรียมตัวและและเตรียมใจไว้ก่อน ท่านรับการรักษาอยู่ในโรงพยาบาลเพียง ๒ วัน ท่านก็จากลูก ๆ ไป

คุณพ่ออยู่กับลูก ๆ มานาน พระคุณที่ท่านได้ดูแลลูกตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่เป็นพระคุณอันใหญ่หลวงซึ่งลูก ๆ ไม่มีทางตอบแทนได้ พระคุณของท่านจะฝังอยู่ในความทรงจำของลูก ๆ ไปชั่วกาลนาน การสูญเสียท่านไปในครั้งนี้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตที่ลูก ๆ ไม่มีทางจะลืมได้ หากจะมีญาณวิถีใด ๆ ที่ท่านจะหยั่งทราบความรู้สึกที่ลูก ๆ มีต่อท่านแล้ว ขอได้โปรดให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านได้รับทราบด้วย และลูก ๆ ได้แต่น้อมจิตภาวนาขอให้ดวงวิญญาณของท่านจงไปสู่คติสัมปรายภพนั้น เทอญ.

ลูก ๆ

ประชุมโอวาท

ตอนที่ ๑ หมวดศึกษา

ที่ ๑ พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานแก่นักเรียนเมื่อเสด็จกลับจากประพาสประเทศยุโรป

เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

การเล่าเรียนเพื่อจะให้พอแก่ประโยชน์การงานทั้งปวงในเมืองเรานี้ ไม่เป็นสำคัญอยู่แต่ผู้ที่ไปเรียนที่ประเทศยุโรปนั้นเลย เพราะเหตุว่า ทางเล่าเรียนของเราในเมืองต่างประเทศนั้น บางทีมากเกินไปกว่าความต้องการ หรือไม่ตรงต่อความต้องการในเมืองเรา แต่ค่าเล่าเรียนนั้นแพงกว่าในเมืองเราเป็นอันมาก ไม่พักกล่าวถึงผู้ที่ไม่มีความอุตสาหะเล่าเรียนนั้นเลย แต่เพียงผู้ซึ่งไม่มีความรู้ในภาษาของตัวเองเสียในเบื้องต้นแลทอดธุระเสีย ตั้งหน้าเรียนเอาแบบฝรั่งแท้ บางทีเป็นเหตุให้เสียเวลาแลกลับมาทำไม่ได้สะดวกทันที เพราะไม่รู้ภาษาของตัวชัดเจน แลไม่รู้ประเพณีบ้านเมืองของตัวอย่างไร นักเรียนบางคนได้ลืมภาษาไทยทีเดียว เพราะฉะนั้นเราจึงได้ตักเตือนนักเรียนเหล่านั้นว่า ให้พึงนึกในใจไว้ว่า เราไม่ได้มาเรียนจะเป็นฝรั่ง เราเรียนเพื่อจะเป็นคนไทยที่มีความรู้เสมอด้วยฝรั่ง เมืองเราเวลานี้ต้องการคนที่มีความรู้ที่จะรับราชการในหน้าที่ต่าง ๆ แลประกอบการต่าง ๆ ทั่วไปเป็นอันมาก เพื่อจะให้การปกครองบ้านเมืองแลผลสำเร็จแท้จริง แลให้ชาติเราเจริญด้วยทรัพย์-สมบัติ แลวิชาความรู้แลการช่างเฟื่องฟุ้งแพร่หลายเหมือนชาติอื่น การเรียนจึงเป็นข้อสำคัญในความเจริญของบ้านเมืองเป็นอันมาก แต่เป็นการพ้นกำลังที่เราจะคิดส่งนักเรียนไปเล่าเรียนในประเทศยุโรป ให้มากตามความต้องการแลเป็นการไม่แน่เลย

แท้จริงใช่ว่าคนที่ไปเรียนในยุโรปแล้วจะดีกว่าคนที่เรียนในประเทศเมืองเราไปทั่วทุกคน แต่เราต้องยอมรับว่า ผู้ซึ่งมีสติปัญญาแลมีความอุตสาหะแลไม่ได้ละเลยภาษาของตัวเสีย คงจะดีกว่าที่จะเล่าเรียนอยู่แต่ในเมืองเรา เพราะท่าทางที่จะได้รู้ได้เห็นแลผู้ที่จะสอนหาได้ง่ายสะดวกกว่า เพราะฉะนั้นเราขอกล่าวว่า ผู้ที่มีความรู้แต่ชั้นในเมืองเราเองก็ดี หรือเรียนภาษาต่างประเทศด้วยในเมืองเราเองก็ดีมีขึ้นกี่คน นับว่าเป็นผลประโยชน์อันหนึ่งเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองแลชาติของเรามีมากน้อย เพราะฉะนั้นควรที่เจ้าทั้งหลายจะทำตนให้เป็นผู้ที่มีราคาด้วยความรู้ เป็นประโยชน์เกิดขึ้นแก่บ้านเมืองซึ่งเจ้าทั้งหลายได้เกิดแล้ว ไม่ควรจะมีความท้อถอยใจในการเล่าเรียนภาษาของตัวเองก็ดี ภาษาต่างประเทศก็ดี ในเมืองเราๆ ได้คิดอยู่ที่จะอุดหนุนการเล่าเรียนในเมืองเราซึ่งเห็นว่าเป็นเค้ามูลสำคัญของความมั่นคงของพระราชอาณาจักรดังเช่นกล่าวมาแล้ว นักเรียนผู้ใดที่มีความรู้แลความสามารถไม่ว่าชาติตระกูลอย่างใดคงจะได้รับความอุดหนุนของเราให้ความรู้ตามสมควรแก่ปัญญาของตน แลได้รับผลอันเกิดแต่ความรู้นั้น โดยไม่มีที่เลือกที่เว้น เพราะฉะนั้นขอให้นักเรียนทั้งหลายอุตสาหะเล่าเรียนด้วยความร่าเริงใจทั่วกันทุกคนเถิด.

ที่ ๒ พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานแก่นักเรียนที่พลับพลาท้องสนามหลวง

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔)

วิชาเป็นสิ่งสำคัญอันจะหาค่ามิได้ คนเราถึงจะมีกำลังวังชาปานใด ถ้าไม่มีวิชาอยู่แล้ว ก็นับว่าแพ้เปรียบผู้อื่น เพราะการงานโดยมากจะใช้แต่กำลังกายถมลงไปฝ่ายเดียว ย่อมจะไม่สำเร็จไปได้โดยเรียบร้อย ถ้าแม้มีวิชาอยู่บ้างแล้ว ถึงแม้ว่ากำลังกายจะบกพร่องบ้างก็ยังไม่สู้กระไร เพราะอาจจะใช้วิชาเป็นเครื่องผ่อนผันให้ใช้

กำลังได้ในที่อันถูกอันควร ไม่ใช่ในที่อันไม่จำเป็น กล่าวแต่โดยย่อเท่านี้ก็พอที่จะเห็นได้แล้วว่า การหาวิชาใส่ตัว จะเป็นประโยชน์ดีแก่ตัวได้เป็นอเนกประการ

แต่ขออย่าให้เข้าใจผิด การเรียนวิชาไม่ใช่เฉพาะแต่การเรียนหนังสือ การที่รู้แต่หนังสือเท่านั้นไม่พอเลย เพราะคนเราจะเป็นเสมียนไปหมดทุกคนไม่ได้ จำเป็นต้องมีคนทำการงานหาเลี้ยงชีพทางอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เพราะฉะนั้นทุก ๆ คนควรจะนึกดูในใจของตัวว่า จะเป็นอะไร จะหาเลี้ยงชีพทางใดแน่ ถ้าตรองไม่ตกควรปรึกษาหารือผู้ใหญ่ดู เพื่อให้เขาช่วยแนะทางให้บ้าง เมื่อตกลงแน่แล้วว่า จะหาเลี้ยงชีพทางใดต่อไป ก็ควรตั้งหน้าเขม้นขะมักหาวิชาที่จะเป็นประโยชน์แก่การซึ่งตนจะกระทำต่อไปนั้น มุ่งไว้อย่างใดแล้วไม่ควรย่อท้อ ควรกัดฟันทนความลำบากไปจนตลอดจงได้

ในเวลาที่ยังมีอายุน้อยอยู่เช่นเจ้าทั้งหลายนี้ เป็นเวลาอันสมควรที่จะเล่าเรียน เพราะกำลังกายยังไม่พอที่จะทำการงานจริง ๆ อย่างผู้ใหญ่ได้ แต่ถ้าจะนั่งรออยู่เปล่า ๆ คอยกว่าจะมีกำลังพอทำการงานได้ก็เสียเวลาเปล่า ไม่ควรทิ้งโอกาสให้สูญไป ควรตั้งใจเรียนจริง ๆ อย่าเชือนแชบิดพลิ้ว การบิดพลิ้วนั้น ถึงแม้ผู้ใหญ่เขาจะจับไม่ได้ก็ยังเป็นการผิดอยู่นั่นเอง การที่บิดพลิ้วต้องเข้าใจว่า ทำให้เสียประโยชน์ของตนเองนั้นแลยิ่งกว่าอื่น เพราะถ้าบิดพลิ้วมากเท่าใด ก็คงได้วิชาน้อยลงเท่านั้น ผู้ที่ไม่บิดพลิ้วเขาก็จะเดินหน้าเรื่อยไป จะไล่ตามเขาไม่ทัน เลยต้องแพ้เปรียบเขาเรื่อยไปไม่มีที่สุด · การเรียนก็ดี หรือการงานที่จะกระทำหาเลี้ยงชีพก็ดี เปรียบเหมือนการแข่งขันกันอยู่เสมอ ถ้าใครเดินตรงไปตามทางเสมอ ไม่เชือนแชแวะเวียนตามทาง ก็คงจะไปถึงหลักชนะได้เร็วกว่าผู้ที่แวะเวียน การเขม้นขะมักเรียนก็เหมือนกัน ผู้ที่เขม้นขะมักเปรียบเหมือนคนเดินเกร็งข้อ ผู้ที่ไม่เขม้นขะมักเหมือนคนเดินทอดน่องย่อมแพ้กันอยู่ในตัว การเกียจคร้าน เป็นข้าศึกของการเรียนอย่างร้ายกาจมาก เป็นโรคร้ายซึ่งนักเรียนทุกคนจะต้องคิดกำจัดเสียจากตัวให้จงได้จึงนับว่าดี

ประการหนึ่งนอกจากการบิดพลิ้วแลเกียจคร้าน สิ่งไรที่จะทำให้กีดแก่ความสะดวกแห่งการเรียน ควรระวัง อย่าประพฤติเลยจึงจะดี การทำเป็นผู้ใหญ่ก่อนเวลาที่ควร เป็นเครื่องทำให้เสียประโยชน์แห่งการเล่าเรียนได้เป็นอันมาก นักเรียนไม่ควรประสงค์เป็นผู้ใหญ่ทำผู้ใหญ่เกินอายุของตน การเป็นผู้ใหญ่ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นไปได้ เพราะประพฤติเลียนอย่างผู้ใหญ่ จะเป็นไปได้ต่อเมื่อมีอายุสมควรประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งต้องมีความคิดพอที่จะระวังรักษาตัวเองได้แล้ว จึงจะนับว่าเป็นผู้ใหญ่ได้จริง คนบางคนมีอายุมาก แต่ปราศจากความคิดแลความสามารถก็ไม่มีใครเขาเรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ เด็กที่ทำเป็นผู้ใหญ่นั้นไม่มีใครเขาเรียกว่าผู้ใหญ่จริง ๆ เลย เขาเรียกว่าเด็กซุกซน หรือเด็กชั่วเท่านั้น จึงขอแนะนำว่าในเวลาที่อายุยังเป็นเด็กอยู่ ควรยอมเป็นเด็กจริง ๆ ประพฤติตนอย่างเด็กแลคิดอย่างเด็ก อย่าประพฤติหรือคิดเป็นผู้ใหญ่ก่อนเวลา ควรตั้งหน้าเล่าเรียนเพื่อเตรียมตัวไว้ เมื่ออายุถึงกำหนดสมควรจะเป็นผู้ใหญ่ก็ให้เป็นผู้ใหญ่ได้จริง ๆ แลให้เป็นผู้ใหญ่อย่างดี ให้มีคนนับหน้าถือตาว่าเป็นผู้ใหญ่ อย่าเป็นสักแต่ว่ามีชื่อเป็นผู้ใหญ่ ไหน ๆ จะเป็นผู้ใหญ่ทั้งทีต้องเป็นผู้ใหญ่ที่ดี จึงควรเป็น

ถึงในการอื่น ๆ ก็เช่นกัน เมื่อจะทำอะไร จะเป็นอะไร ก็ควรมุ่งหมายให้ดียิ่งไว้เสมอ ไม่ควรมักง่ายพอใจง่าย ถ้าตั้งใจไว้ว่าจะทำการอย่างใด ก็ควรมุ่งให้ดีกว่าผู้อื่นในทางนั้น อย่าลังเลจับโน่นฉวยนี่ การที่จับวาง ๆ ไม่เป็นประโยชน์เลย จะจับอะไรก็จับให้มั่น ถือให้มั่น ไม่ควรลืมว่าสิ่งซึ่งอยู่ในมือแล้วดีกว่าสิ่งซึ่งอยู่บนสวรรค์ มะพร้าวผลเดียวที่ถืออยู่ในมือดีกว่ามะพร้าวทั้งเครือบนยอดไม้ ถ้ามัวไปใฝ่ฝันถึงมะพร้าวบนยอดไม้ ไม่กินผลที่ในมือ บางทีกว่าจะรู้แน่ว่าเก็บบนต้นไม่ถึงแน่แล้ว ก็พอผลในมือจะเน่าเสีย เลยต้องอด ที่ควรคือ ควรใช้มะพร้าวในมือของตนนั้นทำอาหารให้ดีเต็มฝีมือแลกินให้อร่อยอิ่มหนำสำราญ แลคิดหาทางเก็บมะพร้าวบนต้นต่อไปในคราวหน้า ดังนี้เป็นตัวอย่าง การที่รู้จักใช้สิ่งซึ่งอยู่ในมือแล้วให้เป็นประโยชน์มากที่สุดฉะนี้ เป็นองค์ของการเป็นผู้ใหญ่ดีอันหนึ่ง.

ที่ ๓ พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานในการสมาคมนักเรียนซึ่งไปศึกษาอยู่ในประเทศยุโรป

เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๙

ในโอกาสที่นักเรียนไทยจะมารวบรวมกันอยู่เป็นสมาคมในปีนี้ เรามีความยินดีขอกล่าวสุนทรพจน์แก่นักเรียนทั้งหลายพอเป็นเครื่องเตือนใจไว้บ้าง

ตัวเราเองได้เคยออกมาศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ รวมเวลาเบ็ดเสร็จถึง ๙ ปีเศษ ฉะนั้นก็หวังว่าคงจะพอทราบได้บ้าง ถึงความเป็นไปของนักเรียนที่จำเป็นต้องออกมาศึกษาอยู่ในประเทศห่างไกลบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ในชั้นต้น เมื่อแรกออกมาถึงประเทศยุโรปคงยังมิใคร่รู้สึกความคิดถึงบ้านนัก เพราะกำลังตื่นเต้นในเมื่อเห็นอะไรใหม่ ๆ แปลก ๆ แต่พอได้อยู่เป็นที่เป็นทางแล้ว แลมักจะต้องพลัดพรากจากเพื่อนฝูงโดยแยกกันไปเรียน จึงจะเกิดรู้สึกคิดถึงบ้านขึ้นมา มากบ้างน้อยบ้างตามนิสัยใจคอของคนนั้น ๆ ในเมื่อเกิดความคิดถึงบ้านขึ้นเช่นนั้น อาจมีใจกระวนกระวายไปได้ต่าง ๆ แลนักเรียนก็ใช้วิธีแก้ความกระวนกระวายนั้นต่าง ๆ กัน บางคนใช้วิธีเขม้นขะมักในการเรียนยิ่งขึ้น บางคนเล่นกีฬาให้มากขึ้น บางคนนอนรำพึงอยู่เฉยจนกว่าจะถึงเวลาที่ได้หยุดเรียนแล้ว จึงใช้เวลาหยุดนั้นเพื่อเที่ยวสำมะเล

วิธีที่ ๑ กับที่ ๒ นั้น ถ้าใช้อย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไป ก็อาจให้โทษเพราะการเรียนเรื่อยไปไม่ให้เวลาเพื่อสมองได้หยุดหย่อนผ่อนพักบ้าง ย่อมเป็นทางที่ทำให้สมองอ่อนเพลียแลเส้นประสาทพิการ อาจเลยบันดาลให้ความคิดวิปริตฟั่นเฟือนไปในเวลาที่ต้องการใช้ความคิดมากที่สุด ส่วนการเล่นกีฬามากเกินไปก็ไม่เป็นผลดีเหมือนกัน เพราะจะทำให้ใจมุ่งเอาดีเสียแต่ในเชิงเป็นนักกีฬา ไม่ใฝ่ใจในทางศึกษา ในเรื่องนี้ผู้ที่ฝักใฝ่ในทางกีฬามักอ้างว่า ตนทำเช่นนั้นก็ไม่ผิดแผกแปลกไป

กว่าชายหนุ่มอังกฤษที่รุ่นราวคราวกัน แลว่าอังกฤษเขานิยมนักกีฬา แต่เราไม่ควรลืมเสียว่า เราไม่ใช่อังกฤษ เราเป็นไทยที่ออกมาอยู่ในประเทศอังกฤษ เพื่อศึกษาวิชาสำหรับกลับไปทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองของเรา ไม่ใช่ออกมาเพื่อหาชื่อเสียงในทางเป็นนักกีฬา การเรียนกับการเล่นกีฬาควรกระทำไปด้วยกัน แลควรคิดแบ่งเวลาของตนให้เหมาะสำหรับทั้งการเรียนแลการเล่น อย่าให้เหน็ดเหนื่อยในทางใดมากไปกว่าอีกทางหนึ่ง เมื่อได้ใช้สมองในทางศึกษาสมควรแก่เวลาตามที่ครูกำหนดไว้ ควรผ่อนให้สมองได้พักการคิด แลใช้กำลังกายในทางเล่นกีฬาเสียบ้าง เพื่อจะได้ทำให้ร่างกายแข็งแรงอดทนความลำบากแห่งอากาศ อันผิดกับเมืองเรานั้นได้โดยไม่ต้องบ่วยไข้ให้เสียเวลาเรียนเปล่า ๆ สรุปความเป็นอันว่า เมื่อเกิดความกระวนกระวายขึ้นเพราะคิดถึงบ้าน ควรใช้วิธีระงับโดยเอาใจใส่ในทางศึกษาแลทางกีฬาตามส่วนที่เหมาะ ตั้งใจให้รู้สึกชอบทั้งในวิชาที่ตนเรียน ทั้งในกีฬาที่ตนเล่น จะเป็นผลดีที่สุดสำหรับสมองแลร่างกายของตน

ส่วนวิธีระงับความกระวนกระวายโดยเที่ยวสำมะเลนั้น คุณไม่มีเลยมีแต่โทษทั้งนั้น นักเรียนอย่าเข้าใจผิดคิดเห็นไปว่า เราเป็นคนแก่คร่ำคร่า จึงพูดโดยไม่เห็นใจชายหนุ่ม ขอจงอย่าลืมว่าตัวเราก็ได้เคยเป็นหนุ่ม แลได้เคยอยู่ในยุโรปเมื่อเวลาเป็นหนุ่มเหมือนกัน เพราะเราเคยเป็นหนุ่มอยู่ในประเทศอังกฤษนี้ เราจึงเคยได้รู้รสมาแล้ว ว่าการเที่ยวสำมะเลเปรียบเหมือนกินของแสลง คือของแสลงนั้นในเมื่อเห็นผู้อื่นเขากินช่างรู้สึกน่าอร่อยเสียจริง ๆ ชวนให้อยากกินบ้าง แลเมื่อเวลากินก็อร่อยจนทำให้เพลิน เลยกินเข้าไปจนเกินกว่าที่ควร จึงให้ผลทำให้ผู้กินบ่วยไข้ไปได้มาก ๆ ข้อนี้ฉันใดการเที่ยวสำมะเลก็ฉันนั้น การกินของแสลง ถึงจะมีรสอร่อยปานใด ก็ไม่มีใครยืนยันว่าเป็นของดี แลแม้ผู้กินเองก็รู้ว่าเป็นของที่ไม่ควรกิน หรือเป็นของที่ต้องกินด้วยความระมัดระวังแลไม่ให้มากเกินไป การเที่ยวสำมะเลก็ควรทำใจให้รู้สึกเป็นเช่นเดียวกัน คือถ้าทำใจให้เด็ดเดี่ยวพอที่จะไม่ให้เที่ยวได้นับว่าเป็นดี

ที่สุด แต่ถึงแม้จะทำใจเด็ดเดี่ยวไปไม่ได้ถึงแก่จะงดทีเดียว อย่างน้อยก็ควรทำใจว่า จะระวังไม่เที่ยวให้มากหรือบ่อยนัก เพราะใคร ๆ จะเถียงไม่ได้เลยเป็นแน่ละ ว่าการเที่ยวสำมะเลเป็นเครื่องทอนกำลังกายลงได้เป็นอันมาก อีกทั้งเป็นเครื่องทำให้เปลืองทรัพย์อีกด้วย พวกเราออกมาศึกษาในไพรัชประเทศก็ควรต้องจำอย่างคนในประเทศนั้น ๆ บ้างจริง อยู่ แต่ในทางการเที่ยวสำมะเลไม่จำเป็นต้องศึกษาหรือจำอย่างเขาเลย ถ้าต้องการเรียนแต่ในทางเที่ยวสำมะเลละ ก็ดูไม่จำเป็นเลยที่จะต้องเสียทรัพย์แลเสียเวลาออกมาเรียนถึงเมืองนอก ในเมืองเราเองก็มีที่เที่ยวเช่นนั้น แลถ้าจะกล่าวกันจัง ๆ หญิงไทยก็มีอะไรไม่ผิดกับหญิงชาติยุโรปเลย พวกเราออกมาเรียนในยุโรปก็เพื่อจะหาวิชาความรู้ ซึ่งไม่สามารถจะเรียนรู้ดีพอในเมืองเราเองต่างหาก ต้องรำลึกไว้เสมอจึงจะถูก ว่าผู้ปกครองของพวกเราส่งพวกเราออกมา โดยยอมลงทุนให้คนละไม่น้อย ไม่ใช่สำหรับให้มาลองดูว่า หญิงชาวยุโรปผิดกับหญิงไทยอย่างไร ผู้ปกครองส่งพวกเราออกมาสำหรับหาวิชาความรู้ความชำนาญเพิ่มเติม เพื่อจะได้กลับเข้าไปช่วยกันทำงานให้เป็นประโยชน์แลบำรุงความรุ่งเรืองแห่งชาติเรา พวกเราก็ควรตั้งใจปฏิบัติให้เป็นไปตามความประสงค์อันนั้น จึงจะนับว่าเราทำตามหน้าที่ของเรา

เมื่อนักเรียนได้อยู่เมืองนอกพ้นยุคแรกไปแล้ว ย่างเข้ายุคที่ ๒ ก็ย่อมจะได้มีเพื่อนฝูงเป็นชาวยุโรปที่ร่วมสำนักเรียนมากขึ้น จึงมีข้อที่ควรเตือนสติขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือในเรื่องพยายามทำตามอย่างชาวยุโรปในทางแต่งตัวเป็นต้น เรื่องนี้ถ้าจะแลดูแต่เผิน ๆ อาจเห็นไม่เป็นการสำคัญ เพราะเป็นการส่วนตัว แต่คนหนุ่มมักจะลืมนึกถึงฐานะของตนในเมื่ออยากจะเอาอย่างเพื่อนในทางสวยงาม ฉะนั้นจึงควรเตือนสติบ้าง ก่อนที่จะคิดหาเครื่องแต่งกายอย่างใด ๆ ควรคำนึงถึงฐานะของตนเองว่า เงินมีใช้จ่ายเท่าใดควรคิดหาเครื่องแต่งกาย แต่พอจะมีทุนทรัพย์จับได้จ่ายพอ การแต่งกายสำหรับผู้ชายควรมุ่งหมายในทางหาความสะดวกแลความหมดจดเรียบร้อยมากกว่าหาความสวยงาม

ที่จริงการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ฉูดแฉดหรือผาดโผน มหาชนจะนิยมว่าเป็นของดีก็หามิได้ ตรงกันข้ามโดยมากมักจะมีแต่เขานินทาหรือเย้ยหยันให้ว่าเป็นคนบ้าเห่อ ยิ่งพวกเราเป็นชาวบรพเทศด้วยก็ยิ่งต้องถูกเขานินทาเย้ยหยันยิ่งขึ้น กลายเป็นคนบ้าเถื่อนไม่รู้จักแต่งตัวอย่างสุภาพ ข้อสำคัญอย่างยิ่งที่ควรกำหนดจดจำไว้ คือถึงเสื้อผ้าของตนจะมิได้ตัดที่ร้านอันมีชื่อเสียง แลราคาแพง ๆ ก็ขอให้ได้แก่รูปตัวแลต้องรักษาให้สะอาด เสื้อเชิ้ตแลเสื้อชั้นในนั้นสำคัญมาก ต้องสะอาดจริง ๆ จึงจะควร ขอจงอย่าทำตามอย่างนักเรียนไทยคนหนึ่งซึ่งได้เรียนอยู่ในสมัยเมื่อตัวเราอยู่เมืองนอก นายคนนั้นชอบแต่งอย่างหรูหราผูกผ้าผูกคอแพรสีไม่ซ้ำแต่ละวัน ปักปิ่นเปลี่ยนทุกวัน ใช้กระดุมข้อมือเชิ้ตรูปพรรณแปลก ๆ เสมอ แต่คอกับข้อมือเชิ้ตนั้นบางวันเปื่อนดำจนเกือบเป็นสีเทา คนชนิดนี้ที่เราเรียกว่าคนบ้าเห่อ ขอนักเรียนจงตั้งใจเป็นคนที่เจียมตัวแต่สะอาดเถิด อย่าเป็นคนที่แต่งตัวเพื่อแต่สกปรกเลย เพราะคนชนิดหลังนี้ทำให้ชาวยุโรปดูถูกชาวเราว่าเป็นคนบ้าเถื่อน การรักษาความสะอาดในร่างกายแลเครื่องแต่งตัวไม่เปลืองอะไรมากนักเลย แต่ได้รับผลดีที่มีคนชมว่า น่าคบแลน่ารับเข้าสมาคม ส่วนการแต่งตัวฟุ่งเฟ้อจนเกินตัวใช้เสื้อผ้าแพงเกินกว่าจำเป็น แลใช้เครื่องเพชรพลอยหรือเงินทองประดับ จำเป็นต้องใช้เงินมากด้วยแล้ว มิหนำซ้ำได้รับผลร้ายที่มักมีผู้นินทาเย้ยหยัน เป็นของที่ทำไปบ่วยการเปล่า ๆ โดยแท้

นอกจากการแต่งตัวยังมีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในทางอื่น ๆ ซึ่งนักเรียนควรระวังจงมาก ในเมื่อจะจับจ่ายใช้สอยอะไร ๆ เพื่อให้เหมือนเพื่อนฝูงที่เป็นฝรั่ง ควรรำพึงเสียก่อนว่า ฐานะของตนเป็นอยู่อย่างไร เงินที่นักเรียนได้รับจากรัฐบาลหรือจากผู้ปกครอง ต้องเข้าใจว่าได้รับไปสำหรับใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดในทางหาความรู้ ไม่ใช่สำหรับหาความสุขส่วนตัวตามอำเภอใจของตน มีนักเรียนบางคนที่มีผู้ปกครอง เช่นบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่เป็นต้น มักเขียนหนังสือเข้าไปขอเงินร่ำไป การประพฤติเช่นนั้นบางครั้งบางคราวเราไม่ว่า เพราะอาจมีเวลาจำเป็นที่จะต้องจับจ่าย

ทรัพย์โดยทันด่วนเป็นก้อน เพื่อชำระล้างหนี้สิน หรือเมื่อป่วยไข้เป็นต้น แต่ไม่ควร
จะเผลอตัวจนถือเสียว่า ผู้ปกครองเป็นเหมือนขุมทรัพย์ซึ่งจะขุดเท่าใดไม่รู้จักหมด
ตรงกันข้าม ควรคิดเห็นว่าผู้ปกครองนับวันมีแต่จะชราลง ในไม่ช้าจะไม่มีกำลังพอ
ที่จะขวนขวายหาทรัพย์สะสมได้อีก ฉะนั้นเราผู้เป็นหนุ่มควรระลึกถึงบุญคุณที่ท่านได้
อุปการะมา แล้วสนองคุณโดยช่วยประหยัดทรัพย์ของท่าน ซึ่งเราจะกระทำได้ก็แต่
โดยทางทรมานใจของเราเอง มิให้คิดไปในทางใช้ทรัพย์ฟุ่มเฟือยเกินกว่าที่จำเป็น
แท้ ๆ ต้องนึกว่าเราอดเปรี้ยวไว้กินหวานภายหลังเช่นนี้ดีกว่า นักเรียนบางคนเมื่อ
ถูกตักเตือนเรื่องใช้ทรัพย์ฟุ่มเฟือยเกินไป เคยโต้ว่าฝรั่งที่เป็นบุคคลชั้นเดียวกันเขาก็ใช้
เช่นนั้น ข้อนี้เราขอตอบว่า ฝรั่งถึงเขาจะใช้ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายจนหมดตัว เขายังตก
อยู่ในฐานะอันดีกว่าพวกเรา เพราะถึงเขาจะขัดสนขันจน เขาก็ยังอยู่ในบ้านเมือง
เขาเอง แต่ส่วนเราสิไปอยู่ห่างไกลบ้านเมืองแลญาติพี่น้อง จะต้องไปเป็นคนจนอยู่
ในท่ามกลางชนที่ไม่ใช่ร่วมชาติกับเรา จะหวังพึ่งพาอาศัยก็หาถนัดไม่ นับว่าเราตก
อยู่ในที่เสียเปรียบมากทีเดียว ฉะนั้นจึงควรคำนึงดูให้จงดี อย่าประมาท

ข้อสำคัญยังมีอยู่อีกข้อหนึ่ง ซึ่งเราเห็นว่าควรเตือนใจนักเรียนไว้ คือเรื่องมี
ภรรยาเป็นหญิงชาติยุโรป เราขอกล่าวโดยย่อว่า เราได้สังเกตมาหลายรายแล้ว
ไม่เห็นว่าเป็นสุขร่วมกันไปได้ยืดยาวเลย ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพทั้งปวงแห่งประเทศ
ยุโรปกับเมืองเราผิดกันมากนัก ฉะนั้นผู้หญิงชาวยุโรปที่แต่งงานกับคนไทยออกไปอยู่
เมืองไทย จึงมักจะทนอยู่มิใคร่ได้นาน มักต้องเวียนกลับออกมายุโรปอีกเนือง ๆ
ในชั้นต้นก็คงจะนาน ๆ กลับมาทีหนึ่ง แต่ต่อมาก็ต้องกลับถี่เข้าทุกที ซึ่งเป็นการ
เปลืองทรัพย์ของผัวไม่น้อย นอกจากนี้มีข้อทำให้เดือดร้อนรำคาญใจซึ่งกันและกันเป็น
นานัปการสิ่งละอันพันละน้อย แต่สะสมเข้าไม่ช้าก็เป็นก้อนใหญ่เหมือนดินพอกหางหมู
จนถึงแม้จะต้องทนอยู่ไปด้วยกันเพราะสงสารลูก ก็มิได้อยู่โดยปองดองรักใคร่กัน

เมื่อได้เห็นผลร้ายมาหลายรายแล้วเช่นว่ามานี้ ทั้งประกอบกับข้อที่จะต้องทนความนินทา ทั้งจากชาวยุโรปแลชาวเราเอง เพราะทั้งฝรั่งทั้งไทยไม่นับถือผู้ที่แต่งงานกับชนต่างชาติ จึงเห็นว่าการที่มีเมียฝรั่งเป็นของที่นักเรียนไทยไม่น่านึกเลย

ในที่นี้เราไม่ตั้งใจจะกล่าวถึงการเมือง แต่ก็จำเป็นจะต้องกล่าวสักนิดหน่อย เพราะเนื่องด้วยการเตือนใจนักเรียน ในเวลาที่เข้าไปอยู่ในสถานศึกษา ย่อมมีเวลาที่จำเป็นอยู่บ้างที่จะต้องฟังเขาสนทนากันถึงการเมือง เราขอเตือนสตินักเรียนว่า จะได้ยินได้ฟังอะไรก็ตาม ก่อนที่จะรับรองเอาเป็นของดีแลน่านิยม ควรตั้งปัญหาแก่ตนเองเสียก่อนว่า (๑) ลัทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ จะเหมาะแก่คนไทยหรือไม่? (๒) สภาพแห่งเมืองไทยในเวลานี้ จะควรใช้ลัทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ ได้หรือยัง? (๓) ถาจะใช้ลัทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ จะเป็นประโยชน์แก่ชนหมู่มากทั่วไป หรือจะเป็นประโยชน์แต่สำหรับตัวเราแลพวกพ้องของเราที่เป็นหมู่น้อย? ถ้ายังตอบปัญหาทั้งสามข้อนี้ไม่ได้ด้วยความแน่ใจละก็ อย่าเพ่อรับรองว่าลัทธิหรือวิธีการนั้น ๆ เป็นของดีแลน่านิยม อย่าลืมว่าสภาพของประเทศยุโรปกับเมืองไทยผิดกันอยู่ ฉะนั้นสิ่งซึ่งเป็นคุณสำหรับเขาอาจเป็นโทษสำหรับเราได้ เรากล่าวเพียงเท่านี้เชื่อว่าพอแล้ว สำหรับเตือนสติผู้ที่มุ่งดี

ในที่สุดเราขอเตือนนักเรียนว่าเจ้าทั้งหลายเป็นไทย อย่าดูถูกชาติของตน เพราะการดูถูกชาติของตนก็เท่ากับประกาศว่าตนเองเลว ชนทุกชาติต้องมีทั้งคุณแลโทษระคนอยู่ในสันดาน ชาติใดจะดีล้วนหรือชาติใดจะเลวล้วนนั้นหามิได้ ของดีของชาติไทยเราก็มีอยู่มาก ชาวเราควรตั้งใจถนอมคุณสมบัติแลลักษณะอันดีของชาติเรา ไม่ควรยอมว่าชาติเรามีแต่เลวทรามสู้เขาไม่ได้ แล้วแลมุ่งคิดแต่ในทางที่จะหาประเพณีแบบแผนจากเมืองนอกมาลบล้างของเก่าที่เรามีอยู่แล้ว บุคคลที่ไม่มีความคิดหรืออุปนิสัยของตนเอง คอยแต่เอาอย่างผู้อื่นเรื่อยไปทุกท่า เป็นผู้ที่ไร้คุณสมบัติ แลถึงหากจะบริบูรณ์ด้วยรูปสมบัติแลโภคสมบัติ ก็หาได้รับความสรรเสริญของบัณฑิตไม่ ข้อนี้ฉันใด ชาติที่ไร้ประเพณีแบบแผนอันใช้ต่อเนื่องมาแต่โบราณ อันทำให้ชนภาย

นอกสังเกตเห็นแลรู้จักได้ว่าเป็นชาติหนึ่งต่างหาก ก็ย่อมจะถูกโลกดูถูกแลถูกเขาเย้ยหยันฉันนั้น ฉะนั้นเราขอเตือนนักเรียนทั้งหลายให้รำพึงว่า อนาคตของชาติไทยอยู่ในมือของพวกเราทั้งหลายส่วนหนึ่ง เพราะผู้ที่ทะนุบำรุงเมืองไทยแลชาติไทยอยู่ในเวลานี้ นับวันนับแต่จะชราลงทุกที ใกล้ความตายเข้าไปทุกที ต้องหวังอยู่ในพวกเจ้าผู้ที่จะได้เข้ามาช่วยส่งเสริมเพิ่มกำลังขึ้นอีกในอนาคตกาล เราขอเตือนเจ้าทั้งหลายด้วยถ้อยคำซึ่งเราได้แต่งไว้ เป็นคำพูดของพระร่วงในละคอนพูดเรื่อง "พระร่วง" เป็นคำกลอนดังต่อไปนี้

◎ คณะใดศัตรูผู้ฉลาด
ก็ยุแยกให้แตกสามัคคี
พราหมณ์ผู้เดียวรับใช้ไปยุแหย่
จนเวลาศัตรูจู่ไปราญ
ฉะนั้นไซร้ขอไทยจงร่วมรัก
เอาไว้เผื่อเมื่อมีไพรีรอน
ไทยรวมกำลังตั้งมั่น
ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง
ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญญาติ
ไทยอย่ามุ่งทำลายไทย
ให้นานาภาษาเขานิยม
ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง
ช่วยกันเต็มใจใฝ่ผดุง
ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า

หมายมาดทำลายให้เร็วรี่
เช่นกษัตริย์ลิจฉวีวงศ์โบราณ
สาระแนยุญาติให้แตกฉาน
มัวเกี่ยงกันเสียการเสียนคร
จงร่วมสมัครสโมสร
จะได้สู้ศัสกรได้เต็มแรง
จะสามารถป้องกันขันแข็ง
จะหมายยุทธ์แย้งก็ปลาตไป
ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่
จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง
ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง
ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลกา
บำรุงทั้งชาติศาสนา
วัฒนาเถิดไทย ไชโย. ฯ

ที่ ๔ พระโอวาท

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต[๑]
ประทานในการพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาดที่โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖

ผู้ที่เกิดมาแล้วมิได้ทำประโยชน์ให้แก่ใครเลย เชื่อว่าเกิดมารกโลก เกิดมาเสียเปล่า แต่ว่าบุคคลเช่นนี้ย่อมมีได้เป็น ๒ จำพวกต่างกัน คือพวกหนึ่งเป็นคนสามารถเลี้ยงตนได้หรือถึงแก่เป็นผู้บริบูรณ์พูนสุขทุกอย่างไม่ต้องพึ่งใคร แต่กเกียจคร้านตระหนี่ ใจคอคับแคบ หาความสุขใส่ตนถ่ายเดียว ไม่ทำประโยชน์ให้แก่ใคร ไม่เกื้อกูลใคร ไม่ยอมให้พึ่งพำนักตน เช่นนี้ชื่อว่าเกิดมารกโลกโดยแท้ ไม่สมควรได้รับความเกื้อกูลแต่ใครเลย อีกพวกหนึ่งไม่ทำประโยชน์ให้แก่ใครก็จริง แต่เป็นเพราะไร้กำลังความสามารถ เช่นกายใจวิกลวิการชั่วคราวหรือเป็นนิตย์แต่กำเนิดหรือโดยวิบัติเหตุโรคภัย หรือเพราะตนเองยากจนค่นแค้นสิ้นไร้ไม้ตอก เนื่องมาแต่เหตุอันพ้นวิสัยจะก้าวล่วงเสียได้ คนจำพวกหลังนี้แม้จะเลี้ยงชีวิตตนเองก็ทั้งยาก แล้วจะหวังให้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นย่อมไม่ได้อยู่เอง แม้จะตกเป็นคนรกโลกก็เป็นด้วยความจำเป็นอันเขาไม่สามารถแก้ไขได้ จึงอยู่ในฐานะควรสมเพชเวทนาแลควรได้รับเกื้อกูลของชุมนุมชน แลบางคนเมื่อได้รับความเกื้อกูลแล้ว อาจพ้นจากฐานะเช่นนั้น กลายเป็นคนสามารถทำประโยชน์แก่ชุมนุมชนด้วยก็ได้

ส่วนการเกื้อกูลนั้น แม้ทำแก่กันเป็นระหว่างบุคคลต่อบุคคลย่อมไม่ได้กำลังแรงเท่าทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ ออกแรงออกทรัพย์แม้คนละเล็กละน้อยตามความสามารถก็อาจจะทำผลได้มาก อนึ่ง การร่วมกันคิดเกื้อกูลย่อมจะได้ผลเป็นกิจลักษณะดีกว่า คือความเกื้อกูลนั้นจะได้แก่ผู้ควรได้แลจักเป็นไปในทางที่ได้ประโยชน์แก่ผู้รับเกื้อกูลแลแก่ชาติ เช่นนายจ้างเกื้อกูลแก่ลูกจ้างด้วยการให้สินจ้าง ฝ่ายลูกจ้างก็ปฏิการะตอบด้วยแรงงานฉะนี้ ไม่เป็นการเกื้อกูลโดยตรง เพราะถ้อยที่ได้รับประโยชน์แลกเปลี่ยนซึ่งกันแลกัน หรือเช่นคนที่ยากจนเพราะความชั่ว เช่นเพราะสูบฝิ่นกินเหล้าอันหาประโยชน์มิได้ เราเกื้อกูลให้เงินให้ทองก็เอาไปใช้เพื่อได้ทำการชั่วนั่นอีกเท่านั้น เช่นนั้

ก็ชื่อว่าเป็นความเกื้อกูลในทางที่ผิด แต่ถ้าเราสามารถเกื้อกูลให้เขาละจากความประพฤติเช่นนั้น ก็กลับเป็นความเกื้อกูลแท้แลเป็นไปในทางที่ชอบ.

ที่ ๔ พระโอวาท

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสงขลานครินทร์(๑)

ประทานในการพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาด

ที่โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ฯ เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

มีนิทานโบราณเรื่องหนึ่งกล่าวว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มีหนูตัวหนึ่ง ออกไปเที่ยวหากินในป่าอันเป็นถิ่นที่อาศัยแห่งพระยาราชสีห์ตัวหนึ่ง เผอิญหนูตัวนั้นกระโดดผ่านหน้าพระยาราชสีห์ไป พระยาราชสีห์โกรธมาก ก็กระโดดตะครุบเอาหนูตัวนั้นไว้แล้วพูดว่า เจ้าหน เจ้าเป็นสัตว์เล็กน้อยเท่านี้ ทำไมเจ้าจึงมาเดินผ่านหน้าเราซึ่งเป็นผู้ใหญ่เช่นนี้ เจ้าอวดดีมาก ข้าจะกินเจ้าเสีย หนูมีความตกใจกลัวยิ่งนัก จึงกล่าวคำวิงวอนขอโทษว่า ข้าพเจ้าทำล่วงเกินต่อท่านก็โดยความพลั้งเผลอ รู้สึกตัวว่ามีความผิดที่ไม่ดูไม่แล ขอท่านได้โปรดกรุณาปล่อยข้าพเจ้าเถิด อย่าพึงฆ่าข้าพเจ้าเสียเลย พระยาราชสีห์จึงตอบว่า เมื่อเจ้ารู้จักรับผิดชอบต่อข้าซึ่งเป็นผู้ใหญ่เช่นนี้ ข้าจะยกโทษให้ เพราะธรรมดาผู้ใหญ่ต้องมีใจดีต่อผู้น้อย หนูมีความยินดีมาก จึงตอบว่า พระเดชพระคุณของท่านเป็นล้นพ้น ข้าพเจ้าจะไม่ลืมบุญคุณของท่านเลย ถ้าชีวิตข้าพเจ้ายังอยู่ ข้าพเจ้าจะคอยหาโอกาสสนองบุญคุณของท่านให้จงได้ พระยาราชสีห์ได้ฟังนึกประมาทหนู เพราะเห็นว่าหนูเป็นสัตว์ตัวจ้อย ๆ จะมาช่วยเหลืออะไรได้ จึงหัวเราะเยาะแล้วตอบหนูว่า เจ้าเป็นแต่สัตว์เล็กน้อยเท่านี้ จะมาตอบแทนบุญคุณของข้าอย่างไรได้ เจ้าจงรักษาตัวของเจ้าเองไว้ให้ดีเถอะ ว่าแล้วก็ปล่อยหนูไป อยู่มามิช้ามินาน พระยาราชสีห์ก็ไปติดบ่วงของนายพรานที่ดักไว้ จงดิ้นรนสักเท่าไรก็หาหลุดออกจากบ่วงได้ไม่ ยิ่งดิ้นบ่วงก็ยิ่งรัดแน่นเข้าทุกที พระยาราชสีห์มีความ

---

(๑) สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์

โกรธมากก็ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง หนูตัวนั้นอยู่ในรูเป็นสัตว์หูไวตาไว แลมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ได้ยินเสียงร้องของพระยาราชสีห์กวงออกจากรูเข้าไปหาพระยาราชสีห์ พูดว่า ท่านผู้มีพระคุณจงสงบเสียงของท่านเสีย ถ้าท่านทำเสียงเอ็ดไปได้ยินถึงหูนายพรานๆ ก็จะมาจับตัวท่านไปฆ่าเสีย ครั้งนี้เป็นโอกาสอันเลิศของข้าพเจ้าแล้ว ที่จะได้ทำการสนองคุณท่าน โดยช่วยท่านให้หลุดจากบ่วงให้จงได้ ท่านอย่าเป็นทุกข์ไปเลย แล้วหนูก็เข้าไปค่อยๆแทะบ่วงแลเพียรแทะอยู่จนบ่วงขาด พระยาราชสีห์แลเห็นนายพรานเดินถือมีดมาแต่ไกล จึงดีนหลุดจากบ่วงกระโดดเข้าป่าหนีไป พระยาราชสีห์รู้สึกขอบใจหนูตัวนั้นเป็นอันมาก คิดว่า แม้หนูเป็นสัตว์ตัวจ้อยๆ ก็ยังสามารถช่วยเหลือเราอันเป็นสัตว์ใหญ่โตให้รอดจากอันตรายได้

นิทานเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์แสดงให้เห็นอยู่แล้ว แม้สมาชิกอนุสภากาชาดยังเป็นผู้มีอายุน้อย กำลังน้อย ปัญญาน้อยก็จริง แต่ก็สามารถทำการช่วยเหลือผู้ใหญ่ในบางบางสิ่งบางอย่างได้ดีกว่าหนูเป็นแน่ ขอแต่ว่าเมื่อจะทำอะไรลงไปแล้วต้องทำจริง อย่าให้เป็น "สักแต่ว่าทำ" เท่านั้น ถ้าเช่นนั้นก็อย่าทำเสียเลยดีกว่า จริงอยู่เด็กย่อมเล็กกว่าผู้ใหญ่ แต่เราก็คงจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นวันหนึ่ง สามารถแสดงความรู้ความเห็นของตนเป็นที่สุดตามภูมิรู้แห่งตนๆ ฉะนั้นจงพยายามแสวงหาความรู้ความเข้าใจในการบำรุงตนแลผู้อื่นให้เกิดสุข ซึ่งเจ้าพนักงานสภากาชาดจักได้เป็นผู้ช่วยเหลือจัดหาวิชาความรู้นั้นมาให้ ขอจงตั้งใจหมั่นบำรุงร่างกายให้เจริญแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จงตั้งใจหมั่นเล่าเรียน หมั่นคิด หมั่นถาม แลหมั่นจดจำคำสั่งสอนของท่านผู้รู้ไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนแลแก่ผู้อื่นได้จริงจัง สมดังคำปฏิญาณที่สมาชิกทั้งหลายกล่าวว่า

"ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น."

ที่ ๖ พระโอวาท

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ(๑)

ประทานในการพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาด

ที่โรงเรียนมัธยมวัดโสมนัส

เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

ท่านทั้งหลายที่เข้ามาเป็นนักเรียนอยู่ในโรงเรียนด้วยเหตุใด ความข้อนี้พึงเข้าใจว่า เพื่อตระเตรียมตัวสำหรับเมื่อเติบใหญ่ภายหน้าจะได้สามารถประกอบการเลี้ยงตนเองได้ด้วยกำลังของตน ไม่ต้องพึ่งผู้อื่นเขาเลี้ยงดูโดยไม่จำเป็น ยิ่งกว่านั้นอีก เมื่อเติบใหญ่ต่อไปข้างหน้าในเวลาผู้ซึ่งได้อุปการะเลี้ยงดูเรามา เช่นบิดามารดาของเราแก่ชราลง หรือเมื่อเรามีครอบครัวบุตรภรรยาก็ดี เราจะได้สามารถเลี้ยงดูผู้อื่นอันจำต้องอาศัยเราได้ด้วย การที่มาเป็นนักเรียนอยู่ในโรงเรียนแต่เวลายังเด็ก เพื่อประสงค์ประโยชน์ที่กล่าวมานี้เป็นสำคัญ ก็การที่เล่าเรียนในโรงเรียนนั้น วิชาความรู้ที่ผึกสอนจะมีกี่อย่างก็ตาม ถ้าว่าโดยประโยชน์คงอยู่ในประโยชน์ที่มุ่งหมายจะให้แก่นักเรียน ๓ อย่าง คือ ผึกหัดให้รู้จักรักษาตัวพ้นโรคภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นเครื่องประกอบให้มีกำลังวังชาแลมีอายุยืนนานอย่าง ๑ การผึกหัดที่กล่าวมานี้ ยกตัวอย่างดังเช่นวิชากายบริหารก็ดี ดังเช่นผึกหัดเป็นลูกเสือก็ดี ย่อมมุ่งหมายเพื่อประโยชน์บำรุงร่างกายให้มีกำลังเป็นสำคัญ อย่างที่ ๒ ผึกหัดสติปัญญาซึ่งมีอยู่ในตัวให้เจริญรอบรู้ที่จะประกอบการอันเป็นประโยชน์ในทางหาเลี้ยงชีพให้สะดวก ยกตัวอย่างดังเช่นสอนหัตถกรรมการช่างก็ดี หรือสอนให้รู้จักคิดอ่านการค้าขายก็ดี หรือสอนให้มีความรู้พงศาวดารแลตำรับตำราวิชาอื่น ๆ ก็ดี เหล่านี้นับว่าผึกหัดสติปัญญาให้ดีขึ้นสำหรับประกอบการหาเลี้ยงชีพต่อไปภายหน้า อย่างที่ ๓ นั้น คือสั่งสอนให้รู้จักความ

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ดีความชั่ว เพื่อให้หลีกละทางที่จะเกิดความชั่วแลนิยมแต่ในทางข้างฝ่ายดี การเล่าเรียนให้รู้จักดีชั่วนี้ เป็นเครื่องอุปการะแก่การเล่าเรียนบำรุงกำลังร่างกายแลบำรุงสติปัญญาที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง ๒ อย่าง เพราะคนเราถึงจะมีกำลังกายหรือสติปัญญามากเพียงใด ถ้าเอากำลังแลสติปัญญาไปใช้ในทางข้างฝ่ายชั่วก็กลายเป็นโทษแก่ตนแลเป็นโทษแก่ผู้อื่น ต่อใช้ในทางข้างฝ่ายดีจึงจะเกิดความดี เพราะฉะนั้นจึงต้องเรียนให้รู้จักความดีความชั่วด้วย

อันความดีคนทั้งหลายย่อมประสงค์แลแสวงหาด้วยกันทั้งนั้น ที่เกิดเป็นโทษเพราะแสวงหาในทางที่ผิด คือแสวงหาความดีใส่ตนโดยไม่คิดถึงผู้อื่น บางทีได้ดีแก่ตนเป็นโทษแก่ผู้อื่น ๆ เขามากกว่าก็กลับให้โทษแก่ตน ความที่ตนนึกว่าดีก็กลับกลายเป็นโทษแก่ตนไป ด้วยเหตุนี้การแสวงหาความดี ต้องให้ดีแก่ตนด้วยให้ดีแก่ผู้อื่นด้วย ประกอบกันทั้ง ๒ สถาน จึงจะเรียกว่าดีแท้ ที่สภากาชาดจัดตั้งอนุสภากาชาดขึ้นนี้ คือเพื่อจะชักชวนเด็กทั้งหลายให้ศึกษา แลประพฤติความดีอย่างดีจริงดังกล่าวมา คือดีแก่ตัวด้วย ดีแก่ผู้อื่นด้วยไปแต่ยังเยาว์ ให้เป็นนิสัยปัจจัยไปจนเติบใหญ่จะได้เป็นพลเมืองดี เกียรติยศแก่ชาติแลบ้านเมืองอันเป็นที่เกิดของตน นักเรียนผู้เข้าเป็นสมาชิกในอนุสภากาชาดมีหน้าที่ ๒ อย่างเป็นสำคัญ คืออย่างที่ ๑ ที่จะต้องศึกษาพยายามบริหารตนเองให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ เช่นรักษาความสะอาดในร่างกาย แลศึกษาทางที่จะประพฤติให้พ้นโรคภัยไข้เจ็บอันจะพึงมีแก่ตนอย่าง ๑ ตั้งใจพยายามที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้พ้นโรคภัยไข้เจ็บอย่าง ๑ นักเรียนคนใดเป็นสมาชิกอนุสภากาชาดอยู่ตราบใด ต้องนึกความ ๒ ข้อนี้ไว้เป็นนิจ คือระวังรักษาตัวอย่าง ๑ ช่วยผู้อื่นอย่าง ๑ แล้วประพฤติตนด้วยความซื่อตรงแลหมั่นเพียรรักษาความ ๒ ข้อนั้นเหมือนได้สมาทานศีลอย่าได้ละเลย ถ้าประพฤติได้เช่นนั้นนึกชื่อว่าได้ทำความดีแก่ตนแลทำความดีแก่ผู้อื่น เป็นคนดีไปแต่ยังเด็ก เวลาเติบใหญ่ไปภายหน้าก็จะได้เป็นสิริแก่บ้านเมือง ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นไทย.

ที่ ๗ โอวาท

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
แสดงแก่ลูกเสือกองหนุนในการแจกเหรียญที่ระลึก
เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖

ลูกเสือทั้งหลายที่ได้ออกจากประจำการกองลูกเสือแล้ว ในเวลานี้เรียกว่าเป็นลูกเสือกองหนุน อยากจะทราบว่าตนของตนมีความเข้าใจตนว่ากระไร คือเข้าใจว่าตนยังเป็นลูกเสืออยู่หรือไม่ นี่เป็นข้อที่ตนของตนจะต้องรู้ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น แลพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่เด็กนักเรียน ซึ่งสมัครจะเป็นลูกเสือก็ให้เข้าเป็นได้ เมื่อการตั้งกองลูกเสือมีขึ้นแล้ว เด็กที่สมัครจะเป็นลูกเสือก็ได้เป็น แต่ถ้าจะนึกเอาตาของเด็กหรือเอาใจของเด็กขึ้นมากล่าว ข้าพเจ้าออกจะยังสงสัยอยู่ว่าบางทีเด็กจะเข้าใจด้วยตามากกว่าความลึกซึ้งของประโยชน์ คือบางทีเด็กที่สมัครจะสมัครเพราะชอบเครื่องแต่งตัวก็เป็นได้ บางทีจะชอบเพราะความสนุกเกรียวกราวก็เป็นได้ การที่ชอบทั้งสองอย่างนั้นก็เป็นการถูก แต่จะชอบเพราะความสนุกหรือเพราะการแต่งตัวก็ตาม ความนิยมเท่านี้ยังเป็นแต่ส่วนต้น ๆ แต่ที่ถูกลูกเสือควรจะต้องรู้สึกข้อความอันลึกซึ้งมากกว่านั้น ดังที่จะกล่าวต่อไป

การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีกองลูกเสือนั้นเป็นพระราชประสงค์โดยทรงหวังประโยชน์ เพื่อจะผูกหัดให้พลเมืองมีใจเป็นลูกเสือ แลให้มีนิสัยเป็นลูกเสือ เมื่อเด็กคนใดได้เคยเป็นลูกเสือแล้วออกเป็นกองหนุน ก็อย่าเข้าใจผิดไปว่า ตนพ้นจากความเป็นลูกเสือแล้ว อย่าให้เข้าใจผิดไปว่าข้อความอันใด คือความสัตย์กตัญญู ความประพฤติชอบก็ดี ซึ่งได้รับความสั่งสอนในเวลาที่เป็นลูกเสือจะไม่ต้องประพฤติให้มีอยู่ตลอดไป อย่าไปเข้าใจว่าออกจากกองลูกเสือแล้ว เป็นอันพ้นจากหน้าที่ของเรา ๆ

ไม่ต้องประพฤติ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ไม่ถูก ในลักษณะปกครองลูกเสือข้อที่ ๒๑ ซึ่งแสดงหน้าที่ผู้กำกับลูกเสือว่ามีหน้าที่จะดูแลในกองลูกเสืออย่างไร ก็ปรากฏชัดเจน ข้าพเจ้าขอนำมากล่าวซ้ำให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง คือ

๑. ให้รู้จักระลึกถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รักชาติบ้านเมือง แลนับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๒. ให้มีความโอบอ้อมอารีรักเพื่อนมนุษย์ที่ร่วมชาติ แลให้นึกถึงตนภายหลังผู้อื่น ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นในทางที่ผิด

๓. ให้เป็นผู้เคารพในธรรม แลในพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง ให้รักดี เกลียดชังความชั่ว ให้มีใจสุจริตซื่อตรง ถือความสัตย์

๔ ปลุกใจแลชักจูงให้พอใจในทางเสือป่า ให้ชอบเป็นลูกผู้ชายให้ละอายในการที่อ่อนแอหรือชลาด ให้ละเว้นการเล่นเหลวแหลก แลการเที่ยวเตร่อย่างที่ไม่สมควรเด็กจะประพฤติ

๕. ให้ผึกหัดพอให้อกผายไหล่ผึ่ง

๖. ให้มีความรู้ในทางเสือป่าตามที่ได้แนะนำไว้ ในแบบสั่งสอนเสือป่าแลลูกเสือ

๗. ให้ใช้ความคิดของตนเอง แต่ไม่ใช่ให้ใช้ในทางที่ผิด ต้องถือวินัยอย่างเคร่งครัด

ในที่นี้ นักเรียนคงเข้าใจข้อพระราชประสงค์ที่จะให้ลูกเสือเป็นอย่างไร อันมีอยู่ในลักษณะปกครองลูกเสือนั้นแล้ว เมื่อเวลาที่นักเรียนเป็นลูกเสือประจำกอง ก็คงตั้งใจประพฤติดีตามนั้นจนกระทั่งได้เป็นกองหนุน แต่ข้อสำคัญที่ข้าพเจ้าจะชี้ในที่นี้ คือ อย่าให้นักเรียนเข้าใจไปว่า ความจำเป็นที่จะต้องประพฤติตนให้เป็นคนดี จะมีอยู่เฉพาะแต่เมื่อเวลาเป็นลูกเสือประจำกองอยู่เท่านั้น แท้จริงนั้นย่อมประสงค์จะให้คนที่ได้เคยเป็นลูกเสือแล้ว เป็นคนประพฤติดีดังนี้จนตลอดชีวิต เหตุฉะนั้นผู้ใดเมื่อได้

เป็นลูกเสือแลออกจากประจำกองเป็นกองหนุนแล้ว ก็อย่าให้ตัดทิ้งเลิกถอนหน้าที่ที่จะ
ตั้งใจดำรงความดี แลดำรงความสัตย์นั่นเสีย ต้องเข้าใจว่าตนมีหน้าที่ที่จะต้อง
ประพฤติความดีทุก ๆ ข้อที่ได้กล่าวมาแล้วอยู่เป็นนิจ เป็นต้นว่า ความระลึกถึงพระ
เดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน ความรักชาติบ้านเมือง ความเคารพต่อพระศาสนา
ความโอบอ้อมอารีต่อเพื่อน ความเป็นผู้เคารพในธรรม แลเป็นผู้เคารพในพระราช-
กำหนดกฎหมาย เกลียดกลัวความชั่ว ถือความสัตย์ ข้อเหล่านี้ให้มีอยู่ในใจเสมอ
เมื่อเวลาออกเป็นกองหนุนแล้วตลอดไป ควรจะยึดถือไว้เป็นคุณสมบัติอย่าให้เลือมสูญ
ไปได้ นี่เป็นประโยชน์สำคัญของการตั้งกองลูกเสือ ถ้าแลผู้ใดได้เป็นลูกเสือ ครั้น
ภายหลังเมื่อเติบโตขึ้นแล้วยังได้ความรู้ที่ได้เล่าเรียน แลทั้งความดีที่ได้เคยประพฤติ
ไปเป็นนิสัยติดตัวอยู่เสมอเช่นนั้นแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าการที่ผู้นั้นได้เข้าเป็นลูกเสือได้รับ
ประโยชน์จริงจากพระมหากรุณาที่ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น เหตุฉะนั้น
เหรียญที่จะพระราชทานแก่ลูกเสือกองหนุนในวันนี้ ขอจงถือว่าเป็นเครื่องระลึกอันให้
ประโยชน์สำคัญ สำหรับจะได้เป็นเครื่องเตือนใจ ถ้าจับเหรียญเข้าเมื่อไรแล้ว จงให้
ระลึกถึงคุณความดีที่ตนประพฤติตามข้อความทั้งปวงเหล่านี้อยู่เสมอ

บรรดาครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ได้เป็นผู้กำกับ แลรองผู้กำกับทั้งปวง ก็จงเข้า
ใจว่า การที่ผูกหัดลูกเสือ ก็เพื่อจะให้ได้ความดีติดอยู่ในตัวเสมอดังกล่าวนี้ ต่อไป
ข้างหน้าเมื่อพลเมืองของเราเป็นลูกเสือมากเข้า พลเมืองของเราก็จะเป็นคนดีมากขึ้น
การกระทำความชั่วร้ายเบียดเบียนไพร่บ้านพลเมืองก็จะน้อยลงไป เพราะเหตุว่าคนได้
ผูกหัดเป็นลูกเสือมีความรู้ดีชั่ว แลมีความมั่นคงในใจที่จะไม่ประพฤติชั่วอยู่แล้ว คน
ที่จะมีน้ำใจอันชั่วร้ายก็จะน้อยลงไปทุกที ๆ คุณประโยชน์แห่งการที่ผู้กำกับได้เห็น
เห็นอย พยายามทำการผูกหัดลูกเสือ จะเป็นเครื่องอิ่มใจก็ด้วยความสำเร็จผลดัง
กล่าวนี้

ส่วนผู้ที่ไม่นับว่าเป็นคนดี อันกองลูกเสือจะไม่ยอมให้คงอยู่ ก็มีปรากฏอยู่ในสมุดลักษณะปกครองลูกเสือในข้อ ๔๓ ซึ่งว่าด้วยการถอนลูกเสือออกจากทะเบียน ข้าพเจ้าขออ่านให้ฟังในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง คือ

๑. ประพฤติตนเป็นคนไม่เรียบร้อย เช่นเสพสุรายาเมาหรือเกะกะเป็นหัวไม้เป็นต้น

๒. เล่นเบี้ย

๓. เที่ยวในที่ไม่ควรเที่ยว

๔. ไม่อยู่ในถ้อยคำบิดามารดา จนบิดามารดามาบอกกล่าว

๕. ลักทรัพย์หรือประพฤติฉ้อโกงต่าง ๆ แม้แต่เล็กน้อย

๖. พูดปดเป็นเนืองนิตย์ เหลือที่จะแก้ไขให้หายได้

๗. ยุยงหรือแนะนำให้ลูกเสืออื่นประพฤติชั่ว

๘. ทำผิดอย่างใด ๆ จนถูกไล่จากโรงเรียน

๙. ขัดขืนอำนาจผู้บังคับบัญชาโดยกิริยาอันรุนแรง แลโดยจงใจ

๑๐. ประพฤติผิดข้อสัญญาที่ได้ให้ไว้เมื่อเข้าประจำกอง

ข้อที่อ่านเหล่านี้เป็นข้อสำหรับลงโทษลูกเสือ ลูกเสือคนใดฝ่าฝืนก็ต้องถูกลงโทษ เพราะว่าเป็นลักษณะอันชั่วร้าย ก็เดี๋ยวนี้นักเรียนได้เป็นลูกเสือแลประพฤติตัวดีอยู่แล้ว ต่อไปข้างหน้าจะเป็นอะไรก็ตาม ก็จะต้องทำความดีตลอดไป แลเกลียดชังความชั่ว เมื่อเวลาเราเป็นลูกเสืออยู่ในโรงเรียน เราก็รู้แล้วว่าเขาสอนอะไรบ้าง เวลาออกจากลูกเสือเป็นกองหนุน เราพ้นจากความควบคุมแล้ว เราควรจะทำความชั่วหรือ ข้อนี้ขอให้นึกว่าบรรดาความชั่วซึ่งเป็นข้อห้ามทั้งหลายไม่ใช่ของดีเลย ใคร ๆ ไม่ควรประพฤติทั้งสิ้น ไม่ว่าในที่ใด ๆ แลสมัยใด ความชั่วที่ห้ามไม่ให้ประพฤติอย่างไร เช่นเสพสุรายาเมา เป็นหัวไม้ เล่นเบี้ย กล่าวเท็จเป็นต้น จะประพฤติที่ไหน ๆ เมื่อไร ก็ใช้ไม่ได้ทั้งนั้น ไม่เฉพาะจะงดเว้นแต่ใน

เวลาที่ยังเป็นลูกเสืออยู่ในความควบคุม แม้ที่สุดข้อที่ว่าการยุยงหรือแนะนำลูกเสือให้ประพฤติชั่ว เป็นความชั่วฉะนั้น ถึงแม้จะไปยุยงผู้อื่นที่ไม่ใช่ลูกเสือ ก็ใช้ไม่ได้เท่ากันไม่เฉพาะแต่ลูกเสือ แลในเวลาที่เป็นลูกเสือ ผู้ที่เคยเป็นลูกเสือแล้ว ภายหลังไปประพฤติความผิดอันตรงกันข้ามกับลักษณะลูกเสือเข้า ก็ขาดจากลักษณะลูกเสือเมื่อนั้น นักเรียนที่เคยเป็นลูกเสือแลออกเป็นกองหนุนแล้ว จำต้องควบคุมใจตนเอง คือถือมั่นไว้ในใจแลพยายามรักษาจรรยาของลูกเสืออยู่เป็นนิจ นั่นจึงจะชื่อว่าตัวเราได้รับความผึกหัดอันดีจริง แลความประพฤติเช่นนี้ จะได้ชื่อว่าเป็นกตเวทิคุณตอบแทนการที่ได้พระราชทานเหรียญ ณ วันนี้

ก็ในลักษณะปกครองลูกเสือที่ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อใครออกเป็นกองหนุนแล้วจะพระราชทานเหรียญเป็นที่ระลึก ในเหรียญนั้นจารึกนามลูกเสือ นามมณฑล เลขหมายกอง แลบีที่ออกจากกองให้เป็นสำคัญ แลเหรียญนี้ให้ใช้ร้อยสายสร้อยหรือด้ายผูกคอได้ทุกเวลา ถ้าสวมเสื้อชั้นนอกก็ควรให้เหรียญโผล่ออกมาข้างนอก เพราะเหรียญนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน ควรนับถือเป็นเหมือนเครื่องรางอันสำคัญอย่างหนึ่งดังนี้ นักเรียนก็จงถือตามข้อที่แนะนำไว้ แลให้เห็นว่าเป็นของสำคัญที่ต้องรักษา แลขอกล่าวซ้ำอีกทีหนึ่งว่า เมื่อเห็นเหรียญหรือจับต้องเข้าแล้วให้นึกว่า เราได้พระราชทานเพราะคุณความดีที่ได้ประพฤติมา แลจงเตือนใจตนเองว่า เราจะไม่ประพฤติชั่ว ต้องทำความดีอยู่เสมอ แลถ้าหากจะมีอะไรมาชักจูงใจเราให้ประพฤติความชั่วร้ายอันผิดลักษณะแห่งลูกเสือแล้ว ให้เอามือจับเหรียญที่ระลึกนี้แล้ว ตั้งใจบังคับใจตนเองให้เป็นเครื่องห้ามไว้อย่าให้ประพฤติความชั่วนั้นจงได้.

ที่ ๘ โอวาท

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

แสดงในการพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาดที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง

เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖

คนที่ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ถ้าจะเปรียบให้เห็นได้ง่าย ๆ ก็เปรียบกับต้นไม้ในบ้าน ทุกบ้านมีต้นไม้ ต้นไม้ที่งาม ๆ ปลูกไว้ชมดอกชมใบบ้าง ปลูกไว้เพื่อจะได้กินผลบ้าง ต้นไม้เหล่านี้เราถนอม เราพรวนดิน รดน้ำ แลบำรุงรักษา เป็นต้นไม้ที่เราต้องการ เพราะเป็นประโยชน์แก่เรา แต่ต้นไม้หรือหญ้าบอนชนิดที่ขึ้นรก เราไม่ต้องการ เราก็ไม่แยแส ไม่บำรุง ไม่รดน้ำ เราถอนทิ้งเสียด้วยซ้ำเพราะอะไร ? ก็เพราะมันไม่มีประโยชน์แก่เรา แม้ต้นไม้ที่ขึ้นเองโดยไม่ได้ปลูก เช่นมะม่วงอกร่องเรากินแล้วทิ้งเมล็ดไว้มันงอกเป็นต้นขึ้นมา มันขึ้นที่ไม่เหมาะ เราก็อุตส่าห์ขุดย้ายไปปลูกแลบำรุงรักษาเพราะมันจะมีผลให้เรากินเป็นประโยชน์แก่เรา ถึงต้นไม้ชนิดที่รกเช่นหญ้า บางทีเราก็ต้องการให้ขึ้น เราต้องปลูกหญ้า แลบำรุงรักษาเหมือนกัน นักเรียนคงได้เห็นสนามหญ้าที่เขารดน้ำบำรุง แลตัดเหี้ยนเกรียน เป็นที่นั่งเล่นเดินเล่นสบาย หญ้าเป็นชนิดต้นไม้รก แต่ทำไมเราจึงบำรุงรักษา ? ก็เพราะเราต้องการสนามหญ้า สนามหญ้าเป็นประโยชน์แก่เรา นี่แหละพึงเห็นได้ว่าสรรพต้นไม้ที่ขึ้นเองหรือที่ต้องปลูก เมื่อเป็นประโยชน์คนเราก็บำรุงรักษาไว้ ถ้าไม่มีประโยชน์ก็ไม่มีใครรักษา มีแต่จะถอนทิ้งเสีย ขอให้นักเรียนจำไว้ เด็กหรือผู้ใหญ่ก็เหมือนกัน เมื่อเป็นผู้มีประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ๆ ก็ชอบ ถ้าไม่มีประโยชน์แก่ใคร ก็ไม่มีใครเขาอยากเกี่ยวข้อง เพราะไม่มีใครเขาชอบ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า คนก็เหมือนต้นไม้ คนอื่นเขาจะชอบหรือไม่ชอบ ก็เพราะเราเป็นคนมีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์แก่ใคร ๆ เท่านั้น เด็ก ๆ จึงควรตั้งหน้าแลหาหน้าที่เพื่อบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ให้เป็นผู้มีค่าเปรียบกับต้นไม้ที่เป็นประโยชน์ซึ่งคนทั้งหลายเขาต้องการรักษาไม่ถอนทิ้งเสีย ฉะนั้น.

ตอนที่ ๒ หมวดบริหาร

ที่ ๙ พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานเงินพระเจ้าลูกเธอ

สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทธสมมติเทพยพงศ วงศาดิศวรกษัตริย์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๔ ในพระราชวงศ์ซึ่งตั้งกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้ ผู้พระบิดาของ***บุตร(๑) จะขอสั่งสอนผู้บุตรไว้ว่า***เอ๋ย

พ่อขอสั่งแก่ตัวเจ้าไว้ ทรัพย์ที่มีหางว่าวจำนวนผูกติดกับหนังสือนี้มีตราของพ่อบิดาไว้เป็นสำคัญเท่านี้ พ่อให้แก่เจ้าคนเดียว ตัวเจ้าเมื่อโตใหญ่อายุได้ ๑๖ ปี แล้วจงคิดอ่านเอาเป็นทุนทำมาหากินเลี้ยงตัวต่อไป แลใช้สอยตามสมควรเถิด แต่พ่อขอเสียเป็นอันขาดทีเดียว คิดถึงคำพ่อสั่งให้มากนักหนา (อยู่สูบฝิ่นแลอย่าเล่นผู้หญิงไม่ดีชั่ว อย่าเล่นเพื่อนกับใครเลย มีผัวมีเถิด แต่อย่าให้ปอกลอกเอาทรัพย์ของเจ้าไปได้นัก)(๒)

จงรักษาทุนของพ่อให้ไว้นี้เป็นเกียรติยศชั่วลูกชั่วหลาน เอาแต่กำไรใช้สอยเจ้าจงอย่าเล่นเบี้ย เล่นโป เล่นหวยเลยเป็นอันขาด แลอย่าสุรุ่ยสุร่ายใช้เงินทองง่ายไม่คิดหน้าคิดหลัง จงคิดอ่านทำมาหากินตริตรองให้ดี อย่าให้นักเลงคนโกงมันหลอกลวงได้ จะเสียด้วย อายเขาด้วย เมื่อสิบไปภายหน้านานกว่าจะสิ้นอายุตัวเจ้า ตัวเจ้า

---

(๑) ตรงช่องว่างที่ลงดอกจันทน์ไว้ เป็นที่ลงพระนามพระเจ้าลูกเธอ

(๒) ความในวง วรรคต้นสำหรับฉบับที่พระราชทานพระองค์ชาย วรรคหลังสำหรับฉบับพระราชทานพระองค์หญิง

จะตกเป็นข้าแผ่นดินใด ๆ เท่าใดก็จงอุตส่าห์ตั้งใจรับราชการแผ่นดินให้ดี อย่ามีความเกียจคร้านแชเชือนแลเป็นอย่างอื่น ๆ บรรดาที่ไม่ควรเจ้าอย่าทำ อย่าประพฤติให้ต้องตำหนิติเตียนตลอดถึงพ่อด้วย ว่าสั่งสอนลูกไม่ดี จงเอาทรัพย์ที่พ่อให้ไว้นั้นเป็นกำลังตั้งเป็นทุน เอากำไรใช้การบุญแลอุดหนุนตัว ทำราชการแผ่นดิน เทอญ

ถ้าทรัพย์เท่านี้ที่พ่อให้ไว้ไปขัดขวาง หรือร่อยหรอไปด้วยเหตุที่มีผู้ข่มเหงผิด ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เจ้าจงเอาหนังสือคำสั่งของพ่อนี้ กับคำประกาศที่ให้ไว้ด้วยนั้น ให้เจ้านายแลท่านผู้ใหญ่ข้างในข้างหน้าดูด้วยกันให้หลายแห่ง ปรึกษาหารือวอนขอความกรุณาเมตตาแลสติปัญญาท่านทั้งปวง ให้อนุเคราะห์โดยสมควรเถิด เล่าความเล่าเหตุที่เป็นอย่างไรนั้นให้ท่านทั้งปวงฟังโดยจริง ๆ พูดจาให้เรียบร้อยเบา ๆ อย่าทำให้ท่านที่เป็นใหญ่ในแผ่นดินขัดเคืองกริ้วกราดชิงชังได้ จงระวังความผิดให้มาก อย่าตามใจมารดาแลคนรักนัก ทรัพย์นั้นของพ่อให้เจ้าดอก ไม่ใช่มารดาเจ้าแลผู้อื่นเข้าทุนด้วย จงคิดถึงพ่อคนเดียวให้มาก เจ้าเกิดเมื่อพ่อสูงอายุแล้ว พ่อไม่ประมาทจึงจัดแจงให้ไว้แต่เดิม ถ้าพ่อยังมีชีวิตอยู่อันตรายมีแก่เจ้าก่อน ถ้าอายุถึง ๑๖ ปีแล้ว สั่งให้ใครพ่อจะให้ผู้นั้น ถ้ายังไม่ถึงกำหนดหรือไม่ได้สั่งพ่อขอเอาคืนจะทำบุญให้ทาน ถ้าพ่อมีชีวิตแลอำนาจไปนาน ทำมาหาได้ก็จะเพิ่มเติมให้อีก แล้วจะแก้หางว่าว

สั่งไว้ ณ วัน.....ค่ำ ปีมะโรง นักษัตร อัฐศก ฯ.

ที่ ๑๐ พระบรมราโชวาท

ในพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรื่องให้ราษฎรระลึกถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน

ว่าถึงท่านที่ได้ราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินแลครอบครองแผ่นดินมาแล้ว คนทั้งปวงที่อยู่ในพระราชอาณาจักรในเวลานั้น ก็ยอมเป็นข้าอยู่ในใต้กฎหมายแลบังคับบัญชาทั้งสิ้น ชายหญิงทั้งปวงซึ่งเป็นพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่าย

ใน ตั้งแต่ผู้มียศใหญ่ ๆ ลงไป จนตลอดถึงไพร่หลวงที่มีเบี้ยหวัด ก็ได้ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสาบานตัวถวายตัวทุกตรุษทุกสารทจนสิ้นแผ่นดิน เพราะฉะนั้นท่านผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน ถ้าไม่มีความผิดต่อราชทัณฑ์จนเหลือขนาดจนถึงต้องวินาศเพราะความผิดนั้นแล้ว ก็ควรคนทั้งปวงที่ตัวเองหรือบิดามารดาปู่ย่าตายายขึ้นไปกี่ต่อ ได้เคยรับพระเดชพระคุณพึ่งอำนาจความรักษาของท่านอยู่เย็นเป็นสุขสืบตระกูลมา หรือว่าให้ยิ่งขึ้นไป เคยถือน้ำพิพัฒน์สัตยาทำสัตย์ถวายท่าน เคยรับพระราชทานเบี้ยหวัดรางวัลยกย่องยอยศในเวลานั้น ๆ มาแล้ว ก็ควรคิดพระเดชพระคุณไม่วางวาย ไม่ควรจะลบหลู่ล้างทำลายพระเดชพระคุณเสียเลย จะชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง เหมือนพระเจ้าอยู่หัวบรมเอกทัศพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ถ้าจะคิดว่าเป็นความไม่ดีของท่านแล้ว ไม่ดีเท่าไร เพราะที่เพิกเฉยต่อราชการแลเลี้ยงคนไม่ดี ทำให้แผ่นดินเป็นจลาจลต่าง ๆ นานถึง ๗ ปี ๗ ปี ก็ไม่มีใครเป็นขบถทรยศล้างทำลาย สู้ทนเป็นข้าแผ่นดินท่านอยู่จนเมืองเสียแก่พม่า การซึ่งเป็นดังนั้นก็เพราะคนทั้งปวงเคยพึ่งพระบารมีพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดินก่อน ๆ นั้นขึ้นไป สืบตระกูลมาสิ้นกาลนาน ยังคิดถึงพระเดชพระคุณพระวงศ์นั้นอยู่ จึงไม่ลุกลามเกินเลยประการใด ครั้นเมื่อเมืองเสียแก่พม่า เสด็จหนีปะปนไปกับราษฎร คนทั้งปวงก็หนีเอาตัวรอด ไม่มีใครทำร้าย จนสิ้นกำลังพระกายไปล้มอยู่ในสุมทุมพุ่มไม้แล้ว มีผู้ไปพบเข้าก็กั้นเกล้าถวายบังคมกราบทราน แล้วเชิญเสด็จไปรักษาพยาบาลพระอาการไม่หายวายพระชนมชีพ แล้วยังมีผู้เก็บพระศพไว้ในตู้ทำเป็นเช่นพระโกศสักการบูชา แลภายหลังมีผู้มาทำฌาปนกิจถวายพระเพลิง ก็เพราะยังมีผู้คิดถึงพระเดชพระคุณอยู่ เจ้าตากสินรวบรวมคนตั้งแผ่นดิน ต่อรบพม่าคืนแผ่นดินไทยตั้งเป็นเอกราชขึ้นได้ แต่ต้นทำให้เป็นโทษทุกข์แก่คนที่ไม่เข้าด้วยแลทำไม่ได้ดังใจเท่าไร ด้วยความร้ายกาจ แต่เพราะการที่ประพฤตินั้นเป็นความรักษาคนทั้งปวง โดยมากก็มีผู้ยกบุญยอคุณว่าเป็นดี จนได้เป็นใหญ่ในแผ่นดินสยามอันนี้ เท่ากับที่พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนได้ครองมา ครั้นภายหลังเสียอารมณ์คิดผิด ๆ ไป ทำให้ราษฎรร้อนรนทั่วทุก

หน้าตลอดจนสมณะพราหมณาจารย์ในพระพุทธศาสนา ราษฎรร้อนเหลือทน ร้องหา
ขอให้ข้าศึกศัตรูมีมากวาดต้อนเอาไปเป็นเชลยเสียบ้านอื่นเถิด จะดีกว่าอยู่ในพระราช-
อาณาจักรนี้ ก็เพราะทำความร้อนให้แก่ราษฎรเหลือหลาม เกินเยี่ยงอย่างที่เคยมีมา
แต่หลังหลายเท่า เหลือที่ข้าราชการและราษฎรจะทนได้ จนภัยมีมาเป็นเหตุให้ต้องเสีย
แผ่นดิน ถึงกระนั้นก็ยังมีคนเป็นอันมากคิดถึงบุญคุณอยู่ไม่ลบหลู่ปู่จฉิมบุรุษที่เกิดในตระกูลนั้น ยังนับถือเป็นน้องเจ้าราชินิกูล เรียกว่าคุณว่าหม่อมอยู่จนทุกวันนี้ ว่ามานี้ให้เห็นว่า ท่านผู้เป็นเจ้าแผ่นดินได้ครองแผ่นดินมาแต่ละพระองค์ ๆ มีพระเดชพระคุณแก่คนเป็นอันมาก ถึงมีความผิดมีความร้ายความชั่วเท่าใด ๆ จะมาล้างความดีให้หลุดไปหมดก็ไม่ได้ เพราะธรรมดาใจของคนในโลก โดยมากอาศัยราคะที่เป็นทันทวิราคี มีสภาคคุณ กับศรัทธานั้นเป็นพื้นจิตพื้นใจ ราคะเป็นเหตุให้เกิดความยินดี ศรัทธาเป็นที่ตั้งของความเลื่อมใส จึงมักให้คิดถึงคุณถึงความดีของคนผู้อันติดน้ำใจอยู่ไม่หาย ว่าข้างความชั่วความร้ายเป็นอารมณ์แก่โทสะซึ่งเป็นมหาสาวัชชวิปปวิราคี แลปัญญาที่มีคุณเป็นสภาคแก่โทสะ เห็นโทษแล้วสละอาลัย แต่ปัญญาซึ่งเป็นไปในสันดานปุถุชนเป็นแต่วิชชูปมญาณ ก็เมื่อปัญญาเห็นโทษตัดอาลัยในที่มีอาลัย แลโทโสเป็นมหา-สาวัชชโตใหญ่เกิดขึ้นในเวลาหนึ่งแล้ว ล้างทำลายอารมณ์ที่เห็นเป็นโทษจนขาดอาลัยนั้นเสียแล้ว โทโสซึ่งเป็นวิปปวิราคีจืดจางไปเร็วพลัน ดังอสรพิษขบคนแลสัตว์ครั้งหนึ่งแล้วก็เลอยไปนอนเสีย ปัญญาที่แส่โทษนั้นเล่า เพราะเป็นวิชชูปมญาณ เปรียบเหมือนสายฟ้าแลบสว่างแวบหนึ่งแล้วก็ดับไป เพราะฉะนั้นว่าถึงความชั่ว ถ้าไม่มีมาเย้ายั่วซ้ำซากเซ้าซี้ต่อไปในทางนั้นแล้ว ก็ไม่มีใครบ่นถึงความชั่วเรื่องนั้นต่อไป ๆ ว่าถึงการเปลี่ยนแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศสุริยามรินทร์มาเป็นแผ่นดินเจ้าตากสินนั้น ก็เป็นการปราบดาภิเษก ถึงกระนั้นเจ้าตากสินก็ได้มีความเคารพอ่อนน้อมแก่เจ้านายในพระวงศ์เก่าซึ่งเป็นเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าซึ่งเป็นผู้หญิงอยู่ไม่ได้เป็นศัตรูแก่ตัว แลได้รับมาเลี้ยงไว้ให้คงยศศักดิ์เป็นเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้า ก็เมื่อเปลี่ยนแผ่นดินเจ้าตากสิน

มาเป็นแผ่นดินต้นพระบรมราชวงศ์นี้ เจ้านายผู้หญิงญาติเจ้าตากสินซึ่งเป็นผู้ใหญ่ไม่ได้เป็นศัตรู ก็ได้รับพระราชทานเงินเดือนแลเครื่องยศคงอยู่อย่างเดิมจนสิ้นชีพ เหมือนกันกับเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าในพระวงศ์กรุงเก่าสืบมาจน ในแผ่นดินต้นพระบรมราชวงศ์นั้น ก็มียศเป็นเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้า มิได้ลดหย่อน ฯ.

ที่ ๑๑ พระราชเสาวนีย์

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

พระราชทานในการเบิดโรงพยาบาลบัญจมาธิราชอุทิศ มณฑลอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณแก่กรุงสยามแล ประชาชนพลเมืองของพระองค์มาประการใด ๆ บ้าง ก็ไม่พักจะต้องกล่าวให้ยืดยาวในเวลานี้ เชื่อว่าท่านทั้งหลายผู้เป็นข้าราชการแลพลเมืองทั้งปวง คงจะซึมอยู่ในศิรเกล้าทุกถ้วนหน้าแล้ว เพราะฉะนั้นข้าราชการแลประชาชนในมณฑลกรุงเทพ-ทวาราวดี จึงได้แสดงความกตัญญูกตเวทีให้เป็นที่ระลึกถึงพระคุณจนเป็นสิ่งปรากฏแก่จักษุในบัดนี้ ความกตัญญูกตเวทีนี้แม้มีอยู่ในดวงจิตของผู้ใดแล้ว ก็ไม่เป็นที่สงสัยว่าผู้นั้นจะไม่ถึงซึ่งประโยชน์สุขให้ปรากฏแก่ตน ในเมื่อได้พิเคราะห์ให้ถ้วนถี่ในความเป็นไปในปัจจุบันภพแห่งตน เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นความกตัญญูกตเวทีของประชาชนในส่วนหนึ่งของกรุงสยาม ซึ่งแบ่งออกเป็นมณฑลกรุงเก่าจำพวกหนึ่งได้สำแดงให้ปรากฏในครั้งนี้ จึงเป็นที่ยินดีว่าชนทั้งหลายเหล่านี้คงจะถึงซึ่งประโยชน์สุขเป็นแท้ ในเวลาเมื่อทำราชการแลหาเลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบธรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ผู้เป็นพระบิยมหาราชเจ้าของเราทั้งหลายนั้น ถึงแม้พระองค์ได้เสด็จละเราทั้งหลายไปโดยธรรมดาโลก ซึ่งจำจะต้องเป็นดังนี้ด้วยกันทั่วหน้า แลให้เราท่วมไปด้วยความโศกแลอาลัยถึงพระองค์อยู่ไม่วาย ด้วยเหตุพระองค์

ทรงพระคุณแก่กรุงสยาม แลประชาชนพลเมืองของพระองค์เป็นอเนกประการ ย่อมทราบอยู่ทั่วกันแล้ว ถึงฉะนั้นพระองค์ก็ได้ทรงตั้งรัชทายาท พระบิยราชโอรสของพระองค์ไว้ให้สืบสนองพระองค์ เพื่อปกครองพระราชอาณาจักรแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสถาพรเหมือนดังพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายผู้เป็นข้าราชการแลประชาชนพลเมืองดีของกรุงสยามในมณฑลกรุงเก่านี้ เมื่อมีความจงรักภักดีแลกตัญญูกตเวทีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-อยู่หัว พระบิยมหาราชของเราแล้ว จงอย่าได้เผลอลืมภักดีต่อพระบิยมหาราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นรัชทายาทของพระองค์ คือพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชราไชศวรรย์สืบสนองพระองค์มาได้ ๒ ปีนี้ ซึ่งเธอได้มีพระราชหฤทัยเป็นแน่นอนว่าจะจำเริญรอยพระยุคลบาทแห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ที่จะทำนุบำรุงกรุงสยามแลประชาชนพลเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองสมควรแก่กาลสมัย เพราะฉะนั้นขอให้ข้าราชการแลประชาชนในมณฑลกรุงเก่า ซึ่งได้แสดงน้ำใจอันดีปรากฏแล้วในครั้งนี้ จงได้ตั้งใจทำราชการโดยชอบด้วยสุจริต แลหาเลี้ยงชีพในทางชอบธรรมทุกประการ จะได้เป็นข้าราชการที่ดี ซึ่งมีคำกล่าวมาแล้วว่า กรุงสยามยังไม่สิ้นคนดี ฝ่ายประชาชนจะได้เป็นพลเมืองดีให้สมพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเราทั้งหลายได้ทราบกันอยู่แล้ว พระองค์พอพระราชหฤทัยที่จะบำรุงพระราชอาณาจักรแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้เจริญขึ้นเสมอ เพื่อเป็นปฏิบัติบูชาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบิย-มหาราชของเราที่ได้เสด็จล่วงลับไปเสวยสุขในปรโลกแล้ว แลให้สมพระราชประสงค์พระเจ้าแผ่นดินที่ได้สืบสนองพระองค์ ซึ่งมีพระราชหฤทัยเหมือนสมเด็จพระบรมชนกนาถ เมื่อชนทั้งหลายมีน้ำใจยินดีในทางประพฤติชอบ ต้องพระราชหฤทัยพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองตนแล้ว ความเจริญสุขสมบัติก็คงจะมาถึง แลบ้านเมืองของชาติไทยก็คงจะเจริญสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับไม่ต้องสงสัย.

หอสมุดแห่งชาติ สาขานครราชสีมา
๑๒ ก.พ. ๒๕๒๔
กรมศิลปากร

ที่ ๑๒ ปาฐกถา

เรื่องหน้าที่ของบุคคลซึ่งมีต่อชาติ

สมเด็จพระเชษฐาธิราช เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (๑)

ทรงแสดงแก่นายทหารกรมเสนาธิการ

ณ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

พลเมืองแปลว่าอะไร? เวลานี้คงจะเห็นมากคนชอบใช้กันแพร่หลายมากว่า "พลเมืองของท่าน พลเมืองของท่าน" บางคนถึงกับแปลศัพท์ออกไปด้วย แต่ถึงแม้แต่เหลวแหลกทั้งนั้น เพราะที่จริงนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เป็นพลเมืองเหมือนกัน คือ พลเมืองที่ ๑ ถ้าเช่นนั้นพระองค์ท่านมิเป็นพลเมืองของท่านเองหรือ คนที่ใช้คำว่า พลเมืองของท่าน ก็ล้วนแต่ไม่รู้จักคำว่า พลเมืองแปลว่าอะไร? ถ้าจะแปลตามศัพท์ก็แปลว่า กำลังของเมือง เพราะเมืองตั้งอยู่ได้เพราะคน เมืองไม่มีคนก็เป็นเมืองร้าง คนที่เกิดร่วมชาติร่วมประเทศกันแล้วย่อมเป็นพลเมืองทั้งสิ้น เพราะเหตุพรรค์นี้เช่นไม่รู้จักว่าพลเมืองแปลว่าอะไรเป็นต้น จึงได้พากันไขว้เขวไปหมด แลภาษาใดจะไขว้เขวเหมือนภาษาไทยเป็นไม่มี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่าชาติเรายังไม่เจริญวัยเต็มที่ หรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า "ศิวิไลซ์" เรายังไม่ศิวิไลซ์ บางคนจะเห็นไปว่าฉันติชาติของตน แต่เปล่า เพราะที่ฉันว่าชาติเรายังไม่ศิวิไลซ์นั้น ดีกว่าจะว่าศิวิไลซ์เต็มที่แล้ว เพราะศิวิไลซ์แล้วก็มีแต่จะเสื่อมลง เปรียบด้วยการเกิดแก่เจ็บตายของบุคคล เพราะว่าชาติเมื่อตั้งขึ้นแล้วก็ย่อมจะมีความเจริญขึ้น จนเจริญเต็มที่แล้วก็เสื่อมลง เช่นประเทศจีนที่เคยเจริญเต็มที่มาแล้ว แลบัดนี้ก็เสื่อมลงเป็นต้น เหตุนั้นการที่ว่าชาติเรายังไม่ศิวิไลซ์นั้น คือชาติเรายังไม่เจริญวัยเต็มที่ เราจึงควรจะยินดี เพราะชาติของเรายังจะเจริญต่อไปได้อีก แลเมื่อชาติของเรายังไม่เจริญเต็มที่ เราก็ไม่ควรจะเดือดร้อนแลไม่ควรเชย่งให้

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

เป็นสุกก่อนห่าม ชาติฝรั่งที่เขาเจริญเต็มที่แล้ว เขาก็มีแต่ทางลงไม่มีทางขึ้น แต่เรายังจะขึ้นต่อไปอีกจึงควรจะยินดี เหตุด้วยชาติของเรายังไม่ศิวิไลซ์ ความคิดความอ่านจึงได้พ้นเผือ เพราะความคิดที่ตนของตนแลไม่เห็น มักจะทำให้ตนเองพ้นเผือต่าง ๆ เช่นการสงครามกับการรบ ถ้าไปถามฝรั่งที่เขารู้หนังสือทุกคนเขาจะตอบได้ทันทีว่าต่างกัน แต่ถามไทยไม่มีใครรู้ หรือบางคนก็จะว่าเหมือนกัน ไม่แปลกอะไร ความจริงการสงครามเป็นการรบหลาย ๆ ครั้งรวมกันหมด แต่การสู้กันชั่วครั้งคราวนั้นคือการรบ ชาติเหมือนกัน ถ้าถามไทย ๆ ยังเฉย แต่ฝรั่งเขารู้ ฉันเองไม่ได้อวดว่าฉันมีความรู้ดีกว่าทุก ๆ คน เชื่อว่าคนที่อื่นยังจะมีความรู้ดีกว่านายทหารที่อยู่ใต้บังคับบัญชาฉันทุกคน ฉันจึงมาสั่งสอนได้ ถ้ามีผู้รู้ดีกว่าฉัน ๆ ต้องลาออก ให้ผู้นั้นเป็นเสนาธิการทหารบก

ก่อนจะพูดถึงหน้าที่ของบุคคลมีต่อชาติอย่างไร ควรกล่าวถึงชาติเสียก่อน ชาตินั้น คือ บุคคลที่เกิดมาร่วมสายโลหิตเดียวกัน หรือร่วมประเทศกัน ซึ่งอยู่ในความปกครองเดียวกัน แลพูดภาษาเดียวกัน แต่แรกเริ่มเดิมทีชาติก็คงมีน้อยคนก่อน เช่นฝรั่งเขาว่า ก่อนก็มีแต่อาดัมกับอีฟ ๒ คนเท่านั้น จะจริงหรือไม่จริงไม่ใช่หน้าที่ของฉันจะพิสูจน์ แต่ฉันก็อธิบายไม่ได้ว่าใครเป็นต้นวงศ์ต้นตระกูลแน่ ภายหลังจึงเกิดลูกหลานมากขึ้นทุกที บุคคลเหล่านี้ต้องรวมช่วยซึ่งกันแลกันป้องกันอันตรายที่จะเกิดจากผู้อื่นมาเบียดเบียน เรื่องนี้ฉันต้องยกตำนานโลกขึ้นมากล่าวให้พังพอเป็นสังเขป เพื่อให้มีความเข้าใจง่ายขึ้น คือ ในชั้นต้นมนุษย์ยังไม่รู้จักทำการงาน เช่นการเพาะปลูกแลการเลี้ยงสัตว์เป็นต้น ทำอาหารกินก็ไม่เป็น ได้แต่จับสัตว์มากินเก็บผลไม้ที่มีอยู่มากิน คือ อาศัยของธรรมดาเป็นอาหารเพราะไม่รู้จักทำขึ้น เมื่อที่ตนอยู่หมดอาหารลงแล้วก็ต้องย้ายไป ณ ที่อื่น แลเที่ยวซัดเซพเนจรไปในที่ต่าง ๆ เสาะส่ายหาอาหารกิน การที่ยกไปนั้นก็ต้องพากันไปทั้งหมด จึงมีการกระทบกระแทกกับพวกอื่น เกิดมีการต่อสู้แย่งของกินกันขึ้น โดยเช่นนี้จึงต้องรวมกันเป็นบึกแผ่นแน่น

หนา คอยต่อสู้ผู้อื่น ก็เกิดเป็นชาติมากขึ้น ครั้นภายหลังเมื่อรู้จักทำอาหารกินแล้ว คือ รู้จักเพาะปลูกอาหาร ก็เกิดแย่งแผ่นดินกันขึ้นแลกะบั้นอาณาเขตเป็นของตน ๆ จึงเป็นประเทศของชาติ แผ่นดินของชาติไหนก็เป็นประเทศของชาตินั้น แลเพื่อป้องกันการเบียดเบียนกันเอง จึงต้องตั้งบุคคลใดคนหนึ่งขึ้นเป็นผู้ปกครอง คือ หัวหน้าของชาติ ชาติต่าง ๆ ที่ไปจับที่ดินแดน ไม่จำเป็นจะต้องจับที่เดิม เมื่ออพยพไปถึงไหนก็ไปจับที่นั่น เช่นชาติไทยเรานี้ก่อนก็ไม่ใช่อยู่ที่นี่ คือ เกิดขึ้นที่เมืองจีน ที่แม่น้ำยังซีเกียงฝั่งใต้ ครั้นถูกจีนเบียดเบียนจึงอพยพมาอยู่ตอนใต้ลงมา ตีคนที่อยู่ทางใต้เรื่อยมาทางยุนนัน ตังเกี๋ย เมืองไทยเราเดี๋ยวนี้ก่อนเป็นของเขมรทั้งสิ้น เรารบกับเขมรตีลงไปข้างใต้ตามลำดับ เพราะฉะนั้นคนไทยเราเวลานี้จึงมีอยู่ที่ตังเกี๋ย ยุนนัน แลที่สิบสองปันนาอีกบ้าง แต่เราเรียกว่าไทยใหญ่ ได้มีผู้ไปพบ แต่ผู้ไปพบหาว่าไม่ใช่คนไทย แต่ที่จริงก็คือคนไทยนั่นเอง ภาษาที่พูดก็ภาษาไทยเรานี่เอง แต่ไม่เหมือนที่เราพูดกันอยู่เดี๋ยวนี้ คล้าย ๆ กัน พอเข้าใจกันได้ ที่ตรงนี้ฉันต้องชมพระยาประชากิจกรจักรที่ตายไปแล้ว ผู้ที่ได้แต่งพงศาวดารโยนกขึ้นกล่าวถึงชาติไทยโดยละเอียดตามเหตุผลที่กล่าวมานี้ ใครอยากทราบก็จงอ่านดู ฉันจะอธิบายให้ละเอียดเวลานี้ก็ใช่เหตุ เพราะมิได้กำหนดจะพูดกัน เรื่องนี้พอจะเห็นได้แล้วว่า ชาติคือบุคคลที่เกิดร่วมสายโลหิตกันหรือร่วมประเทศกันซึ่งอยู่ในความปกครองเดียวกัน แลพูดภาษาเดียวกัน ดังที่ได้กล่าวแล้ว ณ เบื้องต้น แลจะเอาพระราชบัญญัติสัญชาติที่ออกเมื่อเร็ว ๆ นี้มาคัดค้านไม่ได้ เพราะนั่นเป็นวิธีที่เราต้องการจะแผ่ชาติ เป็นหนทางการเมืองอย่าง ๑ ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า โปลิติก คือ เป็นวิธีที่จะรวบรวมเอาพลเมืองของชาติอื่นมาเป็นชาติของเรา โดยเหตุที่พลเมืองของเรายังน้อย มีประมาณ ๘,๐๐๐,๐๐๐ คนเท่านั้น แลที่เรารวบเอาเข้ามาเช่นนั้น เราต้องบังคับให้เรียนหนังสือของเราแลให้พูดภาษาของเราด้วย ใคร ๆ ก็ต้องคิดแผ่ชาติของตน ตามพระราชพงศาวดารก็มี

ตัวอย่าง เช่นครั้งก่อน ๆ เมื่อได้ทำสงครามชนะ ก็ย่อมกวาดต้อนครอบครัวมาสู่ประเทศตน เพื่อเอาคนชาติอื่นมาเติมชาติตนเท่านั้น

คนทุกคนที่อยู่ในชาติเดียวกันนั้น ต่างก็มีความชอบธรรม หรือภาษาอังกฤษเรียกว่าไรต์ และต่างก็มีหน้าที่ แท้จริงในสมัยก่อน ๆ ไทยไม่รู้สึกว่าตนมีความชอบธรรมเลย เพราะอะไร ๆ ก็แล้วแต่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาทั้งสิ้น แต่มีหน้าที่ สมัยนี้ตรงกันข้าม ดูรู้สึกว่าเต็มไปด้วยความชอบธรรม แต่ไม่มีหน้าที่ เดี๋ยวนี้พากันชอบพูดถึงความชอบธรรมเสมอว่า ตนมีความชอบธรรมอย่างนั้นชอบธรรมอย่างนี้ แท้จริงคนในชาติทุกคนต้องมีทั้งความชอบธรรมทั้งหน้าที่ด้วยกันทั้งสิ้น คือพลเมืองมีความชอบธรรมที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่นชาวนามีความชอบธรรมที่จะจับจองที่ดินสำหรับทำนา แล้วเป็นหน้าที่ของรัฐบาลต้องอุดหนุนให้ได้ทำนาได้โดยสะดวก อีกนัยหนึ่งว่า คนทุกคนในชาติมีความชอบธรรมที่จะอยู่เป็นสุขโดยปราศจากโจรผู้ร้ายหรือผู้อื่นมาเบียดเบียน เป็นหน้าที่ของรัฐบาลจะจัดการไม่ให้ผู้อื่น คือศัตรูภายในและภายนอกมารบกวนรังแก ส่วนหน้าที่ของคนทั่วไปที่มีต่อชาติก็ตรงกันข้ามกับความชอบธรรม คือ

(๑) จะต้องไม่เบียดเบียนบุคคลในชาติเดียวกัน โดยต่างต้องได้เสียจากกัน เพราะสิ่งซึ่งอยู่ในกระเป๋าเรา ต้องออกจากกระเป๋าผู้อื่นมาแล้วและต้องได้มาโดยชอบธรรม แต่น้อยคนจะนึกถึงเรื่องนี้ ชอบหลอกกันเองและกดขี่กันเองไม่หาโดยทางยุติธรรม

(๒) ต้องป้องกันศัตรูภายในและภายนอก การป้องกันศัตรูภายในและภายนอกนั้น เป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะจัดการป้องกัน แต่ต้องเกณฑ์เอาคนในชาติให้ช่วยกันป้องกัน จึงต้องเป็นหน้าที่ของบุคคลทุกคนที่จะเป็นผู้ป้องกันชาติ แต่จะเกณฑ์ให้ช่วยกันนั้น รัฐบาลจะต้องจัดให้เป็นไปโดยยุติธรรม ส่วนหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อชาติก็คือทุกคนต้องรบ เพราะฉะนั้นทุกคนต้องรู้วิธีรบ จึงเป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคนที่จะต้องรู้จักหน้าที่ของตนซึ่งมีต่อชาติไว้

(๓) ต้องรู้จักประโยชน์รวม คือให้คิดถึงประโยชน์ผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ตน เดี๋ยวนี้มักชอบพูดกันว่า ประโยชน์เรานั่นแหละเป็นประโยชน์ชาติ แลอธิบายว่า เราเป็นคนในชาติ ถ้าเราได้ประโยชน์ก็คือชาติได้ประโยชน์ เช่นนี้ผิด เพราะกลับจะเป็นประโยชน์เฉพาะตัวไป อะไรเป็นประโยชน์แก่ชาติก็เป็นประโยชน์แก่เรา จึงจะถูก เพราะชาติหมายความว่ารวมด้วยกันทุกคน ไม่ใช่รวมอยู่ในคน ๆ เดียว เช่นฉันเป็นเสนาธิการ ฯ ฉันจะเรียกเอาเงินจากนายทหารเหล่านี้คนละชั่ง ๆ เอาไปจ่ายซื้อกินจนอิ่มสำหรับตัวฉัน ฉันก็มีความสุขแต่ผู้เดียว ท่านเหล่านี้คงได้รับความเดือดร้อนทุกคน จะว่ายุติธรรมหรือไม่? เพราะฉะนั้นจึงต้องคิดถึงประโยชน์รวมมากกว่าประโยชน์ตนเอง อีกประการ ๑ เช่นในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารให้เกณฑ์คนอายุ ๑๙ ปี มาเป็นทหาร คนเหล่านั้นต้องละทิ้งการงานมาทำมาหากินเสีย ย่อมขาดประโยชน์ตนเองหมด แต่ที่ตนเป็นทหารนั้นเกิดเป็นประโยชน์รวมขึ้น จึงควรยินดี จงระวังเมื่อตนต้องการประโยชน์ตนแล้ว อย่าเอาประโยชน์ชาติมาคลุม

บัดนี้จะพูดให้ชัดเจนเฉพาะข้าราชการ ข้าราชการมีหน้าที่ต่อชาติอย่างไร ข้อนี้ยังเลื่อนลอยอยู่มาก มักเข้าใจกันว่า ตนมีความชอบธรรมเหลือเกิน ซึ่งเป็นการแปลกประหลาด เช่นว่าตนเป็นข้าราชการรัฐบาลต้องให้เงินเดือนกินดังนี้เป็นการเข้าใจผิดอย่างยิ่ง เงินของรัฐบาลมาจากไหน มาจากราษฎร คือราษฎรได้เสียภาษีอากร เงินของรัฐบาลได้มาจากราษฎรทุกคน ข้าราชการก็เสียภาษีเหมือนกัน เช่นเราซื้อบุหรี่สูบ บุหรี่ที่เขาได้เสียภาษีมาแล้ว เพราะฉะนั้นเราก็ได้เสียภาษีทางอ้อม การใช้จ่ายที่มากของรัฐบาล ก็คือเงินเดือนข้าราชการ แต่อย่าเข้าใจผิดว่าเราได้เงินเดือนจากราษฎร ไม่ใช่เลย เงินรัฐบาลได้มาจากราษฎรก็จริง โดยราษฎรมอบให้รัฐบาลมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานเป็นผู้จัด แต่ราษฎรไม่ได้บังคับว่าให้ ๆ แก่ผู้นั้นผู้นี้ เพราะฉะนั้นการที่จะให้แก่ผู้ใด แล้วแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ใคร ๆ ต้องได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น ทำไมรัฐบาลจึงต้องให้เงินเดือนแก่ข้าราชการ เพราะเหตุใด ? เพราะเหตุที่เราสละทิ้งการทำมาหากินของเราเสีย สมัครมาทำการให้แก่รัฐบาล เพราะฉะนั้นรัฐบาลจึงต้องอุดหนุนแก่ข้าราชการ เป็นต้นว่านายทหารเป็นผู้สมควรทาราชการ ไม่ใช่ถูกเกณฑ์มา แลสมัครมาทำเป็นนายทหารนาน ๆ ปี เพื่อผึกหัดสั่งสอนพลเกณฑ์ รัฐบาลจึงตอบแทน เพราะเหตุที่เราได้รับเงินเดือนนี้ เราจึงต้องทำงานในหน้าที่เต็มความสามารถให้สมกับเงินเดือนที่ท่านพระราชทาน เมื่อเห็นว่าเราไม่สามารถจะทำประโยชน์ให้แก่รัฐบาลได้แล้วก็ต้องลาออก อย่าเห็นว่ารัฐบาลเคยให้เงินเดือนเรามาแล้วก็ต้องให้ต่อไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับรัฐบาลจะต้องทำดังนั้นเลย ถ้าตนทำไม่ได้แล้วตนก็ต้องออกเท่านั้น รัฐบาลอุดหนุนเราต่อไปก็ไม่ยุติธรรม

รัฐบาลมีหน้าที่จะช่วยเหลือราษฎร เช่นชาวนาไม่มีน้ำทำนา รัฐบาลต้องจัดการทดน้ำให้ หรือในเวลาที่ราษฎรไม่มีข้าวจะกิน รัฐบาลต้องไปซื้อข้าวมาขายให้ ให้แก่ราษฎรโดยราคาถูก ๆ จะซื้อเอามาแจกให้ทีเดียวก็ยังไม่เป็นยุติธรรมเหมือนกัน เพราะราษฎรจะถือเสียว่าเมื่อทำนาไม่ได้ รัฐบาลก็ให้ข้าวกิน จะทำให้ขาดความพยายามเสีย ฉันมักได้รับรายงานกองหนุนร้องว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขัดสนจนยากขอพระราชทานเข้ารับราชการ” ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง ที่ถูกควรจะว่า “บัดนี้ข้าพเจ้ามีความสามารถอย่างนั้นอย่างนี้จะเป็นประโยชน์แก่ราชการ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทานเข้ารับราชการ” อย่างนี้จึงจะถูก รัฐบาลจะให้เงินเดือนเปล่า ๆ ไม่ได้ แลการที่เอาเงินเดือนเปล่า ๆ เพื่อบำบัดความจนของตนนั้น เรียกว่าเบียดเบียนชาติ บุคคลที่เป็นข้าราชการต้องทำประโยชน์ให้แก่รัฐบาล การทำประโยชน์ให้แก่รัฐบาลนั้น ก็คือทำประโยชน์ให้แก่ราษฎร การมีรัฐบาลไว้ก็เพื่อให้ความสุขแก่พลเมืองทั่วไป แต่เป็นความสุขรวม ถ้าเราเดือดร้อนคนเดียว รัฐบาลช่วยเราให้พ้นจากความเดือดร้อน แต่ไปทำให้คนอื่นเขาเดือดร้อนนั้นไม่ยุติธรรมเลย เช่น

นายทหารได้รับพระราชทานเงินเดือน ๖๐ บาท เงิน ๖๐ บาทนี้ต้องออกจากคน ๑๐ คน ๆ ละ ๖ บาท มากินอิ่มแต่ผู้เดียว มิเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เขาได้รับความเดือดร้อนไปหรือ ถ้าเราทำการให้ไม่สมกับเงินเดือน ๖๐ บาทนั้น คนส่วนมากในชาติไทยคือชาวนาไม่ใช่ข้าราชการ รัฐบาลมีไว้ทำความสุขให้แก่ราษฎรทั่วไป ชาวนานั้นเป็นกำลังของรัฐบาล เพราะในเดี๋ยวนี้ถ้าไม่มีใครทำนาหรือเป็นพ่อค้า เมืองก็ล่มจมไปเดี๋ยวนี้

ข้าราชการคือใคร ? ข้าราชการคือเอเย่นต์ของรัฐบาล ข้าราชการสละความอิสรภาพมาอยู่ในความบังคับบัญชาของรัฐบาล เพราะฉะนั้นหน้าที่สำคัญของข้าราชการก็คือต้องทำความสุขให้แก่ราษฎร แต่ข้าราชการบางคนกลับเห็นตรงกันข้าม คือเห็นหน้าที่สำคัญของข้าราชการก็คือทำความสุขให้แก่ตนเอง แลเมื่อเกิดเดือดร้อนแก่ราษฎรก็เลยผลักความผิดให้แก่รัฐบาล ซึ่งไม่ควรเป็นเช่นนี้อย่างยิ่ง เมื่อข้าราชการมีหน้าที่สำคัญจะต้องทำความสุขให้แก่ราษฎรแล้วก็ไม่ควรจะกดหัวราษฎร การที่นายทหารบางคนตบตีพลทหารนั้นเป็นการที่ฉันขุ่นเคืองที่สุด ที่เข้าใจว่าสั่งสอนแล้วไม่ฟังต้องทำโทษบ้างตามสมควรนั้นเป็นการเข้าใจผิด เพราะตนจะต้องทำความสุขให้แก่เขามากที่สุดที่เขาสมควรจะได้ อีกประการ ๑ เช่นตำรวจภูธรมีไว้ระงับโจรผู้ร้ายไม่ให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ถ้ากลับไปทำความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรเช่นการไปจับโจรผู้ร้าย ไปเกณฑ์ให้ลูกบ้านไปจับเพื่อหาความสะดวกส่วนตัว ซึ่งไม่ใช่หน้าที่ของลูกบ้านเขาเลย ก็ย่อมไม่ตรงกับหน้าที่ รถไฟมีไว้สำหรับบำรุงสุขของราษฎร ถ้ากรมรถไฟตั้งข้อบังคับเสียยุบยิบ เช่นปิดหนทางเสีย เปิดช่องเล็ก ๆ เฉพาะให้เรียงตัวยัดเยียดกันเข้าไป ซึ่งเป็นการลำบากแก่ราษฎร แต่เป็นการสะดวกแก่เจ้าพนักงานรถไฟเองดังนี้ ก็ย่อมตรงกันข้ามกับหน้าที่แท้ ๆ เสียแล้ว

บัดนี้จะกล่าวถึงหน้าที่นายทหารโดยเฉพาะ ทหารมีหน้าที่ป้องกันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ป้องกันบ้านเมืองไม่ให้ศัตรูภายนอกภายในรบกวน ป้องกัน

ศัตรูภายในนั้น คือ รักษาความสงบเรียบร้อยไม่ให้เบียดเบียนซึ่งกันแลกัน ทหารจึงไม่ควรทำให้ราษฎรเดือดร้อน เรื่องนี้นายทหารต้องเป็นหลักเพราะประจำอยู่นาน ๆ ส่วนพลนั้นผลัดเปลี่ยนเสมอ เพราะฉะนั้นนายทหารต้องไม่เกะกะให้เป็นความเดือดร้อนแก่ราษฎร เพื่อเป็นตัวอย่างแก่พลทหาร ฉันจะขอชี้ความบกพร่องข้อ ๑ ของนายทหารโดยมากไว้ที่นี้ คือ นายทหารมักชอบติผู้อื่น การติผู้อื่นนั้น เราควรติเมื่อเราทำหน้าที่ของเราโดยเต็มที่แล้ว เฉพาะในกรมเสนาธิการ ฯ แล้วฉันต้องอวดว่าฉันเป็นผู้มีความรู้ดีที่ ๑ แลปฏิบัติราชการถูกต้องดีที่ ๑ จึงกล้ามาชี้แจง บรรดานายทหารในกรมเสนาธิการ ฯ ควรคิดถึงฉันเป็นตัวอย่าง ให้ตั้งใจเสมอว่าเราทำอะไรต้องทำเพื่อความสะดวกแก่ราษฎรทั้งสิ้น ไม่ใช่สะดวกแก่ตัวเองเป็นอันขาด ถ้าเราไม่อาจปฏิบัติการใหม่ใน หน้าที่ให้เจริญเรียบร้อยโดยมีชราภาพ หรือโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน หรือหมดความสามารถแล้วก็ไม่ควรกินเงินเดือนอยู่เปล่า ๆ เพราะจะเป็นการแย่งเงินคนขอทานเข้ากระเป๋าตน ควรไปประกอบการเลี้ยงชีพอย่างอื่น ถ้าใครตั้งใจปฏิบัติหลักข้อนี้แล้ว ความเจริญจะมีแก่ผู้ปฏิบัตินั้นทุกคน.

ที่ ๑๓ อนุสาสนี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส(๑)
ทรงแสดงแก่กองลูกเสือป่า ในวันถือน้ำเข้ากอง
เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐

อันสิ่งที่เป็นรูปธรรมเห็นปรากฏอยู่ในโลกทุกอย่าง ที่สุดจนไม้ โลหะ แล ศิลา ล้วนเกิดขึ้นแต่ของเล็ก ๆ ควบคุมกันเข้า แลมีแรงสมานกันในตัวเองคุมไว้มิให้กระจัดกระจาย จักชี้ตัวอย่างพอเห็นง่ายในสิ่งที่เราเกี่ยวข้องอยู่ เช่นร่างกายแลเรือ ธาตุทั้งหลายประชุมกันเข้าเป็นอวัยวะนั้น ๆ แลอวัยวะนั้น ๆ รวมกันเข้าเป็นร่างกาย อวัยวะทั้งหลายนั้นต่างมีหน้าที่ทำธุระ เพื่อบำรุงกายให้เป็นไปสะดวก ความ

---

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สามัคคีของอวัยวะเหล่านั้นเป็นกำลังยังร่างกายให้ตั้งอยู่ด้วยดี ถ้าขาดความสามัคคีเช่นนั้น ร่างกายก็ไม่เป็นไปสะดวกอาจถึงวิบัติก็ได้ ๆ ฉันอย่างหนึ่ง คนทั้งหลายเดินทางไปในเรือลำเดียวกัน ย่อมมีสุขทุกข์แลสมบัติวิบัติเป็นอันเดียวกัน โดยฐานที่เกี่ยวกับเรือลำเดียวกัน หากจะเกิดภัยอันตรายอันใดอันหนึ่ง ตั้งแต่อดอยากถึงคลื่นลมจนถึงเรือล่มจมเป็นที่สุด เขาทั้งหลายก็ถูกร่วมกัน หากจะได้ความสุขสบายตั้งแต่ไม่อัตคัดขัดสน คลื่นลมเรียบเดินทางสะดวก จนลุท่าขึ้นโดยเกษมเป็นที่สุด เขาทั้งหลายก็ได้ร่วมกัน ความพร้อมกันในหน้าที่ของตนแห่งคนในเรือ เป็นกำลังแห่งความสวัสดีของการเดินเรือนั้น ๆ แม้ชุมนุมชนผู้อยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาแลเกิดมีชีสืบพันธุ์มา อันเรียกว่าชาติก็เป็นดุจกัน มีสุขทุกข์แลสมบัติวิบัติเนื่องด้วยกัน โดยฐานที่เกี่ยวกับชาติ หากเกิดจลาจลภายใน หรือศัตรูภายนอกมาย่ำยี ป้องกันไว้ไม่อยู่ก็ย่อมถึงความพินาศร่วมกัน ถ้าสามารถป้องกันไว้ได้ ก็รอดด้วยกัน อีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าช่วยกันทำนุบำรุง ความเจริญสมบูรณ์ก็ย่อมมีทั่วถึงกัน ความสามัคคีร่วมใจกัน ย่อมเป็นกำลังแห่งความตั้งยั่งยืนแห่งชาติ ถ้าขาดสามัคคี ชาติก็มีแต่จะเสื่อมทราม จนถึงความพินาศก็อาจเป็นได้ ๆ แมลงผึ้งแม้เป็นสัตว์ตัวน้อย ก็ควรเป็นอุทาหรณ์ของมนุษย์ ในการป้องกันและบำรุงฝูงของมัน ๆ เหตุดังนั้น ท่านทั้งหลายควรถือชาติเป็นสำคัญยิ่งกว่าตน แม้คนผู้หนึ่ง ๆ เป็นแต่เพียงกะผีกแห่งชาติ แต่รวมกันเข้ามาก ๆ ก็อาจทำให้เสื่อมหรือให้เจริญอยู่ได้ จึงควรช่วยกันอุดหนุนชาติของตนไว้ เพื่อทรงความเป็นไทยสมชื่อ ไม่ควรรักชีวิตของตนยิ่งกว่ารักชาติ เพราะชีวิตของบุคคลเป็นแต่กะผีกอันหนึ่ง แล้วก็จะดับไป หากจะถือว่ายังจะสืบวงศ์ไปได้ ก็ไม่ยั่งยืนอยู่ได้เหมือนชาติ จึงควรถนอมชาติให้มากกว่า ๆ

แลชาตินั้นจำต้องมีหัวหน้าผู้ชักนำให้ดำเนินไปในกิจการ เหมือนร่างกายแลเรือที่กล่าวเปรียบไว้ข้างต้น ร่างกายก็ย่อมมีใจเป็นผู้ชักนำ เรือก็ย่อมมีนายเรือเป็นผู้บัญชาการ หัวหน้านั้นแล เรียกว่าพระราชาหรือพระเจ้าแผ่นดิน ชาติที่ขาดหัวหน้าย่อมเป็นเหมือนร่างกายที่ปราศจากจิต แลดุจเรืออันหาผู้บัญชาการมิได้ ย่อม

ตั้งอยู่ไม่ได้ พระเจ้าแผ่นดินย่อมเป็นสง่าของชาติ ทำให้มีอำนาจเป็นที่นับถือแลยำเกรงของชาติอื่น ๆ ผู้ถือชาติเป็นสำคัญ ควรถือพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญด้วยเหมือนกัน แลควรปลงใจกระทำตามพระราชบัญชาด้วยความสามิภักดิ์ ๆ มดแม้เป็นสัตว์ตัวน้อยก็ยังควรเป็นอุทาหรณ์ของหมู่มนุษย์ ในการร่วมฉันทะแลกระทำตามหัวหน้าของมันฯ เหตุดังนั้น ท่านทั้งหลายผู้เป็นพสกนิกร ควรมีความสามิภักดิ์ในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินของตน ตั้งใจรับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยเต็มกำลัง เคารพเชื่อฟังพระราชโองการ ไม่พึงเห็นประโยชน์ตนเป็นใหญ่กว่าเมื่อถึงเวลา แม้ชีวิตก็ไม่พึงคิดเสียดาย ๆ อีกฝ่ายหนึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ย่อมเป็นเหมือนศีรษะของชาติ พวกพสกเป็นเหมือนอวัยวะอันเหลือมีมือแลเท้าเป็นต้น อวัยวะอื่นมาวิกลเสียหาย ผลอันร้ายก็พลอยมีถึงศีรษะด้วย จึงควรทรงสำคัญเห็นประโยชน์ของพสกนิกร เป็นเช่นกับประโยชน์แห่งพระองค์ ๆ อนึ่งพระองค์เป็นนายกผู้นำชนทั้งหลายในกิจการ เป็นเหมือนใจอันครองกายแลนายเรือผู้บัญชาการเดินเรือ ถ้าใจปราศจากสติสัมปชัญญะ ก็อาจนำกายให้ประพฤติผิดทางนายเรือเลินเล่อก็อาจพาเรือไปอับปางให้เสียชีวิตของคนทั้งหลาย พระเจ้าแผ่นดินก็เหมือนกัน อาจนำประชาราษฎรให้ได้สุขหรือทุกข์ เหตุพระราชจรรยาจึงควรทรงพระราชดำริแลอำนวยพระราชกรณียะโดยรอบคอบ ให้สมแก่เป็นที่วางใจของเขาทั้งหลาย

แลหมู่นั้นแม้ได้พระเจ้าแผ่นดินเป็นหัวหน้าเช่นนั้นแล้ว ก็ยังควรมีคุณธรรมคุ้มครองรักษา จงเห็นแต่เพียงตระกูลก่อนเถิด ตระกูลที่จำเริญขึ้นได้ก็ดี ที่รุ่งเรืองอยู่ก็ดี ย่อมมีคุณธรรมคุ้มครองรักษา ตั้งแต่ได้รับความผูกหัดอันดีเป็นต้นไป ถ้าไร้คุณธรรมย่อมตกต่ำหรือตั้งอยู่ไม่ได้ทีเดียว ๆ ชาติก็เหมือนกัน ที่บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมย่อมจำเริญ ที่ไร้คุณธรรมย่อมตกต่ำเลวทราม ย่อมถึงความพินาศเป็นที่สุด ๆ จะเห็นตัวอย่างในดินแดนที่พวกคนขาวไปตั้ง ชาติเจ้าของถิ่นเดิมย่อมร่อยหรอไปทุกที จนสาบสูญไป ในที่สุดถึงยังตั้งอยู่ได้ ก็ตกอยู่ในอำนาจของชาติอื่น เมื่อกล่าวถึง

คุณธรรมก็ต้องยกศาสนาขึ้นเป็นใหญ่ แต่คนผู้ไม่ได้สนใจในทางศาสนา จะพึงเห็นไปว่า ศาสนานั้นเป็นคำสอนที่บัญญัติขึ้นในยุคคนยังเขลา สำหรับล่อหรือขู่คนให้กระทำตามประสงค์ มาภายหลังย่อมเป็นสิ่งกีดขวางแห่งความเป็นไปสะดวกของคนทั้งหลาย ถ้าเข้าใจดังนี้ก็เหมือนเห็นผู้ใหญ่ผู้ทำประโยชน์ให้ในคราวหนึ่ง แต่ล่วงสมัยมาแล้วว่าอยู่กีด เป็นความเข้าใจมิชอบ ๆ คนผู้ไม่รู้จักเลือกถือสาระแห่งศาสนามัวจะกระทำให้ได้ดังบัญญัติแลกิจวัตรที่ว่าไว้ แต่ขัดต่อกาลเทศะของตน หรือกระทำไม่เหมาะแก่ภูมิของตน เช่นเป็นฤหัส์ แต่จะประพฤติให้เหมือนพระ เช่นนี้ย่อมไม่ได้ประโยชน์อยู่เอง ไม่เฉพาะศาสนาถึงการงานอื่น ๆ ก็เหมือนกัน การทำไม่เหมาะแก่กาลเทศะแลภูมิของตน แม้เป็นการที่ชอบที่ควรพอใจ ก็หาให้ผลอันดีไม่ ๆ หัวใจแห่งศาสนานั้น ก็คือความใคร่จะประพฤติในทางที่ชอบ ซึ่งตนเห็นว่าเป็นถูก แม้หากประพฤติดังนั้น จะไม่เกิดผลงามภายนอก หรือซ้ำกลับจะได้ทุกข์ร้อน ก็กล้าทนประพฤติได้ แลความไม่พอใจจะประพฤติในทางที่ผิด ผืนความรู้สึกของตน แม้หากไม่กระทำดังนั้น ภัยอันตรายจะมีแก่ตน ก็กล้าทนได้ น้ำใจเช่นนี้ยังบุคคลให้สมัครประพฤติความดียั่งยืนเสมอไป เหตุดังนั้น ท่านทั้งหลายจึงควรเคารพในพระศาสนา แต่ควรรู้จักเลือกสาระ ประพฤติให้เหมาะแก่กาลเทศะแลภูมิของตน ๆ

ท่านทั้งหลายจงดำริเห็นข้อความที่กล่าวมา กว้างขวางลึกซึ้ง หรือแต่โดยเอกเทศตามสติปัญญาของตน จึงเข้าสมาคมกันเป็นกองพลสมัครอันมีนามว่า กองเสือป่า และปฏิญญาว่าจะรักษาชาติแลพระพุทธศาสนา ที่เป็นเหล่าพสกจะซื่อสัตย์สวามิภักดิ์ในพระเจ้าแผ่นดินของตนแลสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า จะทรงซื่อตรงและอภิบาลเหล่าชนผู้เป็นพสกดุจกัน เช่นนี้จัดว่าเป็นความดีนักหนา ท่านทั้งหลายควรคงอยู่ในความสัตย์ปฏิญญาของตนเสมอไป ความสัตย์นั้น สมเด็จพระบรม

ศาสดาของเราทั้งหลายทรงสรรเสริญไว้หลายประการ คือความสัตย์เป็นยอดของรส
ทั้งหลาย ฯ คนผู้รักษาความสัตย์ย่อมได้เสวยความอิ่มใจว่าตนประพฤติสมควรซึ่ง
เรียกว่าธรรมปีติ ย่อมได้ความชื่นบานยิ่งกว่าเสพรสทั้งหลายอื่น ฯ คนผู้รักษาสัตย์
ย่อมได้เกียรติยศมีผู้สรรเสริญ ฯ ความสัตย์เป็นคุณที่ไม่ตาย ถึงชีวิตดับไปแล้ว
ชื่อเสียงยังคงอยู่ ฯ ความสัตย์ย่อมเป็นคุณสำคัญของชนทั้งหลายผู้นับเนื่องในชุมนุม
ถ้าขาดความสัตย์เสียแล้วชุมนุมก็ตั้งอยู่ไม่ได้ นอกจากนี้ควรมีความซื่อตรงในกันและ
กันเฉพาะบุคคล มีคำนิพนธ์สรรเสริญความซื่อตรงว่า ชนผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อม
คลาดแคล้วจากภัยอันตราย หาคนทำร้ายมิได้ จะไปข้างไหน ย่อมไม่อดอยากมีผู้
ต้อนรับทั่วทิศ เข้าที่ประชุมก็ย่อมได้ความยินดีมีคนนับถือ ที่เป็นคนสามัญเลี้ยงปศุ-
สัตว์ ๆ ก็ย่อมเกิดมากหลาย ทำนาก็ย่อมได้ผลดี ที่อยู่ในชั้นสูง ย่อมเป็นที่เคารพ
นับถือแลเป็นที่พึ่งของคนทั้งหลาย ตกว่าเป็นคนมีสิริ ๆ ไม่ละทิ้งเสีย มีความเจริญ
รุ่งเรืองเป็นเบื้องหน้า ฯ ขอย่นกล่าวว่า ความสัตย์เป็นคู่กับชีวิต ไร้ความสัตย์ชีวิต
ก็ไม่มีผล ฯ มีธรรมภาษิตสอนไว้ว่า พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะแห่งร่างกายที่สำคัญ
ไว้ ถึงอวัยวะก็พึงยอมสละเพื่อรักษาชีวิตไว้ ทั้งทรัพย์ทั้งอวัยวะแม้ทั้งชีวิตด้วย ก็พึง
ยอมสละทั้งนั้นเมื่อระลึกถึงธรรม นี้เป็นคำสอนอันชอบ ที่ท่านทั้งหลายควรใส่ใจ ฯ.

ตอนที่ ๓ หมวดธรรม

ที่ ๑๔ โอวาท

พระสาสนโสภณ (เจริญ) วัดเทพศิรินทร์

บรรยายในการพิธีรับสมาชิกเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาด

ที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์

เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งพุทธศาสนิกชนนับถือ เป็นยอดยิ่งในทางพระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงกระทำให้เป็นแบบอย่าง ไม่ทรงมุ่งแต่เฉพาะประโยชน์ในส่วนพระองค์เอง ทรงสละสิริราชสมบัติออกทรงพระผนวชแสวงหาธรรมพิเศษ กว่าจะได้ตรัสรู้ โดยแสนลำบาก มิได้ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยากในส่วนพระองค์ เพื่อพระพุทธประสงค์จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นให้ได้รับความสุข จนได้ทรงบรรลุผลอันทำให้พระองค์ได้ทรงรับบรมสุข ตั้งแต่พระองค์ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มิได้ทรงเพิกเฉยในการแนะนำพร่ำสอนประชาชน ถ้าหากเป็นผู้อื่นบางคนก็คงหาความสุขเฉพาะส่วนตน แต่พระพุทธเจ้าหาเป็นเช่นนั้นไม่ ตั้งแต่ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงอุทิศพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ประชุมชนทั่วไป ทั้งในประเทศแลนอกประเทศ ทรงอุตสาหะตรากตรำพระองค์ เสด็จเที่ยวทรงสั่งสอนประชานิกรให้ได้รับผลทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า จนได้ชื่อว่าเป็นพระบรมศาสดาจารย์ฯ

ในที่นี้จะนำพระพุทธภาษิตมาบรรหาร พอให้เห็นชัดบทหนึ่งว่า “นสิยา โลกวฑฺฒโน” แปลว่า “ไม่ควรเป็นคนรกโลก” คนเราบางคนเกิดมารกโลก ไม่มีประโยคพยายามที่จะทำให้โลกเจริญเลย ทำนองเดียวกันกับรุกขชาติแลติณชาติ ที่ใช้ประโยชน์อะไรมิได้ ก็รกโลกเปล่า เช่นผักชวา ซึ่งทำให้รัฐบาลเสียเงินทองที่ต้องพยายามกำจัด แลรกชัฏขวากหนามบางอย่างอันเป็นศัตรูแก่โลก ต้องทำลายไม่เป็นประโยชน์ มนุษย์ที่ไม่มีเมตตากรุณาคอยแต่จะเบียดเบียนผู้อื่น จัดได้ว่าเป็นคนรกโลก อย่าเกิดมาเสียเลยดีกว่า เพราะสู้แต่สัตว์บางชนิดก็ไม่ได้ แม้แต่โคกระบือยังมีประโยชน์ในการพาหนะเป็นต้น คนผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ควรต้องมีความรู้สึกที่จะทำประโยชน์ตนแลประโยชน์ท่าน จึงจะนับว่าเป็นมนุษย์ที่ดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทรงทำพระองค์ให้เป็นตัวอย่าง เมื่อเรานับถือพระองค์แล้ว อย่าเพียงแต่นับถือในใจ จงพยายามประพฤติตามพระพุทธจริยา คือมีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อต่อบุคคลทั่วไป ไม่เห็นแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว จงแลเหลียวช่วยสงเคราะห์ผู้อื่นด้วย ดังนี้จึงจะเป็นที่น่าสรรเสริญของบัณฑิตชน

บุคคลในโลกมี ๔ จำพวก คือ ๑ ประพฤติประโยชน์ตน ๒ ประพฤติประโยชน์ผู้อื่น ๓ ไม่ประพฤติประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่น ๔ ประพฤติประโยชน์ทั้งตนแลผู้อื่น

พระพุทธเจ้าทรงติเตียนบุคคลจำพวกที่ ๓ ว่าเป็นจำพวกเลวทรามที่สุด ประดุจดุ้นฟืนที่ไหม้ไฟทั้ง ๒ ข้าง ตรงกลางก็เปื่อนคูถ จะนำไปใช้ทำประโยชน์อื่นอีกไม่ได้ ไม่สำเร็จประโยชน์ทั้งในบ้านทั้งในป่า ถ้าคนเราเกิดมาคิดอยู่ในใจเสมอดังที่ปรากฏในคำแถลงการณ์แห่งอนุสภากาชาดว่า “ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น” นั้นได้ชื่อว่านับถือแลประพฤติตามพระพุทธเจ้า

การที่ท่านผู้ใหญ่เป็นประธาน ได้จัดการให้เด็กเป็นสมาชิกอนุสภากาชาดขึ้นนี้ก็เป็นวิธีเหมือนกับดัดต้นไม้ที่ยังอ่อนอยู่ให้มีทรวดทรงสัณฐานงดงาม เมื่อยามเติบโตจะได้เป็นคนดี คนเรามีความจำเป็นต้องอาศัยกันแลกัน แลได้รับความเอื้อเฟื้อจากกันแลกันจึงจะมีความสุข เด็กทุกคนเมื่ออยู่ในสำนักมารดาบิดาแลครูบาอาจารย์ ก็ต้องอาศัยคำแนะนำของท่านจึงได้รู้ความดีความชั่ว ถ้าเด็กจะมัวแต่เห็นแก่ประโยชน์ตนถ่ายเดียวก็นับว่าผิดทาง ควรบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นด้วย ฯ

การที่จะแผ่เมตตานั้นมี ๒ ชนิด คือแผ่เฉพาะแลแผ่ทั่วไป เช่นแผ่เฉพาะในคนที่รักใคร่ของตนแลชนที่เป็นญาติมิตร นี้ยังนับว่าเป็นชนิดวงแคบที่เรียกว่า โอทิสสผรณา

(แผ่เฉพาะ) พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ เท่ากับที่แผ่โดยสาธารณะซึ่งเรียกโดยโวหารว่า อโนทิสสผรณา (แผ่ทั่วไป) เหมือนอย่างการงานของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ซึ่งตั้งขึ้นหวังจะอนุเคราะห์ชนนิกรทั่วไปไม่เลือกหน้า อย่างที่เรียกว่า "อโนทิสสผรณา" ย่อมเป็นที่น่าสรรเสริญของท่านผู้รู้ดังปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ เมื่อได้บำเพ็ญตามพระพุทธานุสาสนีเช่นนี้แล้ว จักได้ชื่อว่า ไม่นับถือเปล่า ได้กระทำตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย จึงได้ชื่อว่าไม่เป็นคนรกโลก ดังที่ทรงสั่งสอนไว้นั้นๆ.

ที่ ๑๕ โอวาท

พระธรรมปาโมกข์ (แจ่ม) วัดมกุฏกษัตริย์

บรรยายแก่นายทหารแลนักเรียนนายร้อยทหารบก

เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่พึ่งเคารพนับถือของเราทั้งหลาย พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมเครื่องเจริญยศไว้ดังนี้ว่า

อุฏฺฐานวโต สติมโต สุจิกมฺมสฺส นิสมฺการิโน สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ

ความว่า ยศย่อมเจริญแก่บุคคลผู้หมั่น ผู้มีสติ ผู้มีการงานดี ผู้ใคร่ครวญพิจารณาแล้วทำ ผู้สำรวมระวังแล้ว ผู้เป็นอยู่โดยธรรม ผู้ไม่ประมาทแล้ว บรรยายความในพุทธภาษิตนี้เป็นลำดับไป ยศนั้นได้แก่ความเป็นอิสระ ความนับถือแต่ประชุมชน ความสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติและการกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณต่างๆ ยศนี้ย่อมเจริญแก่ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีความหมั่นเป็นต้น ข้อซึ่งบุคคลเป็นผู้ไม่เกียจคร้านแลไม่อ้างเลศโดยประการต่างๆ มีร้อนเย็นเป็นต้น มุ่งประกอบกิจธุระหน้าที่ของตนที่จะพึงกระทำให้สำเร็จไป ไม่ให้กิจธุระอันนั้นคั่งค้างหมักหมมเป็นมลทินขึ้นได้ ชื่อว่าผู้หมั่น การหมั่นนั้น ถ้าบุคคลเอาไปใช้ในกิจกรรมอันไม่สมควร ก็กลับกลายเป็น

หายนะแห่งยศไปได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยสติเข้าประคอง ธรรมชาติเครื่องระลึก สำหรับประคองคุมจิตไม่ให้ตกไปในสิ่งที่ชั่ว ชื่อว่าสติ ผู้ที่มีสตินั้นจะระลึกเวลาใดก็ได้ ไม่ลืมหลง พึงสาธกด้วยพุทธภาษิตว่า อิธ ภิกฺขเว อริยสาวโก สติมา โหติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีสติในศาสนานี้ เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยเป็นผู้แก่สติอย่างยิ่ง ตามระลึกซึ่งกิจการที่ทำแล้วแม้นาน ซึ่งวาจาที่ตนพูดแล้วแม้นานได้ เมื่อความเพียรเป็นไปกับด้วยสติแล้ว ย่อมจะเป็นไปในการงานที่ดีงาม การงานเหล่าใดที่ปราศจากโทษ ความผิด อันบัณฑิตไม่ครหาติเตียนได้ ชื่อว่าการงานดีงาม ข้อนี้พึงสาธกด้วยพุทธภาษิตว่า กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมนฺโต ภิกษุทั้งหลาย ก็การงานชอบเป็นไฉน การงานเหล่าใดที่เว้นจาก ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมนฺโต ภิกษุทั้งหลาย อันนี้เรากล่าวว่าการงานชอบ ถึงการงานที่ชอบแล้ว เมื่อจะกระทำควรจะพิจารณาเสียก่อนจึงทำ เพราะการงานที่ดีงามก็มีประการต่าง ๆ มีน้ำหนักไม่เสมอกัน เมื่อจะกล่าวอาการของผู้ที่ใคร่ครวญแล้วกระทำโดยสาธารณปริยาย พึงสาธกด้วยพุทธภาษิตว่า ยเทวตฺวํ ราหุล กาเยน กมฺมํ กตฺตุกาโม โหสิ ราหุล ท่านใคร่เพื่อจะทำการงานอันใดด้วยกาย วาจา ใจ ควรท่านพิจารณาก่อนว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ของเราเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง ๒ บ้าง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่จะทำนั้นเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผลดังนี้ ดูก่อนราหุล ท่านพิจารณาใคร่ครวญรู้อย่างนี้ ไม่ควรทำ ไม่ควรพูด ไม่ควรคิด โดยส่วนเดียว ดูก่อนราหุล ถ้าท่านพิจารณารู้อยู่อย่างนี้ว่า กายกรรม วจีกรรม มโกรรมของเรานี้ ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง ๒ บ้าง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เราจะทำนั้นเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล

จึงควรทำ ควรพูด ควรคิด ดังนี้ การงานที่จะกระทำนั้น ถึงเป็นกรรมอันดีแล้ว จะทำก็ควรพิจารณาใคร่ครวญแล้วจึงทำ ท่านเรียกว่าญาณสัมปยุต ประกอบด้วยญาณคือปัญญา อาการที่ใคร่ครวญพิจารณาแล้วทำนี้เป็นคุณสมบัติควรระวังรักษาไว้ อย่าให้เป็นอันตรายไปเสีย หรือจะพึงระวังสำรวมไม่ให้เป็นไปด้วยอคติทั้ง ๔ โดยพุทธภาษิตว่า ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ บุคคลใดไม่ล่วงธรรมเพราะ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ โมหาคติ ยศของบุคคลผู้นั้นย่อมเจริญเหมือนพระจันทร์ในข้างขึ้นฉะนั้น การสำรวมระวังนี้เองด้วยความเป็นอยู่ ถ้ามาเป็นอยู่โดยทางที่ไม่ชอบ ก็ยากที่จะสำรวมระวังให้เป็นไปโดยสิริสวัสดิ์ เพราะฉะนั้นจึงต้องเป็นอยู่โดยธรรม บุคคลมาเว้นจากการแสวงหาโดยทางทุจริต มีลักฉ้อเบียดบังเป็นต้น โดยพุทธภาษิตฉะนี้ว่า อิธ ภิกฺขเว อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ละความเป็นอยู่โดยทางผิด สำเร็จชีวิตด้วยความเป็นอยู่อันชอบ ภิกษุทั้งหลายอันนี้อันกล่าวว่าเป็นอยู่โดยชอบ การที่จะเป็นอยู่โดยธรรมได้ ก็ต้องอาศัยความไม่ประมาท เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงความเป็นผู้ไม่ประมาทไว้ในที่สุด ความไม่เลินเล่อโดยประการต่าง ๆ ชื่อว่าความไม่ประมาท ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่เลินเล่อในธุระหน้าที่ของตนว่าไม่เป็นไร เอาใจใส่สอดส่องดูแลความเสื่อมแลความเจริญ คอยบ้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ แต่ก่อนเหตุยังมาไม่ถึง ระงับเหตุที่เกิดขึ้นแล้วเสียถึงความระมัดระวังโดยเอื้อเฟื้อ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทโดยเอกเทศพอสมควรแก่ยโสปฏิปทา คุณสมบัติ ๗ ประการ คือความเป็นผู้หมั่น ความเป็นผู้มีสติ ความเป็นผู้มีการงานอันดี ความเป็นผู้ใคร่ครวญพิจารณาแล้วกระทำ ความเป็นผู้สำรวมระวังแล้ว ความเป็นผู้เป็นอยู่โดยธรรม ความเป็นผู้ไม่ประมาท เหล่านี้มีบริบูรณ์ในบุคคลผู้ใด ยศของบุคคลผู้นั้นมีแต่จะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังพฤกษชาติที่อาศัยความบำรุงอันดี มีแต่จะงอกงามเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกที สมกับคาถาที่ยกมากล่าวในเบื้องต้น.

ที่ ๑๖ โอวาท

พระธรรมโกษา (เซ่ง) วัดราชาธิวาส

บรรยายแก่นายทหารแลนักเรียนนายร้อยทหารบก

ในพระอโบสถวัดเบญจมบพิตร

เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

ธรรมดาคนเราที่เกิดมาจะทำกิจอย่าง ๑ อย่างใดก็ดี ต้องอาศัยพุทธจักรแลอาณาจักรทั้ง ๒ ประเภทนี้ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องซึ่งกันแลกัน การที่นักเรียนได้มาประชุมกันเพื่อฟังธรรมนี้ แบ่งส่วนที่ทำได้เป็น ๔ ชั้น คือชั้นต้นได้กล่าวคำประณาม พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็นับว่าเป็นมงคลแพนก ๑ ชั้นที่ ๒ ได้กล่าวคำปฏิญาณตนถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตน เป็นที่พึ่ง ชั้นที่ ๓ ได้มีเจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ คือแสดงตนไม่เหยียมโหดเป็นต้น เรียกว่าศีล ชั้นที่ ๔ ได้ตั้งใจฟังธรรมเทศนาโดยคำรพ ชื่อว่าปฏิบัติดีเป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ทั้งปวง สมกับได้อัตตภาพเป็นมนุษย์อันบริสุทธิ์มิได้ขาดตกบกพร่องอย่างใดเลย การที่ได้อัตตภาพเป็นมนุษย์นี้ นักเรียนเอาใจฝักใฝ่ให้มาก เพราะพุทธภาษิตทรงชี้ไว้ชัดเจน ว่าที่จะได้อัตตภาพเป็นมนุษย์แสนยาก ต้องอาศัยกัลยาณธรรมความดี จึงจะอำนวยผลให้เกิดเป็นมนุษย์ที่ดีได้ มิได้บกพร่องด้วยอายตนะมีจักษุเป็นต้น ควรจะรีบขวนขวายในทางศึกษาของราชสาสน์แลพระพุทธสาสน์ อย่าได้มีความประมาทในกิจที่เป็นประโยชน์ของตนแลผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติถูกทาง ขอให้ดูตัวอย่างข้าราชการเก่า ๆ ที่ได้รับอิสริยยศ บริวารยศ เช่นนายพล นายพัน แลนายร้อย เขาได้กรากกรำลำบากมาเหมือนพวกนักเรียนจึงได้ความดี เช่นทำให้นักเรียนเกิดความอุตสาหะในความดี อย่าให้เพลินในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์จนเกินไป เช่นการเล่นเป็นต้น จะปิดทางไม่ให้เล่นเสียเลยนั้นไม่ได้ เป็นเหตุทำให้ร่างกายทรุดโทรมถอยกำลัง กินให้รู้จักรส เล่นให้รู้จักเล่น นอนให้รู้จักนอน เดินให้รู้จักเดิน จึงสมกับ

ได้อัตตภาพเป็นมนุษย์อันบริสุทธิ์ ก็คำว่ามนุษย์นั้นหมายความว่า ผู้รู้เหตุดีแลเหตุร้าย จะมีประเภทเดียวก็หาไม่ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

มนุสฺสเนรยิโก มนุษย์ที่มีความประพฤติดังสัตว์นรก ต้องถูกกรากกรำจำขังแลถูกกรรมกรณ์ต่าง ๆ เช่นคนที่ร่วงพระราชอาญา แลถูกจำขังอยู่ในเรือนจำเป็นต้น

มนุสฺสเปโต มนุษย์ที่มีความประพฤติดังเปรต อาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพ เที่ยวสัญจรไปมา หาที่พึ่งพิงมิได้ เช่นคนขอทานเป็นต้น

มนุสฺสติรจฺฉาโน มนุษย์ที่มีความประพฤติดังสัตว์เดรัจฉาน เที่ยวเตร็ดเตร่ร่อนไปมาหาหลักฐานมิได้ ถูกเขาด่าว่าถูกขู่คำรามเสมอ เช่นนักเลงสูบฝิ่น กินบ่อนนอนบ่อน หรือหญิงนครโสเภณีเป็นต้น

มนุสฺโส มนุสฺสภูโต มนุษย์ที่มีความประพฤติดี เช่นพวกนักเรียนนั้นแลการที่แสดงมานี้พอเป็นตัวอย่างให้เกิดความอุตสาหะเล่าเรียนแลให้เอาใจใส่ ส่วนนักเรียนเมื่อมีความฉุกเฉินเกิดขึ้น เช่นเจ็บป่วยหรือพลั้งพลาดด้วยกายแลวาจา กายไปกระทบหรือทุบถอง วาจาพูดเบียดเสียดหรือหยาบเป็นที่ระคายโสตของผู้สดับ จะเป็นฐานแกล้งหรือไม่แกล้ง พออดได้ก็อดเสียเป็นการดี ถ้าเหลืออดให้ไปบอกครู-อาจารย์หรือผู้ปกครอง ว่ากล่าวตามกฎข้อบังคับเป็นทางที่ชอบ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเคยทรงประกอบมาแล้ว แม้ใคร ๆ จะมาล่วงเกินด่าว่า พระองค์ทรงวางพระทัยมิได้เพ่งต่ออารมณ์นั้น เช่นอักโกสกพราหมณ์มาด่าว่าด้วยถ้อยคำหยาบหยามต่าง ๆ พระองค์จึงตรัสถามเขาว่า ดูกรพราหมณ์ เมื่อเขามายังสำนักของท่านแล้วท่านต้อนรับเขาด้วยสิ่งอันใด ทูลว่าข้าพระองค์ต้อนรับเขาด้วยขาทนียะของควรเคี้ยวมีขนมปังเป็นต้น โภชนียะของควรกินมีข้าวเป็นต้น สายนียะของควรดื่มมีน้ำดุสิตเป็นต้น จึงตรัสว่า เมื่อท่านต้อนรับเขาเช่นนั้น เขาไม่กินของท่าน ของนั้นจะเป็นของใครเล่า ทูลว่าของเหล่านั้นก็เป็นของข้าพระองค์อย่างเดิม ดูกรพราหมณ์ ก็

เมื่อท่านมาด่าโกรธแลผูกเวรต่อเราซึ่งเป็นคนไม่ด่าไม่โกรธ ไม่ผูกเวรกับใคร ๆ เหตุอันหยาบคายนั้นก็คงเป็นของท่าน จะได้เป็นของเราหามิได้ เท่านี้พราหมณ์ก็เกิดความเลื่อมใส เรื่องนี้นักเรียนควรถือเอาตัวอย่าง ความนิ่งเฉยนี้เป็นคุณสมบัติที่สุด ควรหมั่นประพฤติให้ถูกกับธรรมของมนุษย์ เพราะคนเราอันจะได้มาเกิดเป็นมนุษย์อันบริสุทธิ์แต่ละคนนั้นหายาก ถึงร่างกายบริสุทธิ์ด้วยอำนาจกัลยาณธรรมที่ได้ทำไว้ แต่จรรยาใช้ไม่ได้ก็ไม่พร้อมมูล เพราะฉะนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ ความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์จะให้บริสุทธิ์ร่างกายแลความประพฤติเป็นของหายากนักดังนี้ เป็นข้อที่ ๑

กิจฺฉํ มจฺจานชีวิตํ สัตว์เกิดมาที่มีชีวิตเป็นอยู่นานหาได้ยาก อธิบายว่าสัตว์ที่เกิดมาแล้วเป็นอยู่นั้นน้อยนัก เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด เป็นของเที่ยงแท้แน่นอนนัก แต่จะช้าหรือเร็วนั้นเป็นของไม่เที่ยง บางทีตายไปในปฐมวัย (กำลังเยาว์) ตายในมัชฌิมวัย (ท่ามกลางอายุ) ตายในปัจฉิมวัย (สิ้นอายุ) ส่วนที่ตายในปฐมวัยเพราะขาดปัจจัยหลายประการ บิดามารดาไม่บริหารรักษาให้เต็มที่ หรือไม่เข้าใจเสียทีเดียวก็เป็นได้ เมื่อล่วงปฐมวัยมาแล้ว ต้องเป็นผู้รู้จักบริหารรักษากายจึงมีชีวิตอยู่นานได้ เมื่อจะกล่าวโดยพุทธโวหาร ชื่อว่าผู้มีอุปัจเฉทกะกรรมประจำสันดาน ตัดชีวิตของสัตว์ให้ขาดสูญไป จึงไม่ตั้งอยู่ได้ตลอดปัจฉิมกาล เมื่อมีชีวิตรอดอยู่ได้ก็ต้องอาศัยเป็นผู้หมั่นประกอบการงานเลี้ยงชีพ มีกสิกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น มิได้หยุดหย่อน ยิ่งคนเกียจคร้านแล้วยิ่งซ้ำร้ายใหญ่ มิตั้งใจทำกิจส่วนตัวมัวแต่ลักขโมยเขาเลี้ยงชีพ อันเป็นมิจฉาชีพเกิดทางกายแลวาจา เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า สัตว์เกิดมาจะมีชีวิตอยู่นานยากนัก เป็นข้อที่ ๒

กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ การสดับธรรมของสัตบุรุษเป็นการยาก อธิบายว่าคนที่ฉลาดในการแสดงธรรมนั้นหาได้ยาก (หมายพระพุทธเจ้า) เมื่อมีผู้แสดงแล้วผู้ฟังก็หายาก คำว่า หายาก ในที่นี้หมายความว่า บุคคลบางจำพวกไม่ค่อยตั้งใจฟังนัก

ฟังจบแล้วก็ไม่ได้เรื่องว่ากระไร บุคคลบางจำพวกเมื่อได้มาสดับตรับฟังธรรมเทศนาแล้วก็จำได้ดี แต่หาได้ปฏิบัติให้ถูกต้องไม่ เพราะว่าไม่ได้ใส่สวนหาเหตุแลผลของธรรมนั้น ๆ ส่วนรสธรรมนั้นก็ไม่ซึมซาบในสันดานของบุคคลรวดเร็วเหมือนรสอื่น ๆ มีเปรี้ยวหวานเป็นต้น เมื่อบุคคลมีชิวหาประสาทคือลิ้นอาจรับรสนั้นได้ว่าเปรี้ยวหรือหวานโดยฉับพลัน รสแห่งพระสัทธรรมไม่ซึมซาบในสันดานของบุคคลโดยรวดเร็วเหมือนรสทั้งปวง แต่ค่อย ๆ ซึมไปทีละเล็กทีละน้อย เหมือนดังกินอ้อยท่อนปลายในชั้นต้นย่อมมีรสอันจืดจาง ต่อกินถึงตอนกลางก็หวานชื่นตามลำดับ ถ้าถึงตอนต้นรสนั้นก็หวานสนิทดี การฟังธรรมนั้นก็ให้ผลสำเร็จเหมือนกันฉะนั้น เพราะผู้ฟังโดยตั้งใจแลจำได้แล้วหมั่นปฏิบัติตาม หมั่นตริตรองหาเหตุผล ธรรมนั้นจึงมีรสงามเช่นดอกพิกุล บุนนาค สารภี ดอกมะลิเป็นต้น เมื่อบุคคลเอามาประดับทัดทรงย่อมให้สำเร็จผลคือกลิ่นหอมฟุ้งขจรไป ถ้าฟังธรรมไม่เอาใจใส่จำใจความของธรรมก็ไม่ได้แลไม่ได้ศึกษาไม่ปฏิบัติใส่สวนหาเหตุแลผล จะหาประโยชน์อันใดมิได้ เหมือนดอกไม้ที่มีสีสันวรรณะงดงามน่าดูน่าชม เช่นดอกชบา ดอกหงอนไก่แลแคฝอย เป็นต้น เป็นดอกไม้ที่มีสีอันแดงเป็นที่ชอบใจของคนทั้งปวง ถ้านำเอามาประดับร่างกายก็ไม่สำเร็จผลแก่บุคคลนั้น คือไม่มีกลิ่นหอมอันฟุ้งขจรไปฉะนั้น

เพราะฉะนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า การฟังธรรมของสัตบุรุษเป็นการยาก เป็นข้อที่ ๓

กิจโฉ พุทธานมปปาโท พระพุทธเจ้าจะอุบัติแต่ละองค์หายาก อธิบายความว่า บุคคลที่ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าแต่ละองค์ต้องอาศัยทรงสร้างพระบารมี ๓๐ ทัศ มีทานศีลเป็นต้น แลต้องอาศัยเวลานานอย่าต่ำถึง ๔ อสงไขยแสนกัลป์ เช่นพระพุทธเจ้าของเรา อย่างกลางสร้างบารมี ๘ อสงไขยแสนกัลป์ เช่นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป อย่างสูงทรงสร้างบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์ เช่นพระ

ศรีอาริยเมตไตรยอันจะมาตรัสในภายหน้า เหตุนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระพุทธเจ้าจะอุบัติในโลกแต่ละองค์หาได้ยากนัก ดังนี้เป็นข้อที่ ๕

เพราะฉะนั้น ขอให้นักเรียนทั้งหลายเอาใจใส่ข้อความในข้อ ๑ ว่าความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์อันบริสุทธิ์ได้บกพร่องด้วยลักษณะ ให้หมั่นอุตสาหะอย่าเกียจคร้านในการงานที่เป็นประโยชน์ตนแลผู้อื่น จึงจะสมกับที่ได้เป็นมนุษย์อันดี ข้อ ๒ ให้หมั่นบริหารร่างกายให้ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ แลให้หมั่นประกอบการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ชื่อว่าปฏิบัติชีวิตให้เป็นประโยชน์ ข้อ ๓ ให้หมั่นศึกษาวิชาแลเชื่อฟังถ้อยคำของบิดามารดาครูบาอาจารย์ของเรา แลนักปราชญ์ทั้งหลาย ทำตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายจึงเป็นการดี ข้อ ๔ ให้มีจิตยินดีว่าเกิดมาไม่ทันพระพุทธเจ้า ได้พบแต่พระพุทธปฏิมากรณลองพระองค์กับทั้งพระธรรม พระสงฆ์ ยังพร้อมมูลอยู่ จงอย่าได้ประมาทคณสมบัติอันนี้ อาจจะทำให้พวกนักเรียนให้ได้รับความสุขทุกประการ.

ที่ ๑๗ โอวาท

พระธรรมไตรโลก (เฮง) วัดมหาธาตุ

บรรยายแก่นักเรียนนายร้อยแลนายทหารบก

ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ

เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐

ความประพฤติเที่ยงธรรมตามหน้าที่ ข้อนี้เป็นหลักแห่งความประพฤติอย่างสำคัญ ที่จะทำหมู่คณะให้เรียบร้อยรุ่งเรืองไพศาล คนเราที่ตั้งเป็นหมู่เป็นสมาคมทำกิจการไม่ว่าชนิดไร ต้องมีผู้ใหญ่ยบังคับผู้น้อยบัญชาซึ่งกันแลกัน ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยชาติสกุลความรู้ความสามารถ จัดเป็นผู้ใหญ่ในสมาคม ที่ต่ำกว่านั้นก็ลดหย่อนกันตามชั้นเป็นลำดับไป ต่างคนต่างประพฤติตามหน้าที่ของตน ผู้ใหญ่ประพฤติตามฐานะ

ที่เป็นผู้ใหญ่ คือบำรุงอัธยาศัยยึดเหนี่ยวธรรมเป็นบรรทัด ธรรมสำหรับผู้ใหญ่นั้นมี ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

เมตตา คือแผ่ไมตรีจิตสนิทสนมในผู้น้อยหวังความดีความงามแก่เขา กล่าวสั้น ๆ ก็คือความปรารถนาจะให้เขาได้สุขนั่นเอง ตั้งใจให้เขาพ้นจากอาฆาตบาดหมางแก่กัน มิให้เบียดเบียนกัน ให้สามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หวังให้เขาเจริญด้วยความรู้ความสามารถอันเป็นทางให้เกิดลาภยศชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดี คุณข้อนี้เป็นเครื่องบำรุงอัธยาศัย ให้คิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน ชำระล้างเสียได้ซึ่งมลทินคือตัวพยาบาท ความคิดพร่าประโยชน์แลความสุขของผู้อื่นด้วยอำนาจความโกรธ เรียกว่าพยาบาทนี้เป็นความคิดวิปริต เมื่อมีอยู่ในดวงจิตย่อมชักจูงการทำ การพูดให้วิปริตไปทางนั้น ทำใจของหมู่คณะให้ขาดนิยม ทำหมู่สมาคมให้เสื่อมทราม เมื่อมีเมตตาอยู่ในใจก็จะรักษาน้ำใจมิให้คิดวิปริตเช่นนั้น

กรุณา คือความคิดสงสารแก่ผู้ที่ต้องทุกข์ยาก ข้อนี้ต้องมีประจำ เวลาเขาได้ทุกข์ยาก รู้สึกสงสารหวั่นใจไปตาม นี้เป็นเครื่องปราบปรามจิต ไม่ให้คิดเบียดเบียนเขาให้ได้รับความลำบากโดยไม่ใช่ฐานะ การทำกิจทั้งทางโลกแลทางธรรมชั้นต้นต้องมีความลำบากกายลำบากใจเป็นธรรมดา กิจการที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ความลำบากก็ต้องเป็นการจำเป็น คนเราที่เกิดมาในโลก ไม่เลือกว่าผู้ใดที่จะไม่ต้องลำบากไม่มีเลย แม้สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มุ่งหมายความสงบในทางธรรม ชั้นต้นก็ต้องบากบั่นกรากกรำได้รับความลำบากทั้งกายทั้งใจ แม้ถึงได้บรรลุผลตามที่พระองค์ทรงมุ่งหมาย ก็ทรงกรากกรำพระกายเที่ยวสั่งสอนประชุมชน ไม่ย่อท้อต่อเครื่องกระทบกระทั่ง ทรงมุ่งหมายแต่จะให้ประชุมชนพ้นจากทุกข์ อันเป็นผลแห่งความประพฤติไม่ชอบธรรม ไม่ทรงถือถ้อยคำแม้ที่กล่าวล่วงเกินแก่พระองค์ พึงเห็นตามพระพุทธนิพนธ์ที่ตรัสไว้ว่า เราอดทนถ้อยคำที่เขากล่าวล่วงเกินได้ ดุจ

พระยาช้างที่เข้าสงคราม อดทนลูกศรอันตกจากแหล่งฉะนั้น เพราะคนทุศีลมีอยู่มาก แม้ถึงพระจริยาของพระองค์ก็มีปรากฏ ดังเมื่อเวลาจวนจะนิพพาน สุภัททปริพพาชกเข้ามาเผ้า พระอานนท์ห้ามไม่ให้เข้าไป ครั้นทรงทราบก็ยังประทานโอกาสให้เผ้า ทรงสั่งสอนจนสุภัททปริพพาชกได้รับผลในทางพระศาสนา นี้ก็แลเห็นได้ว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงกรากกรำลำบากถึงที่สุด โดยมุ่งประโยชน์แก่ประชุมชน ในทางโลกผู้ที่เป็นใหญ่เป็นประธานในสมาคม ตั้งต้นแต่สมเด็จพระมหากษัตริย์ก็กรากกรำลำบากโดยมุ่งความเจริญแก่หมู่คณะ ความลำบากเพราะกิจการที่เป็นประโยชน์ จึงเป็นการจำเป็นของคนที่เกิดมาในโลก แม้ถึงสมเด็จพระบรมศาสดาก็ตรัสสรรเสริญผู้ที่บากบั่นทำกิจการตามหน้าที่ โดยพุทธภาษิตความว่า ผู้ตั้งความเพียรบากบั่นมั่นคง เป็นอยู่วัน ๑ ดีกว่าคนเกียจคร้านมีความเพียรเลวทรามเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี พระพุทธภาษิตข้อนี้อธิบายว่าคนเกียจคร้านย่อมไม่ทำกิจการที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ แม้จะมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ก็ทำอายุที่เป็นอยู่นั้นให้เป็นหมัน หาประโยชน์มิได้ ส่วนผู้ที่มีความเพียรจะมีอายุสักเท่าไรก็ตาม ย่อมบากบั่นทำคุณทำประโยชน์แก่หมู่คณะ ด้วยกำลังกายแลกำลังความคิด ไม่ปล่อยวันคืนที่เป็นอยู่ให้ล่วงไปเปล่า เพราะฉะนั้น กิจการที่เป็นหนทางแห่งความเจริญแม้จะลำบากก็ต้องจำเป็น ที่ว่าคิดให้เขาได้รับความลำบากเป็นความเสียหายนั้น หมายเอาความคิดด้วยอำนาจจิตที่เป็นบาป เช่นคิดรังแกเขาเล่นด้วยความคะนอง หรือให้เขาทำกิจการที่ไม่จำเป็น โดยไม่เหลียวแลความลำบากของเขา ความคิดเช่นนี้ท่านจัดเป็นฝ่ายชั่ว เมื่อมีกรุณากำกับอยู่กับใจ ก็จะปราบปรามเสียได้ ไม่คิดเบียดเบียนให้เขาลำบากเช่นนั้น เมื่อเห็นคนหรือสัตว์ได้รับความลำบาก เพราะโรคภัยก็ดี เพราะต้องอันตรายอื่น ๆ ก็ดี รู้สึกสงสารคิดแก้ไขช่วยเหลือ โดยหนทางอันชอบธรรม นี้เป็นลักษณะแห่งกรุณา

มุทิตา คือความชื่นบานในเวลาที่เขาได้รับความดี เมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถก็ดี ด้วยลาภยศก็ดี พลอยชื่นชมยินดีตาม คุณข้อนี้มีอยู่ในใจย่อมปราบปรามเสียได้ซึ่งความริษยา หึงหวงในความดีของผู้อื่น เมื่อเขาได้รับความดีอดทนอยู่ไม่ได้ คิดขุ่นเคืองงุ่นง่านไปต่าง ๆ ความริษยานี้เป็นโทษทำลายความเจริญแห่งหมู่คณะ ตัดทอนความสามัคคีอาจทำหมู่คณะให้แตกทำลาย เพราะเมื่อเกิดขึ้นย่อมชักนำจิตให้คิดวิปริตไปต่าง ๆ ทำให้หดหู่ท้อถอยต่อกิจการอันเป็นหน้าที่ของตน คิดอุบายทำลายเขาโดยทางทุจริต คิดส่อเสียดยุยงแม้โดยเหตุที่ไม่เป็นจริง จัดเป็นความชั่วร้ายอย่างสำคัญเมื่อยึดถือมุทิตาเป็นหลัก ก็อาจปราบปรามตัวริษยานั้นเสียได้ เมื่อชื่นชมยินดีในความดีของเขา เขาก็มีความนิยมนับถือ ข้อนี้เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงเป็นคุณที่ควรปลูกฝังให้มีประจำอยู่ในใจ

อุเบกขา คือวางตัวเป็นกลาง นี้เป็นคุณสำคัญสำหรับผู้ใหญ่ผู้ที่ปกครองหมู่คณะ จะต้องประพฤติตนสม่ำเสมอ เมื่อใครประพฤติดีก็ต้องชมยกย่องตามความดี เมื่อใครประพฤติชั่วก็ต้องติแลลงโทษตามความผิด ไม่ทำตนให้โอนเอียงด้วยอำนาจความพอใจรักใคร่ต่อฝ่าย ๑ คิดประทุษร้ายต่อคนที่ตนไม่ชอบ ลงโทษแก่คนที่ไม่มีความผิด ยกย่องคนที่ไม่มีความดี โดยหลงเชื่อผู้อื่นไม่ตริตรองสืบสวนโดยรอบคอบกลัวเกรงต่อผู้ที่มีอำนาจ ไม่อาจทำกิจให้เที่ยงธรรม ความประพฤติตนสม่ำเสมอไม่เชือนแชด้วยอคติ ดังกล่าวมานี้ชื่อว่าอุเบกขาวางตัวเป็นกลาง

ผู้ที่บำรุงอัธยาศัยให้ตั้งอยู่ในคุณ ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังพรรณนามานี้ นับว่ามีความประพฤติเที่ยงธรรมตามฐานะของผู้ใหญ่ ผู้น้อยก็ต้องประพฤติตามหน้าที่ของตน กล่าวคือ มีความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ไม่แสดงกิริยาที่เย่อหยิ่ง ตั้งอยู่ในโอวาทความบังคับบัญชาไม่ผ่าฝืนต่อคำสั่ง มีความสวามิภักดิ์จงรักภักดีประพฤติตนให้สมควรแก่หน้าที่ คือไม่เกียจคร้านหมั่นทำกิจการ

ไม่ต้องตักเตือน ไม่หลบหลีกเกี่ยงงอนทำให้เสียการงาน ถือเอาแต่สิ่งที่ตนควรได้ ไม่ทำตนให้เสียประโยคสมบัติในทางลาภผล ตั้งใจกวดขันทำการงานมิให้ล้าเวลา มุ่งหมายแต่ที่จะให้ดำเนินไปสู่ความเจริญเจรจายกย่องผู้ใหญ่ของตนตามคุณความดีของท่าน ไม่ลบหลู่บุญคุณ ไม่ติเตียนใส่ความโดยฐานทุจริต

ตามที่พรรณนาก็มานี้เป็นหน้าที่ของผู้น้อย ผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างประพฤติเที่ยง-ธรรมตามหน้าที่ของตนดังพรรณนามา ก็จะมีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอัน ๑ อันเดียวกัน ความระแวงความกินแหนงก็จะไม่บังเกิดขึ้นในระหว่างแห่งกันและกัน เป็นดังนี้ความเจริญไพศาลก็จะบังเกิดขึ้นแก่สมาคม อย่างพวกนักเรียนและนายทหารนับว่าเป็นผู้เตรียมตัวเพื่อจะป้องกันสรรพศัตรู ไม่ให้ย่ำยีบีฑาแก่ชาติศาสนาพระมหา-กษัตริย์ของตน เวลาที่ยังเป็นนักเรียนก็จงตั้งใจปฏิบัติให้เต็มตามหน้าที่ หมั่นศึกษาให้มีความรู้สมควรแก่หน้าที่ อย่าทำตนให้เสียหายเพราะความประพฤติ เวลาครูสอนจงตั้งใจฟังรับโอวาทโดยความเคารพ เมื่อสำเร็จออกเป็นนายทหาร ก็จงประพฤติเที่ยงธรรมตามหน้าที่สมควรแก่ฐานะของตน ตั้งใจสวามิภักดิ์จงรักภักดีในผู้ใหญ่ของตน ตั้งต้นแต่สมเด็จพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประธานแห่งชาติ บำรุงอัธยาศัยให้ประกอบด้วยเมตตากรุณา แก่ผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน แลหน้าที่ของทหารต้องเป็นผู้ไม่หวาดหวั่นต่อความลำบากแลภยันตรายอันเกิดขึ้นในหน้าที่ของตน เมื่อถึงเวลาต้องเป็นคนกล้าหาญ ไม่อาลัยแม้ในชีวิต บากบั่นทำกิจให้สำเร็จตามหน้าที่

มีเรื่องหนึ่งควรจำไว้เป็นตัวอย่าง บรษผ้ ๑ ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ตั้งบ้านอยู่ปากดง รับนำทางส่งหมู่เกวียนของพวกพ่อค้าให้พ้นจากดงซึ่งเป็นทางกอปรด้วยอันตราย วันหนึ่งนำทางพวกพ่อค้าหมู่หนึ่งไปถึงกลางดงพบพวกโจรจะเข้าปล้น พวกพ้องของบุรุษนั้นพากันย่อท้อ แต่บุรุษนั้นกล้าหาญไม่ครั่นคร้าม ต่อสู้พวกโจรจนชนะ พาพวกพ่อค้าเหล่านั้นพ้นจากดงโดยสวัสดี พวกพ่อค้าถามถึงเหตุที่ไม่หวาดหวั่น เขาตอบว่า ได้ปลงใจยอมเสียชีวิตไว้ก่อนแล้ว เพื่อจะทำธุระ

ให้เต็มตามหน้าที่ ใจเขาจึงเบิกบานไม่หวาดหวั่น ได้สู้พวกโจรชนะโดยเหตุนี้ นี่เป็นตัวอย่างที่พวกทหารควรจำไว้เป็นหลัก

อันคนกล้าย่อมไม่อาลัยในชีวิต จึงอาจทำกิจให้สำเร็จตามหน้าที่ของตน ความประพฤติเที่ยงธรรมตามหน้าที่ ท่านกล่าวว่าเป็นความสัตย์ เพราะสำเร็จด้วยน้ำใจอันจริง ความสัตย์เป็นเครื่องปลูกความชื่นบาน ซาบซ่านจับใจของประชุมชนทุกหมู่เหล่า ไม่มีรสอะไรที่จะเสมอ อาหารที่มีอยู่ในหมู่มนุษย์ แม้จะมีรสดีสักเพียงไร ก็ไม่เป็นที่นิยมพึงใจแก่บุคคลทั่วทุกประเทศ ทั้งมีเวลาเบื่อไม่คงที่เหมือนรส คือความสัตย์ รสคือความสัตย์จับใจไม่รู้จักหาย สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายจึงได้ตรัสสรรเสริญไว้ว่า คนจะได้ชื่อเสียงก็เพราะความสัตย์ ความสัตย์เป็นรสดีกว่ารสทั้งหลาย ความสัตย์เป็นวาจาไม่ตายแล้ว สัตบุรุษคือคนจำพวกที่ดีตั้งมั่นแล้วในความสัตย์ที่เป็นประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย ดังนั้นเมื่อได้อ่านตำนานทางพระศาสนาก็ดี ทางพระราชพงศาวดารก็ดี ก็จะเห็นได้ว่า ท่านมีชื่อเสียงน่าจับใจ ในยุทธวิธีหรือความดีอื่น ๆ ยั่งยืนมาได้จนบัดนี้ สำเร็จด้วยความสัตย์ความจริงทั้งสิ้น

คนที่มีความรู้ความสามารถอาจทำกิจการให้สำเร็จ ต้องยึดถือธรรมเป็นหลักแห่งใจ ทำความเห็นแลความประพฤติของตนให้ถูกต้องตามคลองธรรม จึงอาจทำความรู้ความสามารถให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน สมดังพระพุทธนิพนธ์ตรัสไว้ว่า ผู้ใดจะพึงชนะหมู่มนุษย์ในสงครามได้ตั้งแสนก็ทำเนา ต้องชนะตนด้วยอีกผู้หนึ่ง ผู้นั้นจึงจะชื่อว่าเป็นยอดทหารผู้ชนะในสงครามดังนี้ เพราะฉะนั้นพวกทหารผู้ศึกษาในยุทธวิธีมีความรู้ความสามารถแล้ว ต้องยึดธรรมเป็นหลัก คือ ประพฤติเที่ยงธรรมตามหน้าที่ซึ่งเรียกว่าความสัตย์ จึงจะจัดว่าเป็นทหารที่ดี.

ที่ ๑๘ โอวาท

พระราชสุธี (ปลด) วัดเบญจมบพิตร
บรรยายในการพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาด
ที่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร
เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

สภากาชาดเป็นสภาที่ทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ บรรดาชนชาติที่มีธรรมย่อมรู้สึกประโยชน์อันนี้ ด้วยหวังที่จะทำให้เพื่อนมนุษย์ได้รับประโยชน์ การเช่นนี้ไม่เป็นประโยชน์แต่ในทางโลกเท่านั้น ในทางธรรมก็มีประโยชน์ด้วยเหมือนกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงนิยม ถึงแม้ว่าการเช่นนี้ ในสมัยนั้นจะไม่มีกถึ แต่เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นได้ว่า ศาสนามุ่งหมายให้เมตตากรุณาแก่คนทั่วไปในโลก แต่บุคคลผู้ปราศจากธรรมมีเมตตากรุณากันยากในครั้งนั้น ที่ทำได้ก็เพียงแต่บุคคลที่อยู่ใกล้ ๆ กัน เช่นญาติสายโลหิตมิตรสหาย การที่มีธรรม เป็นเครื่องบำรุงน้ำใจมนุษย์เช่นนี้ ก็เป็นด้วยรู้สึกเกลียดความทุกข์ ปรารถนาความสุข คนที่รักความสุขไม่ชอบความทุกข์แล้ว แลทำตนให้เป็นคนมีเมตตากรุณาแก่คนตั้งแต่ใกล้ถึงไกล คือตั้งแต่คนที่อยู่หมู่เดียวกันไปตลอดจนถึงคนที่อยู่ในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก นับว่าเป็นผู้ที่ทำถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ในทางพระพุทธศาสนาก็มีสุภาษิตกล่าวว่า “มตฺตาสุขปริจฺจาคา” เป็นต้น แปลความว่า คนเราเมื่อเห็นความสุขอันไพบูลย์แล้ว ให้ละความสุขพอประมาณเสีย ความสุขของบุคคลหมู่มากชื่อว่าความสุขไพบลย์ ส่วนความสุขพอประมาณนั้นคือ ความสุขแต่เพียงส่วนตัวเท่านั้น ความสุขของบุคคลหมู่มากนั้น ย่อมทำให้เกิดความสุขส่วนตัวเองด้วย โดยเหตุที่บุคคลมีหน้าที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ถ้าเราให้ความสุขแก่บุคคลผู้หนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็ย่อมรู้สึกปีติยินดีขอบบุญขอบคุณแก่เรามาก ถ้าเราให้ความสุขแก่คนหมู่มาก ความสุขก็มีแก่คนมาก แลถ้าทุกคนทำอย่างที่กล่าวที่หลังนี้แล้ว เราก็จะพลอยอยู่ในวงความสุขนั้นด้วย

อีกประการหนึ่ง การบำรุงให้ปราศจากความไข้เจ็บปราศจากโรคนั้น นิยมว่าเป็นลาภอันประเสริฐ ดังพระพุทธภาษิตกล่าวว่า “อโรคฺยา ปรมา ลาภา” แปลความว่า ความไม่มีโรคเป็นยอดแห่งลาภ ถ้าในเวลาปราศจากโรค ก็มีความสุขกายสบายใจ แลถ้ายิ่งได้ลาภขึ้นอีก ก็ยิ่งปลาบปลื้มใจมากขึ้น ต่างกับคนที่ตกอยู่ในอำนาจของโรคภัยไข้เจ็บ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจึงควรแท้ที่จะป้องกันโรคภัย คน ๆ เดียวป้องกันได้ไม่เพียงพอ ถ้าเราทุกคนมีเจตนารวมกันเป็นส่วนใหญ่ที่จะช่วยป้องกันเราก็จะได้รับความสุขมาก สภากาชาดเป็นที่รวบรวมกำลังส่วนใหญ่เพื่อป้องกันโรค แลเป็นที่ ๆ ดีเพราะเหตุว่ามีผู้จัดการดี ๆ ในทางแก้โรค แลสภานี้อาจทำกิจให้สำเร็จได้ดี ถ้าหากว่ามีทุนทรัพย์พอเพียง เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยพวกเราท่านทั้งหลายช่วยกันบริจาคทรัพย์ให้แก่สภากาชาด การบริจาคในทางอื่น ๆ ก็ไม่มีประโยชน์เท่าการบริจาคในทางสภากาชาด เพราะเหตุว่าการบริจาคทางนี้เป็นการบริจาคเพื่อรวบรวมทุนทรัพย์ให้เป็นก้อนใหญ่ไว้ใช้จ่ายในการกุศลแก่คนทั่วไปในโลก ผู้ที่บริจาคทรัพย์ไปทำประโยชน์ดังว่านี้ ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติชอบตามทางพระพุทธศาสนา คือตามที่พระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตากรุณาแก่คนทั่วไป

อีกประการหนึ่ง การทำบุญอย่างนี้ไม่เป็นประโยชน์แต่ในทางธรรมอย่างเดียว ยังเป็นประโยชน์ในทางโลกอีกด้วย ตามธรรมดาประเทศต้องมีพลเมืองมาก จึงจะเป็นประเทศที่มีกำลังมาก แลคนต้องมีกำลังแข็งแรง จึงจะทำให้ประเทศแข็งแรง แลทำให้สามารถต่อสู้กับมฤตยุเสนา ถ้าหากว่าเราได้ช่วยกันทำให้เสนาของมฤตยุราชอ่อนกำลังลงได้ ก็ได้ชื่อว่าเราได้ทำประโยชน์ใหญ่ยิ่งให้แก่ชาติทั้งศาสนาแลพระมหากษัตริย์ด้วย

การผึกหัดอบรมจิตให้มีเมตตากรุณา แลให้ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นนั้น เป็นการควรแท้ที่ต้องมีเจตนาร่วมใจกันผึกหัดตั้งแต่เล็ก นับว่าเป็นการอบรมในทางธรรมซึ่งเป็นปฏิปทาในทางพุทธศาสนา ดังนั้นขอให้ตั้งจิตว่าจะไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น ถ้ากระทำได้ตามนี้ ก็เท่ากับได้บูชาพระพุทธศาสนา อันเป็นที่รักของชาวเรา.

อธิบายเพลงยาวเจ้าอิศรญาณ

เจ้าอิศรญาณนี้สืบได้ความว่าเป็นหม่อมเจ้า ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๒ กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศร จะมีพระนามเดิมว่ากระไรหาทราบไม่ ทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศ ได้พระนามฉายาว่า อิศรญาณ มีเรื่องเล่ากันมาว่า เจ้าอิศรญาณนี้จริตไม่สู้ปรกติ ครั้งหนึ่งทำอะไรวิปริตอย่าง ๑ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่-หัว ดำรัสประภาษว่าบ้า และดูเหมือนผู้อื่นจะแสดงอาการเห็นชอบด้วยพระราชดำรัส เจ้าอิศรญาณน้อยใจ จึงแต่งเพลงยาวฉบับนี้.

เพลงยาวเจ้าอิศรญาณ

◎ อิศรญาณชาญกลอนอักษรสาร

เทศนาคำไทยให้เป็นทาน โดยตำนานศุภอรรถสวัสดี
สำหรับคนเจือจิตจริตเชลา ด้วยมัวเมาโมห์มากในซากผี
ต้องหาม้ามโนมัยใหญ่ยาวรี สำหรับขี่เป็นม้าอาชาไนย
ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอัชฌาสัย
เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการณ์
ผู้ใดดีดีต่ออย่าก่อกิจ ผู้ใดผิดผ่อนพักอย่าหักหาญ
สิบดีก็ไม่ถึงกับกึ่งพาล เป็นชายชาญอย่าเพ่อคาดประมาทชาย
รักสั้นนั้นให้รู้อยู่เพียงสั้น รักยาวนั้นอย่าให้เยิ่นเกินกฎหมาย
มิใช่ตายแต่เขาเราก็ตาย แหงนดูฟ้าอย่าให้อายแก่เทวดา
อย่าดูถูกบุญกรรมว่าทำน้อย น้ำตาลย้อยมากเมื่อไรได้หนักหนา
อย่านอนเปล่าเอากระจกยกออกมา ส่องดูหน้าเสียทีหนึ่งแล้วจึงนอน
เห็นตอหลักปักขวางหนทางอยู่ พิเคราะห์ดูควรทิ้งแล้วจึงถอน
เห็นเต็มตาแล้วอย่าอยากทำปากบอน ตรองเสียก่อนจึงค่อยทำกรรมทั้งมวล
ค่อยดำเนินตามไต่ผู้ไปหน้า ใจความว่าผู้มีคุณอย่าหุนหวน
เอาหลังตากแดดเป็นนิจคิดคำนวณ รู้ถ้วนจึงสบายเมื่อปลายมือ
เพชรอย่างดีมีค่าราคายิ่ง ส่งให้ลิงจะรู้ค่าราคาหรือ
ต่อผู้ดีมีปัญญาจึงหารือ ให้เขาลือเสียว่าชายนี้ขายเพชร
ของสิ่งใดเจ้าว่างามต้องตามเจ้า ใครเลยเล่าจะไม่งามตามเสด็จ
จำไว้ทุกสิ่งจริงหรือเท็จ พริกไทยเม็ดนิดเดียวเคี้ยวยังร้อน
เกิดเป็นคนเชิงดูให้รู้เท่า ใจของเราไม่สอนใจใครจะสอน

อยากใช้เขาเราต้องก้มประนมกร ใครเลยห่อนจะว่าตัวเป็นวัวมอ
เป็นบ้าสัญนิยมชมว่าเอก คนโหยกเหยกรักษายากลำบากหมอ
อันยศศักดิ์มิใช่เหล้าเมาแต่พอ ถ้าเขายอเหมือนอย่างเกาให้เราคัน
บ้างโลดแล่นเต้นรำทำเป็นเจ้า เป็นไรเขาไม่จับผิดคิดดูขัน
ผีมันหลอกช่างผีตามที่มัน คนเหมือนกันหลอกกันเองกลัวเกรงนัก
สูงอย่าให้สูงกว่าฐานนานไปล้ม จะเรียนคมเรียนเถิดอย่าเบิดผัก
คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก ที่ไหนหลักแหลมคำจงจำเอา
เดินตามรอยผู้ใหญ่หมาไม่กัด ไปพูดขัดเขาทำไมขัดใจเขา
ใครทำดึงแล้วก็หย่อนผ่อนลงเอา นักเลงเก่าเขาไม่หาญรานนักเลง
เป็นผู้หญิงแม่หม้ายที่ไร้ผัว ชายมักยั่วทำเลียบเทียบข่มเหง
ไฟไหม้จนไม่เหมือนคนที่จนเอง ทำอวดเก่งกับขอคว่ากระไร
อันเสาหินแปดศอกตอกเป็นหลัก ไปมาผลักบ่อยเข้าเสายังไหว
จงพังหูไว้หูคอยดูไป เชื่อน้ำใจดีกว่าอย่าเชื่อยุ
หญิงเรียกแม่ชายเรียกพ่อยอไว้ใช้ มันชอบใจข้างปลอบไม่ชอบดุ
ที่ห่างบิดที่ชิดไชให้ทะลุ คนจักษุเหล่หลิ่วไพล่พลิ้วพลิก
เอาปลาหมอเป็นครูดูปลาหมอ บนบกหนออุตส่าห์เสือกกระเดือกกระดิก
เขาย่อมว่าฆ่าควายเสียดายพริก รักหยอกหยิกยับทั้งตัวอย่ากลัวเล็บ
มิใช่เนื้อเอาเป็นเนื้อกเหลือปล้ำ แต่หนามตำเข้าสักนิดกริดยังเจ็บ
อันโลภลาภบาปหนาตัณหาเย็บ เมียรู้เก็บผัวรู้ทำพาจำเริญ
ถึงรู้จริงนิ่งไว้อย่าไขรู้ เต็มที่คู่เดียวเท่านั้นเขาสรรเสริญ
ไม่ควรก้ำเกินหน้าก็อย่าเกิน อย่าเพลิดเพลินคนชังนักคนรักน้อย
วาสนาไม่คู่เคียงเถียงเขายาก ถึงมีปากมีเสียเปล่าเหมือนเต่าหอย
ผีเรือนตัวไม่ดีผีอื่นพลอย พูดพล่อยพล่อยไม่ดีปากขรัว

แต่ไม้ไผ่อันหนึ่งตันอันหนึ่งแขวะ
สีแหยะแหยะตอกตะบันเป็นควันฉิว

ช้างถีบอย่าว่าเล่นกระเด็นปลิว
แรงหรือหิวช่างใจดูจะสู้ช้าง

ล้องูเห่าเล่นก็ได้ใจกล้ากล้า
แต่ว่าอย่ายักเยื้องเข้าเบื้องหาง

ต้องว่องไวในท่านองคล่องท่าทาง
ตบหัวผางเดียวม้วนจึงควรล้อ

ถึงเพื่อนฝูงที่ชอบพอขอกันได้
ถ้าแม้นให้เสียทุกคนกลัวคนขอ

พ่อแม่เลี้ยงดีดปกเป็นกกกอ
จนแล้วหนอเหมือนเปรตเหตุด้วยจน

ถึงบุญมีไม่ประกอบชอบไม่ได้
ต้องอาศัยคิดดีจึงมีผล

บุญหาไม่แล้วอย่าได้ทะนงตน
ปุถุชนรักกับชังไม่ยั่งยืน (๑)

ตัวยากอยากจะไปอาศัยเขา
ถึงเป็นญาติก็เปล่าเหมือนผู้อื่น

แมงมุมเหมือนกันจึงยังยืน
การยังบันลือถึงแล้วจึงดัง

อันคลื่นใหญ่ในมหาชลาสินธุ์
เข้าฝั่งสนสาดเข้าไปที่ในฝั่ง

เสียงกลองดังฟังดูเพียงหูพึ่ง
ปากคนดังอึงจริงยิ่งกว่ากลอง

ถ้าทำดีก็จะดีเป็นศรีศักดิ์
ถ้าทำชั่วชั่วจักตามสนอง

ความชั่วเราลับอย่ากลับตรอง
นอนแล้วมองดูผิดในกิจการ

เราทำผิดสิ่งใดในราชกิจ
อุตส่าห์คิดอย่าแพร่งแถลงสาร

คิดถึงผิดจิตไม่เหิมหึกทะยาน
คิดถึงชอบแล้วก็ปานละเลิงใจ

เป็นข้าเฝ้าเหล่าเสวกามาตย์
ยิ่งกว่าทาสทาสาค่าสินไถ่

อย่าให้ชิดอย่าให้ห่างเป็นกลางไว้
ฝ่ายข้างในอย่านำออกนอกอย่าแจง

มิควรทูลก็อย่าทูลประมูลข้อ
จะเกิดก่อลุกลามความแสลง

อย่าพูดปดให้จับได้พูดไพล่แพลง
ทูลแล้วแบ่งมุสาอย่าให้เต็ม

---

(๑) ความต่อจากนี้ พิเคราะห์ดูเป็นของผู้อื่นแต่งอีกสำนวนหนึ่ง ผู้แต่งไม่ทราบเรื่องของเจ้าอิศรญาณ แต่ถ้อยคำสำนวนพอใช้ จึงพิมพ์ไว้ด้วย

อันความเรื่องเดียวกันสำคัญกล่าว
ข้าวต้มร้อนอย่ากระโจมค่อยโลมเล็ม
ถึงโปร่งปรุในอบายเป็นชายชาติ
อันความหลงแม้ไม่ปลงสังขารา
อย่าโอกโขยกอยู่ในโลกสันนิวาส
เหมือนเรือช่วงพ่วงลำในสำเภา
คนพันหนึ่งดังดีอถือมานะ
เหล็กเผาไฟมอญไทยพม่าเจ็ก
อนิจจังภาวนาว่ากุศล
จังแต่ปากใจยังไม่จังใจ
หลงโลภลาภบาปก็ร้อย่าบาป
ตัณหาหากชักนำให้กำบัง
คนศรัทธาว่าง่ายสบายจิต
คนที่ไม่ศรัทธาอุราคลอน
หาเงินติดไก้ไว้อย่าให้ขาด
ชาติตะปูชาติแข็งต้องแทงตรึง
ของสิ่งใดสงสัยให้พิสูจน์
ดูดินน้ำลมไฟในแยบคาย
ปลาร้าเค็มพริกเทศเผ็ดไฉน
กลับฟอนพันพริกปลาร้าสถาพร
พูดโกหกแต่แยบคายอุบายปด
ที่พูดซื่อถือแท้แน่เจรจา
เป็นเจ้านายผู้ดีมีวาสนา

พูดไม่ดีแล้วก็เปล่าไม่แข็งเข้ม
วิสัยเข็มเล่มน้อยร้อยช้าช้า
แม้หลงมาตุคามขาดศาสนา
แต่ทว่ารู้บ้างค่อยบางเบา
แต่นักปราชญ์ยังรู้ พึงผู้เขลา
เรือใหญ่เข้าไม่ได้ใช้เรือเล็ก
ในทิฏฐะแข็งจริงยิ่งกว่าเหล็ก
ผู้ใหญ่เด็กก็ดีอ่อนเพราะร้อนไฟ
พากันบ่นวุ่นวุ่นบุญที่ไหน
ต่อเมื่อไรสังเวชจิตอนิจจัง
กิเลสหยาบยังไม่สยบย่อมทกขัง
เอาธรรมตั้งข่มกดให้ปลดร้อน
ไม่เบือนบิดเร่งทำตามคำสอน
โง่แล้วงอนถึงไม่พังก็ยังดึง
ตำลึงบาทหาไม่คล่องเพียงสองสลึง
ชาติชั่วชาติอ่อนร้อนละลาย
ไม่แกล้งพูดธาตุทั้งสี่ดีใจหาย
ไล่ระบายเท็จก็แปรแท้ไม่จร
เออออะไรดูเถิดยังเกิดหนอน
ทั้งเค็มร้อนไม่ถึงกรรมเป็นธรรมา
คนทั้งหมดนั่งฟังไม่กังขา
เขาก็ว่าพูดปดทุกบทไป
เอาพ่อตาลงข้างล่างใช้ต่างไพร่

มีเมียน้อยหลักแหลมก็แถมใช้ ลูกเขยจนแล้วก็ใส่คอเป็นเอ็น
คุณกับโทษสองแบ่งแรงข้างไหน คุณถึงใหญ่ให้ผลคนไม่เห็น
โทษสักเท่าหัวเหาเล็กเท่าเล็น ให้ผลเห็นแผ่ซ่านทั่วบ้านเมือง
น้ำใจเอียเห็นกรรมไม่ทำชั่ว บวชตั้งตัวตั้งใจบวชได้เรือง
บวชหลบราชการหนักบวชยักเยื้อง บวชหาเฟืองหาไพบวชไม่ตรง
หลายตำบลหลายแห่งแขวงป่าช้า อศุภพาเกิดพินิจพิศวง
ป่าช้าใหญ่คือเตาไฟไยมิปลง สังเวชลงว่าเผาผีทุกวี่วัน
สัตว์ผอมฤาษีพันสองสิ่ง สามผู้หญิงรูปดีไม่มีถัน
กับคนจนแต่งอินทรีย์นอกอัน สี่ด้วยกันดูเป็นไม่เห็นงาม
บรรพชาสามปางนางสามผัว ข้าเก่าชั่วเมียชังเขายังห้าม
มักเกิดเงี่ยงเกี่ยงแง่แส่หาความ กาลีลามหยาบช้าอุลามก
เคหฐานหยาบช้าหาสะอาด มูลฝอยใบไม้ใช่ญาติอย่ามุ่นหมก
อย่าเข้าทำส่ำสมนิยมรก ไฟจะตกลามไหม้ไม่ได้การ
กิ่งไม้เรียวหนามหนาศิลาหัก เห็นเสียบปักอยู่ที่ทางกลางสถาน
หยิบทิ้งเสียบุญหนักหนาอย่าขัดร้าน ทำไปนานแล้วก็ก้างไม่ค้างคอ
ถือตำรามากนักขมักกรอบ มิเสียชอบขัดสนจนจอนจ่อ
ออกชื่อบาปครางฮือทำมืองอ ไม่นึกฉ้อส่อเสียดเบียดเบียนใคร
จิตดำรงคงทำไม่พลั้งเพลี่ยง สู้หลีกเลี่ยงตามภาษาอัชฌาสัย
ถึงบอกลาภบาปแล้วไม่พอใจ มีหาไม่อุตส่าห์รักษากาย
พระพุทธองค์ก็ทรงชมว่าสมปราชญ์ บัณฑิตชาติเมธาปัญญาหลาย
สู่คติเบื้องหน้าถ้าเขาตาย ทางอบายห่างไกลไม่ไปเลย
กระแสพุทธฎีกาว่ากระนั้น เดียวนี้ไม่กระนั้นนะท่านเอ๋ย
ถ้ายากจนแล้วก็คนมักยั้มเยีย ภิปรายเปรยเปรียบเทียบพูดเสียบแทง

ว่าชะชะนักปราชญ์ชาติสกุล วิบากบุญให้ผลจนต่องแต่ง
สวรรค์นรกที่ไหนไม่แจ้งแจง อยู่เขตแขวงธานีบุรีใด
อย่าคบมิตรจิตพาลสันดานชั่ว จะพาตัวให้เสื่อมที่เลื่อมใส
คบนักปราชญ์นั่นแหละดีมีกำไร ท่านย่อมให้ความสบายหลายประตู
ความเจริญแลความฉิบหายนั้น ที่เกิดมันไม่มากเท่าปากหู
อ้ายควตานั่นก็เปล่าแต่เจ้าชู้ จมูกรู้ก็แต่สูดพูดไม่เป็น
ชั่วแต่กายวาจาย่อมปรากฏ คนทั้งหมดแม่นแท้เขาแลเห็น
ชั่วในใจบังบีดไว้มิดเม้น สิบห้าเล่มเกวียนเข็นไม่หมดมวล
คดสิ่งอื่นหมื่นแสนแม้กำหนด โกฏิล้านคดซ้อนซับพอนับถ้วน
คดของคนล้นล้ำคดน้ำนวล เหลือกระบวนที่จะจับนับคดค้อม
หินกับเหล็กชดดีเอาเถิด ไฟก็เกิดหินร่อยไปเหล็กไม่ผอม
ถึงหินนิดกรีดกดตีอดออม อุตส่าห์ถนอมใช้ไปได้นมนาน
จะผ่าไม้ให้พินิจพิศดูท่า ให้เห็นว่าแสกไหนเหมาะจึงเจาะขวาน
จะเข้าหาคนผู้ดูอาการ ถือโบราณถูกเดาจึงเอาคำ
ห้าสิบปีมีประมาณฐานเก่าเก่า น้ำไม่เข้าท่วมถึงที่ดีดินถนำ
โตเท่าผลมะขวิดสดเร่งจดจำ ถูเงินเฟืองเหลืองก่ำเป็นทองจริง
คนพันหนึ่งเสาะสางทางเสน่ห์ อุปเท่ห์ทำให้ชอบใจหญิง
เสกที่ใดใจเจ้าของต้องประวิง ได้ก็เกิดยุ่งยิ่งร้างหย่ากัน
รักกันเองหรือขอสู่อยู่กันยืด ไม่จางจืดเสนหาจนอาสัญ
อันอันนั้นยกไว้ใจสำคัญ กับอีกอันปฏิบัติไม่ชัดเรา
คนมียศรูปสวยทั้งรวยทรัพย์ เสน่ห์กับทนับขลังจริงเจ้า
สาวสาวเห็นหมดหน้าถ้าจะเอา ไม่ต้องเบ่าเสกคาถาก็มาเจียว
คนแก่มีสี่ประการโบราณว่า แก่ธรรมาพิสมัยใจแห้งเหี่ยว

แก่ยศแก่วาสนาบัญญาเปรียว
ความรู้ท่วมหัวตัวไม่รอด
เรียนวิชาไม่แม่นยำคะน้ำคะเน
ทะเลน้อยเท่ารอยโคโผไม่ได้
หญิงชั้นชายปูนประมูลปน
จึงจกเรียกจระเข้บกยกขึ้นท้า
แมวเป็นอาของพยัคฆ์ชักว่านเครือ
อีกข้อหนึ่งเมืองเราชาวมนุษย์
ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันไปมา
พุทธแปลว่าพระเจ้าท่านกล่าวแก้
ผิดหรือถูกไม่ตรึกตราเจรจาตาม
ว่าพระพุทธองค์ไปอาศัยผี
ถ้อยทีถ้อยพึ่งกันนั้นอย่างไร
เป็นวาจากรรมเปล่าไม่เข้าข้อ
แม้พลั้งปากเสียศีลพลาดตีนแพลง
หนึ่งนักปราชญ์ผู้เขลากล่าวกำเนิด
เพราะอย่างนั้นรัศมีจึงย้อย
จะคบมิตรสนิทนักมักเป็นโทษ
ทันระวังตัวที่ไหนไม่ทันคิด
ประพฤติดีผีปากข้างถากถาง
ฉุกละหุกคลุกคลีถึงตีรัน
เจ้าท่านเกลียดอย่าเกลียดแทนองค์เจ้า
กรวสิ่งไรช่วยแซมค่อยแต้มเติม

แต่แก่แดดอย่างเดียวแก่เกเร
เป็นคำสอดของคนเกเรเกเส
ไปเที่ยวเตร่ประกอบชั่วตัวจึงจน
โดยว่าใจยังกำหนัดขัดมรรคผล
ไหนจะพ้นทะเลแดงตำแหน่งเนื่อ
แมวตัวเล็กเขาก็ว่าเป็นอาเสือ
ไม่น่าเชื่อหลานอะไรใหญ่กว่าอา
ย่อมว่าพุทธกับไสยตั้งใจว่า
ทั้งเจรจำคาญหูดูไม่งาม
ไสยนั้นแปลว่าผีนี้ได้ถาม
มีเนื้อความในบาลีคัมภีร์ใด
ผีไปพึ่งบารมีที่ตรงไหน
ครั้นว่าไล่เข้าก็ชัดลัทธิแรง
รู้แล้วก็นิ่งไว้อย่าได้แถลง
มักระแวงข้างเป็นโทษประโยชน์น้อย
ว่ากระต่ายตายไปเกิดเป็นหิงห้อย
แล้วอย่าพลอยพูดไถลเหมือนไม้ลิด
เกิดชิงโกรธต่างต่างเพราะวางจิต
เหตุสักนิดแล้วก็ได้ขัดใจกัน
คือเห็นทางห้ามรักให้ชักสั้น
อ้ายรู้มากนี่แลมันเป็นต้นเดิม
เอนดูเหล่าผู้ผิดอย่าคิดเสริม
ผู้ผิดเพิ่มพูนผิดใช่กิจเอง

ผมยาวยุ่งทิ้งไว้ไม่สางหวี
อาวุธปากกล่าวดีมีคนเกรง
ของเขาที่ออกที่ทางพิเศษ
ควาหงายตาตอกบอกแลวจา
ดูตระกูลกิริยาดูอากัป
ดูฉลาดเล่าก็เห็นที่เจรจา
นกกระจาบเดิมหนักหนามากกว่าแสน
ครั้นภายหลังอวดกำลังต่างถือตน
ดูโรงเรือนเปรียบเหมือนกับสังขาร
แก่ลงแล้วโคร่งคร่างหนอวางกาย
ตาก็มัวหัวก็ขาวเป็นคราวคร่ำ
แรงก็ถอยน้อยกำลังนั่งก็งวย
แต่ตัณหานี้ทำไมจึงไม่แก่
เห็นสาวสาวเข้ายังตะเกียกตะกาย
คืนแลวันพลันดับก็ลับล่วง
พลันชีวิตคิดถึงรำพึงตน
อันความมรณาถ้วนหน้าสัตว์
แสนประเสริฐเลิศพบจบธาตรี

สันทพึงแล้วจึงมีคนข่มเหง
ยิ่งให้เบ้งเดียวถูกทุกทุกคำ
ถ้ารู้เหตุก็คงเห็นเป็นยังค่ำ
กลางคนกลางวันราอยู่อดรา
ดูทิศจับเอาที่ผลต้นพฤกษา
ดูคงคาก็พึงหมายสายอุบล
ไม่เดือดแค้นสามัคคีย่อมมีผล
พรานก็ขนกระหน่ำมาพากันตาย
ปลูกไว้นานเก่าคร่ำฉ่ำฉลาย
ไม่เฉดฉายเหมือนหนุ่มกระชุ่มกระชวย
หูก็ซ้ำไม่ได้ยินเอาสิ้นสวย
พันก็หักไปเสียด้วยไม่ทันตาย
ยังปกแผ่พังพานผึงตึงใจหาย
คิดอุบายจะใคร่จะเด่งแต่เกรงจน
ท่านทั้งปวงจงอุตส่าห์หากุศล
อายุคนนั้นไม่ยืนถึงหมื่นปี
แต่พระตรัสเป็นองค์พระชินศรี
ยังจรลีเข้าสู่นิพพานเอย ฯ.

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา